מדרש · אגדה · מדרש רבה

דברים רבה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

דברים רבה

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/דברים-רבה/

הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 16
פרק ג 32
פרק ד 42
פרק ה 48
פרק ו 56
פרק ז 62
פרק ח 68
פרק ט 72
פרק י 76
פרק יא 79

פרק א

א אֵלֶּה הַדְּבָרִים (דברים א, א), הֲלָכָה אָדָם מִישְׁרָאֵל מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לוֹ לִכְתֹּב סֵפֶר תּוֹרָה בְּכָל לָשׁוֹן וכו', כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים אֵין בֵּין סְפָרִים לִתְפִלִּין וּמְזוּזוֹת אֶלָּא שֶׁהַסְּפָרִים נִכְתָּבִים בְּכָל לָשׁוֹן. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר אַף הַסְּפָרִים לֹא הִתִּירוּ שֶׁיִּכָּתְבוּ אֶלָּא יְוָנִית. וּמַה טַּעְמוֹ שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל שֶׁאוֹמֵר מֻתָּר לִכְתֹּב סֵפֶר תּוֹרָה יְוָנִית, כָּךְ לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ, אָמַר בַּר קַפָּרָא דִּכְתִיב (בראשית ט, כז): יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם, שֶׁיִּהְיוּ דְּבָרָיו שֶׁל שֵׁם נֶאֱמָרִין בְּלָשׁוֹנוֹתָיו שֶׁל יֶפֶת, לְכָךְ הִתִּירוּ שֶׁיִּכָּתְבוּ בְּלָשׁוֹן יְוָנִית. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רְאֵה לְשׁוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה מַה חֲבִיבָה שֶׁמְּרַפֵּא אֶת הַלָּשׁוֹן, מִנַּיִן, שֶׁכֵּן כְּתִיב (משלי טו, ד): מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים, וְאֵין עֵץ חַיִּים אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג, יח): עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ. וּלְשׁוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה מַתִּיר אֶת הַלָּשׁוֹן, תֵּדַע לְךָ לֶעָתִיד לָבוֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעֲלֶה מִגַּן עֵדֶן אִילָנוֹת מְשֻׁבָּחִים, וּמָה הוּא שׁוֹבְחָן, שֶׁהֵן מְרַפְּאִין אֶת הַלָּשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל מז, יב): וְעַל הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה וגו'. מִנַּיִן שֶׁהִיא רְפוּאָה שֶׁל לָשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל מז, יב): וְהָיָה פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה. רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי חַד אָמַר לִתְרַפְיוֹן, וְחַד אָמַר כָּל שֶׁהוּא אֹלֶם וְלוֹעֵט הֵימֶנּוּ לְשׁוֹנוֹ מִתְרַפֵּא וּמְצַחְצָחָה מִיָּד בְּדִבְרֵי תוֹרָה, שֶׁכָּךְ כְּתִיב: מְזֶה וּמְזֶה, וְאֵין מְזֶה וּמְזֶה אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, טו): מְזֶה וּמְזֶה הֵם כְּתֻבִים. רַבִּי לֵוִי אָמַר מַה לָּנוּ לִלְמֹד מִמָּקוֹם אַחֵר נִלְמַד מִמְּקוֹמוֹ, הֲרֵי מֹשֶׁה עַד שֶׁלֹּא זָכָה לַתּוֹרָה כְּתִיב בּוֹ (שמות ד, י): לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי, כֵּיוָן שֶׁזָּכָה לַתּוֹרָה נִתְרַפֵּא לְשׁוֹנוֹ וְהִתְחִיל לְדַבֵּר דְּבָרִים, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן, אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה.

ב דָּבָר אַחֵר, אֵלֶּה הַדְּבָרִים, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כח, כג): מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי חֵן יִמְצָא מִמַּחֲלִיק לָשׁוֹן, רַבִּי פִּינְחָס בְּשֵׁם רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא אָמַר: מוֹכִיחַ זֶה מֹשֶׁה, אָדָם אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לד, לא): וְאַתֶּן צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם, מַהוּ אַחֲרֵי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשִׁבְיל לַהֲבִיאָן אַחֲרַי. חֵן יִמְצָא זֶה מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (שמות לג, יב): וְגַם מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי. מְמַחֲלִיק לָשׁוֹן, זֶה בִּלְעָם, שֶׁהֶחֱלִיק בִּנְבוּאוֹתָיו וְגָבַהּ לִבּוֹ וְנָפַל בַּשִּׁטִּים. דָּבָר אַחֵר, מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן, מַהוּ אַחֲרַי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּבָיְכוֹל מֹשֶׁה הוֹכִיחֵנִי אַחַר יִשְׂרָאֵל וְהוֹכִיחַ לְיִשְׂרָאֵל אַחֲרַי, לְיִשְׂרָאֵל אָמַר (שמות לב, ל): אַתֶּם חֲטָאתֶם, לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר (שמות לב, יא): לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ. מַהוּ לָמָּה, אָמַר רַבִּי יִצְחָק בְּשָׁעָה שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֵגֶל בִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכַלּוֹת שׁוֹנְאֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הָעֵגֶל הַזֶּה טוֹב הוּא לְסַיֵּעַ לְךָ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה מְּסַיֵּעַ לִי, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה אִם אַתָּה מוֹרִיד גְּשָׁמִים הוּא מַפְרִיחַ טְלָלִים, אַתָּה מוֹצִיא אֶת הָרוּחוֹת וְהוּא אֶת הַבְּרָקִים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַף אַתָּה

טוֹעֶה בָּעֶגֶל, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֶלָּא לָמָּה ה' יֶחֱרָה אַפְּךָ בְעַמֶּךָ. וּלְיִשְׂרָאֵל הוּא אוֹמֵר: אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדוֹלָה. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁכָּעַס עַל אִשְׁתּוֹ טָרְפָּהּ וְהוֹצִיאָהּ מִבֵּיתוֹ, שָׁמְעוּ בּוֹ הַשּׁוֹשְׁבִינִין הָלְכוּ אֵצֶל הַמֶּלֶךְ וְאָמְרוּ לוֹ הָא מָרִי כָּךְ אָדָם עוֹשֶׂה לְאִשְׁתּוֹ, מֶה עָשְׂתָה לְךָ. וְהָלְכוּ אֶצְלָהּ וְאָמְרוּ לָהּ עַד אֵימַת אַתְּ מַכְעֶסֶת אוֹתוֹ, קַדְמוּתֵךְ הוּא תְּנִינוּתֵךְ הוּא. אַף מֹשֶׁה כְּשֶׁהָלַךְ אֵצֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ: לָמָּה ה' יֶחֱרָה אַפְּךָ בְעַמֶּךָ, לֹא בָנֶיךָ הֵם. וּכְשֶׁהָלַךְ אֵצֶל יִשְׂרָאֵל אָמַר לָהֶן עַד אֵימַת אַתֶּם מַכְעִיסִים אוֹתוֹ, קַדְמוּתְכוֹן הוּא תְּנִינוּתְכוֹן הוּא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דברים א, א): בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף.

ג דָּבָר אַחֵר, אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים נ, כא): אֵלֶּה עָשִׂיתָ וְהֶחֱרַשְׁתִּי דָּמִיתָ הֱיוֹת אֶהְיֶה כָמוֹךָ וגו', מַהוּ אֵלֶּה עָשִׂיתָ וְהֶחֱרַשְׁתִּי, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן (שמות לב, ד): אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל, עָשִׂיתֶם בַּמִּדְבָּר וְהֶחֱרַשְׁתִּי לָכֶם, לָמָּה, שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְפַיֵּס עָלַי וְאוֹמֵר לִי (במדבר יד, יט): סְלַח נָא, וְשָׁמַעְתִּי לוֹ. דָּמִיתָ הֱיוֹת אֶהְיֶה כָמוֹךָ, דָּמִיתֶם אֶת הַצּוּרָה לְיוֹצְרָהּ, וְאֶת הַנִּטִּיעָה לְמִי שֶׁנְּטָעָהּ, (תהלים נ, כא): אוֹכִיחֲךָ וְאֶעֶרְכָה לְעֵינֶיךָ, תִּרֵין אָמוֹרָאִין, חַד אָמַר אֶעוֹרֵר כֹּל לְעֵינֶיךָ. וְחַד אָמַר אַסְדִּיר כֹּל לְעֵינֶיךָ. אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה אֵינִי מוֹכִיחַ אֶתְכֶם עַל מַה שֶּׁאַתֶּם עֲתִידִים לַעֲשׂוֹת אֶלָּא עַל מַה שֶּׁעֲשִׂיתֶם לְשֶׁעָבַר (דברים א, א): בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף.

ד דָּבָר אַחֵר אֵלֶּה הַדְּבָרִים. אָמַר רַבִּי אֶחָא בְּרַבִּי חֲנִינָא רְאוּיוֹת הָיוּ הַתּוֹכָחוֹת לוֹמַר מִפִּי בִּלְעָם, וְהַבְּרָכוֹת מִפִּי מֹשֶׁה, אֶלָּא אִלּוּ הוֹכִיחָם בִּלְעָם, הָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים שׂוֹנֵא מוֹכִיחֵנוּ, וְאִלּוּ בֵּרְכָם מֹשֶׁה, הָיוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִים אוֹהֲבָן בֵּרְכָן. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹכִיחֵן מֹשֶׁה שֶׁאוֹהֲבָן, וִיבָרְכָן בִּלְעָם שֶׁשּׂוֹנְאָם, כְּדֵי שֶׁיִּתְבָּרְרוּ הַבְּרָכוֹת וְהַתּוֹכָחוֹת בְּיַד יִשְׂרָאֵל.

ה דָּבָר אַחֵר, אִלּוּ אַחֵר הוֹכִיחָן הָיוּ אוֹמְרִים זֶה מוֹכִיחֵנוּ מֹשֶׁה שֶׁכָּתוּב בּוֹ (במדבר טז, טו): לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי, לָזֶה נָאֶה לְהוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל. דָּבָר אַחֵר, אִלּוּ אַחֵר אוֹמֵר (שמות יח, יא): עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל ה' וגו', הָיוּ אוֹמְרִים זֶה אוֹמֵר עַתָּה יָדַעְתִּי, אֶלָּא יִתְרוֹ שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ, שֶׁחִזֵּר עַל כָּל בָּתֵּי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁבָּעוֹלָם וְלֹא מָצָא בָהֶם מַמָּשׁ וְאַחַר כָּךְ בָּא וְנִתְגַּיֵּר, לָזֶה נָאֶה לוֹמַר עַתָּה יָדַעְתִּי. דָּבָר אַחֵר, אִלּוּ אַחֵר אוֹמֵר (קהלת א, ב): הֶבֶל הֲבָלִים, הָיוּ אוֹמְרִים זֶה אֵין לוֹ פְּרוּטָה לֶאֱכֹל וְהוּא אוֹמֵר הֶבֶל הֲבָלִים, אֶלָּא שְׁלֹמֹה שֶׁכָּתוּב בּוֹ (מלכים א י, כז): וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַיִם כָּאֲבָנִים, לָזֶה נָאֶה לוֹמַר הֶבֶל הֲבָלִים. דָּבָר אַחֵר, אִלּוּ אַחֵר אוֹמֵר (קהלת ג, יא): אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ, הָיוּ אוֹמְרִים זֶה לֹא אָכַל מְאוּמָה מִיָּמָיו וְהוּא אוֹמֵר אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ, אֶלָּא שְׁלֹמֹה שֶׁכָּתוּב בּוֹ (מלכים א ה, ז): וְכִלְכְּלוּ הַנִּצָּבִים הָאֵלֶּה וגו' וְלֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר, מַאי וְלֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר, אָמַר רַבִּי חָמָא בְּר'

חֲנִינָא שֶׁהָיוּ מְבִיאִין לוֹ תִּרְדִין בִּימוֹת הַחַמָּה וְקִשּׁוּאִין בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים, לָזֶה נָאֶה לוֹמַר אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ. דָּבָר אַחֵר, אִלּוּ אַחֵר אוֹמֵר (דניאל ד, לב): וְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא כְּלָה חֲשִׁיבִין, הָיוּ אוֹמְרִים זֶה לֹא שָׁלַט עַל שְׁנֵי זְבוּבִין מִיָּמָיו וְהוּא אוֹמֵר וְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא כְּלָה חֲשִׁיבִין, אֶלָּא נְבוּכַדְנֶצַּר שֶׁכָּתוּב בּוֹ (דניאל ב, לח): וּבְכָל דִּי דָאָרִין בְּנֵי אֲנָשָׁא חֱיַות בָּרָא וְעוֹף שְׁמַיָּא יְהַב בִּידָךְ וְהַשְׁלְטָךְ בְּכָלְהוֹן, לָזֶה נָאֶה לוֹמַר וְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא כְּלָה חֲשִׁיבִין. דָּבָר אַחֵר, אִלּוּ אַחֵר אוֹמֵר (דברים לב, ד): הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ, הָיוּ אוֹמְרִים זֶה אֵינוֹ יוֹדֵעַ טִיבָהּ שֶׁל מִדַּת הַדִּין, וְהוּא אוֹמֵר הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ, אֶלָּא מֹשֶׁה שֶׁכָּתוּב בּוֹ (תהלים קג, ז): יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה, לָזֶה נָאֶה לוֹמַר הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ.

ו דָּבָר אַחֵר, אֱלֶּה הַדְּבָרִים, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כִּדְבוֹרִים הָיוּ בָּנַי מִתְנַהֲגִים בָּעוֹלָם עַל יְדֵי צַדִּיקִים וְעַל יְדֵי נְבִיאִים. דָּבָר אַחֵר, אֱלֶּה הַדְּבָרִים, מָה הַדְּבוֹרָה הַזּוֹ דִּבְּשָׁהּ מָתוֹק וְעָקְצָהּ מָר, כָּךְ הֵן דִּבְרֵי תוֹרָה, כָּל מִי שֶׁעוֹבֵר עֲלֵיהֶן נוֹטֵל אִפּוֹפְּסִין, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ, י): מוֹת יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת, (שמות לא, יד): מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת. וְכָל מִי שֶׁמְּקַיֵּם אוֹתָהּ זוֹכֶה לְחַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ, יב): לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ. דָּבָר אַחֵר, אֱלֶּה הַדְּבָרִים, מָה הַדְּבוֹרָה הַזּוֹ דִּבְּשָׁהּ לְבַעְלָהּ וְעָקְצָה לַאֲחֵרִים, כָּךְ הֵן דִּבְרֵי תוֹרָה, סַם חַיִּים לְיִשְׂרָאֵל, וְסַם הַמָּוֶת לְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי, מָה הַדְּבוֹרָה הַזֹּאת כָּל מַה שֶׁהִיא מְסַגֶּלֶת, מְסַגֶּלֶת לִבְעָלֶיהָ, כָּךְ כָּל מַה שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְסַגְּלִין מִצְוֹות וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, הֵם מְסַגְּלִים לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

ז דָּבָר אַחֵר, אֱלֶּה הַדְּבָרִים, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא, לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְאָדָם שֶׁהָיָה מוֹכֵר אַרְנָמָן וְהָיָה מַכְרִיז הֲרֵי אַרְנָמָן, הַצִּיץ הַמֶּלֶךְ וְשָׁמַע אֶת קוֹלוֹ, קָרָא אוֹתוֹ וְאָמַר לוֹ, מָה אַתָּה מוֹכֵר, אָמַר לוֹ לֹא כְלוּם, אָמַר לוֹ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת קוֹלְךָ שֶׁהָיִיתָ אוֹמֵר הֲרֵי אַרְנָמָן, וְאַתָּה אוֹמֵר לֹא כְלוּם, אָמַר לוֹ מָרִי אֻמָּת אַרְנָמָן הוּא, אֶלָּא אֶצְלְךָ אֵינוֹ כְלוּם. כָּךְ מֹשֶׁה, לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבָּרָא אֶת הַפֶּה וְאֶת הַדִּבּוּר, אָמַר (שמות ד, י): לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי, אֲבָל אֵצֶל יִשְׂרָאֵל כְּתִיב בּוֹ, אֵלֶּה הַדְּבָרִים.

ח דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי סִימוֹן כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה שֶׁיִּשְׁנֶה הַתּוֹרָה, לֹא הָיָה מְבַקֵּשׁ לְהוֹכִיחָן עַל מַה שֶׁעָשׂוּ, אָמַר רַבִּי סִימוֹן לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְתַלְמִיד שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ עִם רַבּוֹ וְרָאָה גַּחֶלֶת מֻשְׁלֶכֶת, סָבוּר שֶׁהִיא אֶבֶן טוֹבָה, נָטַל אוֹתָהּ וְנִכְוָה, לְאַחַר יָמִים הָיָה מְהַלֵּךְ עִם רַבּוֹ וְרָאָה אֶבֶן טוֹבָה, הָיָה סָבוּר בָּהּ שֶׁהִיא גַּחֶלֶת, וְהָיָה מִתְיָרֵא לִגַּע בָּהּ, אָמַר לוֹ רַבּוֹ טֹל אוֹתָהּ אֶבֶן טוֹבָה הִיא. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַרְתִּי לָהֶן (במדבר כ, י): שִׁמְעוּ נָא הַמֹּרִים, נָטַלְתִּי שֶׁלִּי מִתַּחַת יְדֵיהֶן, וְעָכְשָׁו אֲנִי בָּא לְהוֹכִיחָן, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֹשֶׁה אַל תִּתְיָרֵא.

ט דָּבָר אַחֵר, אֱלֶּה הַדְּבָרִים, רַבָּנִין אָמְרִין, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, הוֹאִיל וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶן תּוֹכְחוֹתֶיךָ צָרִיךְ אַתָּה לְבָרְכָן, מִיָּד חָזַר וּבֵרְכָן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים א, י): ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה וגו', וּמִנַּיִן שֶׁכָּל הַמְקַבֵּל תּוֹכָחָה זוֹכֶה לִבְרָכָה, שֶׁכֵּן שְׁלֹמֹה מְפָרֵשׁ (משלי כד, כה): וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בִרְכַּת טוֹב. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בָּעוֹלָם הַזֶּה הֱיִיתֶם מִתְבָּרְכִין עַל יְדֵי אֲחֵרִים, לֶעָתִיד לָבוֹא אֲנִי אֲבָרֵךְ אֶתְכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סז, ב): אֱלֹהִים יְחָנֵנוּ וִיבָרְכֵנוּ וגו'.

י ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם (דברים א, יא): הֲלָכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְמַנָּה חָכָם אוֹ דַיָּן עַל הַצִּבּוּר, מַהוּ שֶׁיְּהֵא מוּתָּר לוֹ לָדוּן לְעַצְמוֹ. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ אַל תְּהִי דָן יְחִידִי, שֶׁאֵין דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כג, יג): וְהוּא בְּאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ. וּמַהוּ וְהוּא בְּאֶחָד, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן וְחוֹתֵם לְעַצְמוֹ. אָמַר רַבִּי רְאוּבֵן וּמַהוּ חוֹתָמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֱמֶת, וְלָמָּה אֱמֶת, אֱמֶת יֵשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ אוֹתִיּוֹת, אָלֶ"ף רֹאשׁוֹן שֶׁל אוֹתִיּוֹת, מֶ"ם אֶמְצָעִית, תי"ו סוֹפָן, לוֹמַר (ישעיה מד, ו): אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים. רַבָּנִין אָמְרֵי בּוֹא וּרְאֵה בְּשָׁעָה שֶׁנִּתְמַנָּה מֹשֶׁה עַל יִשְׂרָאֵל, אָמַר לָהֶן אֵינִי יָכוֹל לִשָּׂא אֶת מַשָּׂאֲכֶם לְעַצְמִי אֶלָּא מַנּוּ לָכֶם דַּיָּנִים שֶׁיִּהְיוּ דָנִין אֶתְכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים א, יג): הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים. אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חֲנִינָא, צְרִיכִין הַדַּיָּנִין שֶׁיְּהֵא בָּהֶן שֶׁבַע מִדּוֹת, וְאֵלּוּ הֵן (דברים א, יג): חֲכָמִים וּנְבוֹנִים, וִידֻעִים, וְאַרְבַּע כְּמוֹ שֶׁכָּתֵב לְהַלָּן (שמות יח, כא): וְאַתָּה תֶּחֱזֶה מִכָּל הָעָם וגו', הֲרֵי שֶׁבַע. וְלָמָּה לֹא נִכְתְּבוּ שֶׁבַע כְּאַחַת, שֶׁאִם לֹא נִמְצְאוּ מִשֶּׁבַע מֵבִיא מֵאַרְבַּע, וְאִם לֹא נִמְצְאוּ מֵאַרְבַּע מֵבִיא מִשָּׁלֹשׁ, וְאִם לֹא נִמְצְאוּ מִשָּׁלֹשׁ מֵבִיא מֵאֶחָד, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (משלי לא, י): אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא. (דברים א, יג): וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם, וַאֲשִׂימֵם כְּתִיב. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר לָהֶן מֹשֶׁה אִם אֵי אַתֶּם נִשְׁמָעִים לָהֶם, אַשְׁמָה תָּלוּי בְּרָאשֵׁיכֶם. לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לַנָּחָשׁ הַזֶּה שֶׁאָמַר הַזָּנָב לָרֹאשׁ עַד מָתַי אַתָּה מִתְהַלֵּךְ תְּחִלָּה, אֲנִי אֵלֵךְ תְּחִלָּה, אָמַר לוֹ לֵךְ, הָלַךְ וּמָצָא גוּמָא שֶׁל מַיִם וְהִשְׁלִיכוֹ לְתוֹכָהּ, מָצָא אֵשׁ וְהִשְׁלִיכוֹ לְתוֹכוֹ, מָצָא קוֹצִים וְהִשְׁלִיכוֹ לְתוֹכָן, מִי גָרַם לוֹ עַל שֶׁהָלַךְ הָרֹאשׁ אַחַר הַזָּנָב. כָּךְ כְּשֶׁהַקְּטַנִּים נִשְׁמָעִים לַגְּדוֹלִים הֵם גּוֹזְרִים לְפָנֵי הַמָּקוֹם וְהוּא עוֹשֶׂה, וּבְשָׁעָה שֶׁהַגְּדוֹלִים מְהַלְּכִין אַחַר הַקְּטַנִּים נוֹפְלִים לְאַחַר פְּנֵיהֶם. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי הוֹשַׁעְיָא לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְכַלָּה שֶׁהָיְתָה עוֹמֶדֶת בְּתוֹךְ חֻפָּתָהּ וְנִתְפַּחֲמוּ יָדֶיהָ, אִם מְקַנַּחַת הִיא אוֹתָם בַּכֹּתֶל הַכֹּתֶל מִתְפַּחֵם וְיָדֶיהָ אֵין מִתְנַקּוֹת, וְאִם בִּפְסִיפֵס הַפְּסִיפֵס מִתְפַּחֵם וְיָדֶיהָ אֵין מִתְנַקּוֹת, וְאִם מְקַנַּחַת הִיא בְּשִׂעָרָהּ, שִׂעָרָהּ הִיא מִתְנָאָה וְיָדֶיהָ מִתְנַקּוֹת. כָּךְ בְּשָׁעָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל שׁוֹמְעִין לְגְדוֹלֵיהֶם וְאֵין גְּדוֹלִים עוֹשִׂים צָרְכֵיהֶם, אַשְׁמָה תְּלוּיָה בְּרֹאשָׁם שֶׁל גְּדוֹלִים, וְאִם לָאו תְּלוּיָה בְּרָאשֵׁיהֶן שֶׁל עַצְמָם. אָמַר רַבִּי יִצְחָק בְּשָׁעָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִשְׁמָעִים לְגְדוֹלֵיהֶם וְאֵין גְּדוֹלֵיהֶן עוֹשִׂים צָרְכֵיהֶם,

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה (ישעיה ג, יד): ה' בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו, וְכָל כָּךְ לָמָּה שֶׁמַּשְׁאוֹי שֶׁל צִבּוּר קָשֶׁה וְאֵין אָדָם יָחִיד יָכוֹל לִשָּׂא מַשָּׂאָן שֶׁל צִבּוּר בְּעַצְמוֹ, תֵּדַע לְךָ שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה רַבָּן שֶׁל כָּל הַנְּבִיאִים לֹא הָיָה יָכֹל לָשֵׂאת מַשָּׂאוֹי שֶׁל צִבּוּר לְעַצְמוֹ, מִנַּיִן (דברים א, ט): וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא וגו', בְּאֵיזוֹ עֵת, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר בָּעֵת יִתְרוֹ, מִנַּיִן, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (שמות יח, יח): כֹּי כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ. רַבִּי חִיָּיא אָמַר בָּעֵת מִתְאוֹנְנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יא, יד): לֹא אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה וגו'. (במדבר יא, יב): הֶאָנֹכִי הָרִיתִי וגו'. אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אַתָּה אָמַרְתָּ (ישעיה מו, ג): הַעֲמֻסִים מִנִּי בֶטֶן וגו', אַתָּה נָאֶה לְךָ לִטְעֹן אוֹתָן, אָמַר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל חַיֵּיכֶם שֶׁאֲנִי יָכוֹל לִטְעֹן עֲשָׂרָה כַּיּוֹצֵא בָכֶם, וְלָמָּה אֵינִי יָכוֹל לָשֵׂאת אֶתְכֶם, שֶׁה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם עַל גַּבֵּי דַיָּנֵיכֶם, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעָנָן (דברים א, י): ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם.

יא דָּבָר אַחֵר, ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם (דברים א, י), זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים ה, ח): אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ. אָמַר רַבִּי אֶלְעָאי בְּרַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָה, כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם שֶׁיִּגְאַל אֶת בָּנָיו בְּב' אוֹתִיּוֹת, מִנַּיִן, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (בראשית טו, יד): וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי. כְּשֶׁבָּא לְגָאֳלָם, גְּאָלָם בְּשִׁבְעִים וּשְׁתַּיִם אוֹתִיּוֹת. אָמַר רַבִּי יוּדָן מְלַבְּאוֹ לְקַחַת לוֹ גוֹי (דברים ד, לד): עַד סוֹף הַפָּסוּק ע"ב אוֹתִיּוֹת. רַבִּי אָבִין אָמַר בְּשֵׁמוֹ גְּאָלָם, וּשְׁמוֹ ע"ב אוֹתִיּוֹת. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי אֶלְעָאי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָה מִפְּנֵי מָה לֹא גִּלָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁיִּתֵּן לְבָנָיו אֶת הַמָּן, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא כָּךְ הִיא דַּרְכָּן שֶׁל צַדִּיקִים אוֹמְרִים מְעַט וְעוֹשִׂין הַרְבֵּה. דָּבָר אַחֵר, מִפְּנֵי מָה לֹא גִּלָּה אוֹתוֹ לָהֶן, שֶׁאִלּוּ גִּלָּה אוֹתוֹ לָהֶן הָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים כְּבָר אֲכָלְנוּ אוֹתוֹ עַל שֻׁלְחָנוֹ שֶׁל פַּרְעֹה, תֵּדַע לְךָ, תֶּבֶן לֹא הָיוּ נוֹתְנִין לָהֶן וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים (במדבר יא, ה): זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה וגו', לְפִיכָךְ לֹא גִּלָּה לָהֶן. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי אֶלְעָאי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָה, כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם שֶׁמְּגַדֵּל בָּנָיו כַּכּוֹכָבִים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו, ה): כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ, וּכְשֶׁבָּא לְבָרְכָן בֵּרְכָן יוֹתֵר מִמַּה שֶׁאָמַר לָהֶם, מַהוּ (דברים א, י): לָרוֹב, (בראשית כב, יז): הַרְבָּה אַרְבֶּה, מַהוּ אוֹמֵר (תהלים יח, מד): תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עָם תְּשִׂימֵנִי וגו', אֶלָּא אָמַר דָּוִד (שמואל ב כב, מד): וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי, שֶׁלֹּא יְהֵא לִי דִּין אֶצְלָן, תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עָם, שֶׁלֹּא יְהֵא לָהֶם דִּין אֶצְלִי, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דָּוִד, מָה אַתָּה יוֹשֵׁב לְךָ אֶצְלָן, חַיֶּיךָ כְּבָר מִנִּיתִי אוֹתְךָ מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם. אָמַר לְפָנָיו הוֹאִיל וּמִנִּיתָ אוֹתִי עַל בָּנֶיךָ, תֵּן לָהֶם לֵב שֶׁיִּשְׁמְעוּ לִי בָּנֶיךָ, שֶׁכֵּן כְּתִיב (תהלים יח, מה): לְשֵׁמַע אֹזֶן יִשְׁמְעוּ לִי. וְעוֹד אָמַר דָּוִד (תהלים יח, מד): תְּשִׂימֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם, אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה אִם דַּיְנְתָּ אֶת הַגּוֹי בָּא הוּא וּמוֹסֵרְךָ לָאֱלוֹהַּ, וּמִי הוּא, אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים הָרוֹאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה. אָמַר לָהֶן מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל חַיֵּיכֶם שֶׁאֲנִי יָכוֹל לִטְעֹן עֲשָׂרָה כַּיּוֹצֵא בָכֶם

וּמֵאָה כַּיּוֹצֵא בָּכֶם, וְלָמָּה לֹא אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם, שֶׁה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם עַל גַּבֵּי דַיְּנֵיכֶם.

יב ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי וגו' (דברים א, י), אָמַר לָהֶן הַיּוֹם אַתֶּם כַּכּוֹכָבִים, אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא, לָרֹב, אַתֶּם עֲתִידִים לִהְיוֹת דּוֹמִין לְרַבְּכֶם, כֵּיצַד, כְּתִיב כָּאן (דברים ד, כד): כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה, וּכְתִיב בְּיִשְׂרָאֵל לֶעָתִיד לָבוֹא (ישעיה י, יז): וְהָיָה אוֹר יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה. אָמַר רַבִּי לֵוִי בַּר חָמָא, וּמַה מִּי שֶׁעוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הֲרֵי הוּא כְּמוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטו, ח): כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם, מִי שֶׁעוֹבֵד לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹתוֹ, וּמִנַּיִן, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (ירמיה יז, ז): בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּה' וגו'. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי אַבָּא לֶעָתִיד לָבוֹא עָתִיד מְחַצְּתָן שֶׁל צַדִּיקִים לִהְיוֹת לִפְנִים מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וְהֵם שׁוֹאֲלִים לָהֶם מַה הֲלָכוֹת חִדֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַיּוֹם. אָמַר רַבִּי לֵוִי בַּר חֲנִינָא וְאַל תִּתְמַהּ אַף בָּעוֹלָם הַזֶּה הָיְתָה מְחַצְּתָן לִפְנִים מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ג, כה): וְרִוֵהּ דִּי רְבִיעָאָה דְּמֵה לְבַר אֱלָהִין, שֶׁהָיוּ לִפְנִים מֵהַמַּלְאָךְ, וְהוּא מְכַבֶּה לִפְנֵיהֶם הָאֵשׁ.

יג ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם וגו' (דברים א, יא), אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב, לְהַבִּיט בִּבְרָכוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה יֵשׁ בָּהֶן מִסּוֹף הָעוֹלָם עַד סוֹפוֹ, מַה כְּתִיב (דברים א, יא): אֶלֶף פְּעָמִים, אֶלֶף פַּעַם אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא פְּעָמִים. דָּבָר אַחֵר, (דברים א, יא): יוֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם, אָמַר רַבִּי אַחָא יְכוֹלִין הָיוּ יִשְׂרָאֵל לוֹמַר לוֹ, רַבֵּנוּ מֹשֶׁה, אָנוּ יֵשׁ בָּנוּ אֶחָד מִכָּל הַדְּבָרִים שֶׁאַתָּה מוֹכִיחֵנוּ וְקִבַּלְנוּ תּוֹכְחוֹתֶיךָ, אֶלָּא שָׁתְקוּ, לְפִיכָךְ הוּא אוֹמֵר כָּכֶם, צַדִּיקִים כַּיּוֹצֵא בָּכֶם, מְקַבְּלִים תּוֹכָחוֹת וְשׁוֹתְקִים. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה בֵּרְכָן בִּלְשׁוֹן תּוֹסֶפֶת, שֶׁתּוֹסַפְתּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְתֵרָה מִן הָעִקָּר, בְּנַהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אָדָם לוֹקֵחַ מֵחֲבֵרוֹ לִיטְרָא שֶׁל בָּשָׂר וְאוֹמֵר לוֹ הוֹסֵף לִי, כַּמָּה הוֹסִיף לוֹ אוּנְקְיָא, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא תּוֹסַפְתּוֹ יְתֵרָה מִן הָעִקָּר, כֵּיצַד, יִצְחָק הָיָה עִקָּר לְאַבְרָהָם, וּמַה שֶּׁהוֹסִיף לוֹ יוֹתֵר מִן הָעִקָּר, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כה, א): וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וגו'. יוֹסֵף הָיָה עִקָּר לְאִמּוֹ, בְּנָיְמִין שֶׁהָיָה תּוֹסֶפֶת, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל, כד): יֹסֵף ה' לִי בֵּן אַחֵר, מַה כְּתִיב (בראשית מו, כא): וּבְנֵי בִנְיָמִין בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל וגו', הֲרֵי יוֹתֵר מִיּוֹסֵף. חִזְקִיָּה עִקָּר מַלְכוּתוֹ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וּמַה שֶּׁהוֹסִיף לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִן הָעִקָּר, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לח, ה): הִנְנִי יוֹסֵף עַל יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, שֶׁתּוֹסַפְתּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְתֵרָה עַל הָעִקָּר. לְפִיכָךְ בֵּרְכָן בִּלְשׁוֹן תּוֹסֶפֶת. (דברים א, יא): וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם, אָמַר רַבִּי לֵוִי לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁאָמַר לְשַׁר הַצָּבָא שֶׁיֵּילֵךְ לְחַלֵּק לְלֶגְיוֹנוֹתָיו מִלִּיטְרָא לִיטְרָא שֶׁל זָהָב, הָלַךְ וְנָתַן לָהֶם מֵחֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה זְהוּבִים וּמֵעֲשָׂרָה זְהוּבִים. אָמְרוּ לוֹ הַמֶּלֶךְ אָמַר לְךָ שֶׁתִּתֵּן לָנוּ מִלִּיטְרָא לִיטְרָא שֶׁל זָהָב, וְנָתַתָּ לָנוּ מֵחֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה זְהוּבִים,

אָמַר לָהֶן מִשֶּׁלִּי הֵן כְּשֶׁיָּבוֹא הַמֶּלֶךְ הוּא יִתֵּן לָכֶם מִשֶּׁלּוֹ. כָּךְ אָמְרוּ לוֹ יִשְׂרָאֵל רַבֵּנוּ מֹשֶׁה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא נָתַן קְצָבָה לִבְרָכוֹתֵינוּ וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֶלֶף פְּעָמִים, אָמַר לָהֶם מַה שֶּׁבֵּרַכְתִּי אֶתְכֶם מִשֶּׁלִּי בֵּרַכְתִּי, כְּשֶׁיָּבוֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם.

יד דָּבָר אַחֵר, ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וגו', לָמָּה בֵּרַךְ אוֹתָם כַּכּוֹכָבִים, מָה הַכּוֹכָבִים הַלָּלוּ מַעֲלוֹת עַל גַּבֵּי מַעֲלוֹת, כָּךְ הֵן יִשְׂרָאֵל מַעֲלוֹת עַל גַּבֵּי מַעֲלוֹת. מָה הַכּוֹכָבִים הַלָּלוּ אֵין לָהֶם לֹא חֵקֶר וְלֹא מִנְיָן, כָּךְ יִשְׂרָאֵל אֵין לָהֶם לֹא חֵקֶר וְלֹא מִנְיָן. מָה הַכּוֹכָבִים שַׁלִּיטִים מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, כָּךְ יִשְׂרָאֵל. אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם לָמָּה לֹא מָשַׁלְתָּ אֶת בָּנֶיךָ בַּחַמָּה וּבַלְּבָנָה שֶׁהֵם גְּדוֹלִים מִכּוֹכָבִים, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חַייֶךָ חַמָּה וּלְבָנָה יֵשׁ לָהֶם בּוּשָׁה לֶעָתִיד לָבוֹא, מִנַּיִן, דִּכְתִיב (ישעיה כד, כג): וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה וגו', אֲבָל הַכּוֹכָבִים אֵין לָהֶם בּוּשָׁה לְעוֹלָם, מִנַּיִן, שֶׁכֵּן כְּתִיב (יואל ב, כז): וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא יֵבשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם.

טו רַב לָכֶם סֹב אֶת הָהָר הַזֶּה (דברים ב, ג), הֲלָכָה אָדָם מִישְׂרָאֵל שֶׁהוּא זָהִיר בְּכִבּוּד אָב וָאֵם, מַהוּ שְׂכָרוֹ. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ אֵלּוּ דְּבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא כִּבּוּד אָב וָאֵם וכו'. אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ שֶׁאָלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אֵי זֶהוּ כִּבּוּד אָב וָאֵם, אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ מֶה עָשָׂה דָּמָה בֶּן נְתִינָה בְּאַשְׁקְלוֹן וְהָיְתָה אִמּוֹ חַסֶרֶת דַּעַת, וְהָיְתָה מַסְטַרְתּוֹ בֵּין חֲבֵרָיו, וְלֹא הָיָה אוֹמֵר לָהּ אֶלָּא דַּיֵּךְ אִמִּי. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ פַּעַם אַחַת בָּאוּ חֲכָמִים אֶצְלוֹ לִקַּח הֵימֶנּוּ אֶבֶן אַחַת טוֹבָה שֶׁנֶּאֶבְדָה מִכְּלֵי כֹּהֵן, שֶׁהָיָה דָּר בְּאַשְׁקְלוֹן, וּפָסְקוּ עִמּוֹ בְּאֶלֶף זְהוּבִים, נִכְנַס וּמָצָא רַגְלוֹ שֶׁל אִבְיו פְּשׁוּטָה עַל הַתֵּבָה שֶׁהָיְתָה אֶבֶן טוֹבָה בְּתוֹכָהּ וְהָיָה יָשֵׁן, וְלֹא בִּקֵּשׁ לְצַעֲרוֹ וְיָצָא לַחוּץ רֵיקָם, כֵּיוָן שֶׁלֹּא הוֹצִיאָהּ כַּסְּבוּרִין שֶׁמְּבַקֵּשׁ מֵהֶן יוֹתֵר, וְהֶעֱלוּ דְּמֵיהָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים זְהוּבִים. כְּשֶׁנֵּעוֹר אָבִיו מִשְּׁנָתוֹ נִכְנַס וְהוֹצִיאָהּ לָהֶן, בִּקְּשׁוּ לִתֵּן לוֹ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים זְהוּבִים, אָמַר לָהֶם חַס לִי, אֵינִי נֶהֱנֶה מִשְּׂכַר אֲבוֹתַי, אֶלָּא, בַּדָּמִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁפָּסַקְתִּי עִמָּכֶם, אֶלֶף זְהוּבִים, כָּךְ אֲנִי נוֹטֵל מִכֶּם. וּמַה שָּׂכָר נָתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּאוֹתָהּ שָׁנָה יָלְדָה פָּרָתוֹ פָּרָה אֲדֻמָּה, וּמָכְרָהּ יוֹתֵר מֵעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים זְהוּבִים. רְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל כִּבּוּד אָב וָאֵם. אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, לֹא כִּבֵּד בְּרִיָּה אֶת אֲבוֹתָיו כְּמוֹ אֲנִי אֶת אֲבוֹתַי, וּמָצָאתִי שֶׁכִּבֵּד עֶשְׂו לְאָבִיו יוֹתֵר מִמֶּנִּי. כֵּיצַד, אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל הָיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִי בְּכֵלִים צוֹאִים, וּכְשֶׁהָיִיתִי הוֹלֵךְ לַשּׁוּק הָיִיתִי מַשְׁלִיךְ אוֹתָן הַכֵּלִים וְלוֹבֵשׁ כֵּלִים נָאִים וְיוֹצֵא בָהֶן, אֲבָל עֵשָׂו לֹא הָיָה עוֹשֶׂה כֵן, אֶלָּא אוֹתָן כֵּלִים שֶׁהָיָה לוֹבֵשׁ וּמְשַׁמֵּשׁ בָּהֶן אֶת אָבִיו, הֵן מַעֲלִים. תֵּדַע לְךָ, בְּשָׁעָה שֶׁיָּצָא לָצוּד וּלְהָבִיא לְאָבִיו שֶׁיְּבָרֶכְךָ אוֹתוֹ, מֶה עָשְׂתָה רִבְקָה שֶׁהָיְתָה אוֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב בְּנָהּ, נָתְנָה לוֹ מַטְעַמִּים וְאָמְרָה לוֹ לֵךְ אֵצֶל אָבִיךָ וְטֹל הַבְּרָכוֹת עַד שֶׁלֹּא יִטֹּל

אוֹתָן אֲחִיךָ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר לָהּ יַעֲקֹב אִמִּי אֵין אַתְּ יוֹדַעַת שֶׁעֵשָׂו אָחִי (בראשית כז, יא): אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק, שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ אָבִי שֶׁאֵינִי עֵשָׂו וַאֲנִי מִתְבַּיֵּשׁ בְּפָנָיו, מִנַּיִן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כז, יב): אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וגו'. אָמְרָה לוֹ בְּנִי אֲבִיךָ עִינָיו כֵּהוֹת וַאֲנִי מַלְבֶּשֶׁת אוֹתְךָ אוֹתָן כֵּלִים נָאִים שֶׁאָחִיךָ לוֹבֵשׁ וּמְשַׁמֶּשׁ בָּהֶן אֶת אָבִיךָ, וְאַתָּה נִכְנָס אֶצְלוֹ וְהוּא אוֹחֵז בְּיָדְךָ וְסָבוּר בְּךָ שֶׁאַתָּה עֵשָׂו וּמְבָרֵךְ אוֹתָךְ, וּמִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כז, טו): וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת בִּגְדֵי עֵשָׂו וגו', שֶׁבָּהֶן הָיָה לְמוּד לְשַׁמֵּשׁ אֶת אֲבִיו, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כז, טו): וַתַּלְבֵּשׁ אֶת יַעֲקֹב. לְפִיכָךְ כְּשֶׁנִּכְנַס יַעֲקֹב אֶצְלוֹ מַה יִּצְחָק אוֹמֵר לוֹ (בראשית כז, כב): הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו, בֵּרַךְ אוֹתוֹ וְיָצָא לוֹ, וּבָא עֵשָׂו וְנִכְנַס אֶצֶל אָבִיו, אָמַר לוֹ מִי אַתָּה מֵסִיחַ עִמִּי בְּלֵב [נסח אחר: בקול] גָּדוֹל, אָמַר לוֹ (בראשית כז, לב): אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו, כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע אֶת קוֹלוֹ יָדַע שֶׁעֵשָׂו הוּא, אָמַר לוֹ בְּנִי (בראשית כז, לה): בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הִתְחִיל עֵשָׂו צוֹוֵחַ וְאוֹמֵר בּוֹא וּרְאֵה מָה עָשָׂה לִי הַתָּם הַזֶּה, שֶׁכָּתוּב בּוֹ (בראשית כה, כז): וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים, לֹא דַי שֶׁצָּחַק לִי עַל שֶׁמָּכַרְתִּי לוֹ אֶת בְּכוֹרָתִי, (בראשית כז, לו): וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי, הָא לְמַדְתָּ שֶׁעֵשָׂו הָיָה זָהִיר בְּכִבּוּד אֲבוֹתָיו. אָמַר רַבִּי יוּדָן כֵּיוָן שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ מִלְחָמָה, הֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה אוֹתוֹ הַר שֶׁהָאֲבוֹת קְבוּרִים בּוֹ, אָמַר לוֹ, מֹשֶׁה, אֱמֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, אֵין אַתֶּם יְכוֹלִין לְהִזָּדֵג לוֹ, עַד עַכְשָׁו מִתְבַּקֵּשׁ לוֹ שְׂכַר הַכִּבּוּד שֶׁכִּבֵּד אֶת אֵלּוּ שֶׁקְּבוּרִין בָּהָר הַזֶּה, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן, רַב לָכֶם סֹב אֶת הָהָר הַזֶּה.

טז דָּבָר אַחֵר, רַב לָכֶם סֹב אֶת הָהָר הַזֶּה, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים ס, יא): מִי יוֹבִלֵנִי עִיר מָצוֹר, זוֹ רוֹמִי, וְלָמָּה דָּוִד קוֹרֵא אוֹתָהּ מָצוֹר, עִיר שֶׁמֵּצָרָה וּמְבַצָּרָה לְיִשְׂרָאֵל. דָּבָר אַחֵר, עִיר מָצוֹר, שֶׁמְּבֻצֶּרֶת מִכָּל מָקוֹם, שֶׁאֵין אָדָם יָכוֹל לִכְבּשׁ אוֹתָהּ. דָּבָר אַחֵר, עִיר מָצוֹר, עִיר שֶׁהַכֹּל מְבַצְּרִין אוֹתָהּ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הָיָה דָּוִד מִתְאַוֶּה וְאוֹמֵר מִי יוֹבִלֵנִי עִיר מָצוֹר, מִי יִתֵּן שֶׁאֶפְרַע מִמֶּנָּה, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דָּוִד, וְיָכוֹל אַתָּה לָהּ, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם (תהלים ס, יא): מִי נָחַנִי עַד אֱדוֹם, אָמַר לְפָנָיו מִי שֶׁכִּבֵּר הִשְׁלִיטַנִי עַל אֱדוֹם הוּא מַשְׁלִיט אוֹתִי אַף עַל זוֹ סַגִּיאִין, וּמִנַּיִן שֶׁשָּׁלַט דָּוִד עַל אֱדוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב ח, יד): וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם נְצִבִים. מַהוּ נְצִיבִים, רַבִּי סִימוֹן אָמַר קַסְטְרַס. רַבָּנָן אָמְרִי אַדְרִיאַנְטִין. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דָּוִד, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁיְּדֶיךָ חַדּוֹת וְחַרְוָצוֹת, וַאֲנִי מְבַקֵּשׁ לְרַדּוֹת אֶת עוֹלְמֵי בָּהֶם. דָּבָר אַחֵר, דָּוִד, אֲנִי צָרִיךְ לָהּ לְדוֹרוֹת, וּכְבָר מֹשֶׁה רַבָּךְ בִּקֵּשׁ לְהִזָּדֵג בָּהֶן, וְאָמַרְתִּי לוֹ רַב לָכֶם, רַב יְצַוֶּה לְתַלְמִידָיו סֹב אֶת הָהָר הַזֶּה.

יז דָּבָר אַחֵר, רַב לָכֶם סֹב. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים לז, ז): דּוֹם לַה' וְהִתְחוֹלֵל לוֹ וגו', מַהוּ וְהִתְחוֹלֵל לוֹ, צַפֵּה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מב, ו): מַה תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי

וגו'. דָּבָר אַחֵר, וְהִתְחוֹלֵל לוֹ, אָמַר רַבִּי תַּחְלִיפָא דְקֵסָרִין, מַהוּ וְהִתְחוֹלֵל לוֹ, אִם בָּאוּ עָלֶיךָ יִסּוּרִין קַבֵּל אוֹתָן בְּחִילָה. (תהלים לז, ז): אַל תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ, זֶה עֵשָׂו, שֶׁכָּתוּב בּוֹ (ירמיה יב, א): מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה. (תהלים לז, ז): בְּאִישׁ עֹשֶׂה מְזִמּוֹת, זֶה עֵשָׂו שֶׁדָּן אֶת בְּנֵי הָאָדָם בְּעָרְמָה, כֵּיצַד, הַדַּיָּן הַזֶּה שֶׁל מַלְכוּת, דָּן אֶת הָרוֹצֵחַ, וְהוּא אוֹמֵר לָמָּה הָרַגְתָּ, וְהוּא אוֹמֵר לֹא הֲרַגְתִּיו, וְהוּא שׁוֹאֵל אוֹתוֹ וְאוֹמֵר וּבַמֶּה הֲרַגְתּוֹ בְּסַיִף אוֹ בְּרוֹמַח אוֹ בְּסַכִּין. דָּבָר אַחֵר, דּוֹם לַה' וְהִתְחוֹלֵל לוֹ, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בְּשָׁעָה שֶׁבָּאוּ הַשּׁוֹנְאִים לְהַחֲרִיב אֶת יְרוּשָׁלַיִם, הָיוּ שָׁם שִׁשִּׁים רִבּוֹא שֶׁל מַזִּיקִין, וְהָיוּ עוֹמְדִים עַל פִּתְחוֹ שֶׁל הֵיכָל לְפַגֵּעַ בָּהֶם, כֵּיוָן שֶׁרָאוּ אֶת הַשְּׁכִינָה רוֹאָה וְשׁוֹתֶקֶת, מִנַּיִן, שֶׁכְּתִיב (איכה ב, ג): הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב, אַף הֵם נָתְנוּ מָקוֹם. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן, רָאָה אוֹתוֹ מַחֲרִיב אֶת בֵּיתוֹ, וְשׁוֹתֵק לוֹ, וְאַתֶּם מְבַקְּשִׁין לְהִזְדַּוֵּג לוֹ, עַד עַכְשָׁו מִתְבַּקֵּשׁ לוֹ שְׂכַר כִּבּוּד אֲבוֹתָיו. רַב לָכֶם סַב. מַהוּ סַב אֶת הָהָר, אָמַר רַבִּי חֲנִינָא הַרְבֵּה סִבֵּב עֵשָׂו אֶת הוֹרוֹ וָזֶה, זֶה אָבִיו שֶׁהָיָה זָקוּק לוֹ לְהַאֲכִילוֹ, מִנַּיִן (בראשית כה, כח): וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צַיִד בְּפִיו. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בְּרַבִּי גְּדַלְיָה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גְּמוּלוֹת אֲנִי פּוֹרֵעַ, בְּשָׁעָה שֶׁנָּתַן יַעֲקֹב דּוֹרוֹן לְעֵשָׂו, מֶה עֵשָׂו אוֹמֵר לוֹ (בראשית לג, ט): יֶשׁ לִי רָב, לֹא תִצְטָעֵר. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה כִּבְּדוֹ בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה אֲנִי אוֹמֵר לוֹ פְּנוּ מִלְּפָנַיו רַב לָכֶם סַב.

יח דָּבָר אַחֵר, מַהוּ רַב לָכֶם, אָמַר רַבִּי אַחָא נוֹגְעִין אַתֶּם בּוֹ, בְּשֶׁלָּכֶם אַתֶּם נוֹגְעִים, כֵּיצַד, בְּרָכָה אַחַת בֵּרְכוֹ אָבִיו (בראשית כז, מ): וְעַל חַרְבְּךָ תִּחְיֶה, וּלְיַעֲקֹב בֵּרַךְ עֶשֶׂר בְּרָכוֹת, מִנַּיִן, שֶׁכֵּן כְּתִיב (בראשית לג, כח): וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם, אִם בְּטֵלָה הִיא בִּרְכָתוֹ, אַף עֶשֶׂר שֶׁלָּכֶם בְּטֵלוֹת, רַב לָכֶם סַב.

יט אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה, כְּשֶׁנִּכְנַס עֵשָׂו אֵצֶל אָבִיו וְרָאָה שֶׁנָּטַל יַעֲקֹב אֶת הַבְּרָכוֹת, אָמַר לוֹ לֹא הִנַּחְתָּ לִי אֲפִלּוּ בְּרָכָה אֶחָת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כז, לו): הֲלֹא אָצַלְתָּ לִי בְּרָכָה. אָמַר לוֹ יִצְחָק אֲפִלּוּ אֲנִי מְבָרֶכְךָ, לוֹ אֲנִי מְבָרֵךְ, לֹא כָךְ אָמַרְתִּי לוֹ (בראשית כז, כט): הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ, הָעֶבֶד וְכָל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ לֹא שֶׁל אֲדוֹנָיו הֵם. מַהוּ פְּנוּ לָכֶם צָפְנָה, אָמַר רַבִּי חִיָּא אָמַר לָהֶם אִם רְאִיתֶם אוֹתוֹ שֶׁמְּבַקֵּשׁ לְהִתְגָּרוֹת בָּכֶם אַל תַּעַמְדוּ כְּנֶגְדּוֹ אֶלָּא הַצְפִּינוּ עַצְמְכֶם מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיַּעֲבֹר עוֹלְמוֹ, הֱוֵי פְּנוּ לָכֶם צָפְנָה. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שָׁלוֹם, אָמְרוּ לוֹ יִשְׂרָאֵל, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אָבִיו מְבָרְכוֹ (בראשית כז, מ): וְעַל חַרְבְּךָ תִּחְיֶה, וְאַתָּה מַסְכִּים עִמּוֹ וְאוֹמֵר לָנוּ הַצְפִּינוּ עַצְמְכֶם מִפָּנָיו, וּלְהֵיכָן נִבְרַח. אָמַר לָהֶן, אִם רְאִיתֶם שֶׁמִּזְדַּוֵּג לָכֶם בִּרְחוּ לַתּוֹרָה, וְאֵין צָפְנָה אֶלָּא תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ב, ז): יִצְפֹּן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ צָפְנָה, אָמַר רַבִּי יִצְחָק אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַמְתִּינוּ עַד עַכְשָׁו מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ לָבוֹא, וְיִקַּיֵּם (תהלים לא, כ): מָה רַב טוּבְךָ וגו'.

כ וְאֶת הָעָם צַו לֵאמֹר (דברים ב, ד), אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלֹא לָכֶם בִּלְבַד אֲנִי מְצַוֶּה אֶלָּא אַף אַתֶּם צַוּוּ לִבְנֵיכֶם. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אַף אַתָּה צַוֵּה לְרָאשֵׁי הַדּוֹרוֹת שֶׁיְּהֵיוּ נוֹהֲגִין בּוֹ בְּכָבוֹד, הֱוֵי וְאֶת הָעָם צַו לֵאמֹר. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן כְּשֶׁעָמַד עֵשָׂו עִם יַעֲקֹב אָמַר לוֹ עֵשָׂו, יַעֲקֹב אָחִי, נְהַלֵּךְ שְׁנֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה כְּאֶחָת, אָמַר לוֹ יַעֲקֹב (בראשית לג, יד): יַעֲבָר נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ, מַהוּ יַעֲבָר נָא, טֹל עוֹלָמְךָ תְּחִלָּה. מַהוּ (בראשית לג, יד): אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה וגו', אָמַר לוֹ עַד עַכְשָׁו יֵשׁ לִי לְהִתְעַמֵּיד חֲנָנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, שֶׁכָּתוּב בָּהֶן (דניאל א, ד): יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מְאוּם. דָּבָר אַחֵר, אָמַר לוֹ עַד עַכְשָׁו יֵשׁ לִי לְהִתְעַמֵּיד מָלֵךְ הַמָּשִׁיחַ, שֶׁכָּתוּב בּוֹ (ישעיה ט, ה): כִּי יֶלֶד יֻלַּד לָנוּ. (בראשית לג, יד): עַד אֲשֶׁר אָבֹא אֶל אֲדֹנִי שֵׂעִירָה. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן חָזַרְנוּ עַל כָּל הַמִּקְרָא וְלֹא מָצִינוּ שֶׁעָמַד יַעֲקֹב עִם עֵשָׂו בְּשֵׂעִיר, וּמַהוּ שֵׂעִירָה, אָמַר לוֹ עַד עַכְשָׁו יֵשׁ לִי לְהִתְעַמֵּיד שׁוֹפְטִים וּמוֹשִׁיעִים לְהַפְרַע מֵאוֹתוֹ הָאִישׁ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (עובדיה א, כא): וְעָלוּ מוֹשִׁעִים וגו', אֲמָרוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם עַד מָתַי מְשֻׁעְבָּדִים אָנוּ בְּיָדוֹ, אָמַר לָהֶם עַד שֶׁיָּבוֹא אוֹתוֹ הַיּוֹם שֶׁכָּתוּב בּוֹ (במדבר כד, יז): דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל, כְּשֶׁיֵּצֵא כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְיִשְׂרֹף קַשּׁוֹ שֶׁל עֵשָׂו, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (עובדיה א, יח): וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וגו'. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹתָהּ שָׁעָה אֲנִי מוֹפִיעַ מַלְכוּתִי וְאֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן וגו'.

כא וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה רְאֵה הַחִלֹּתִי וגו' (דברים ב, לא), הַלָּכָה אָדָם מִיְּשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ עֶרֶב שַׁבָּת וְחִשְּׁכָה לוֹ, וְהָיוּ בְיָדָיו מָעוֹת אוֹ דָּבָר אַחֵר, הֵיאַךְ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים, מִי שֶׁהֶחְשִׁיךְ לוֹ בַּדֶּרֶךְ נוֹתֵן כִּיסוֹ לְנָכְרִי, וְלָמָּה מֻתָּר לוֹ שֶׁיִּתֵּן אוֹתוֹ לְנָכְרִי, אָמַר רַבִּי לֵוִי כְּשֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ לֹא נִצְטַוּוּ אֶלָּא עַל שִׁבְעָה דְבָרִים וְאֵין הַשַּׁבָּת מֵהֶן, לְפִיכָךְ הִתִּירוּ שֶׁיִּתֵּן אוֹתוֹ לְנָכְרִי. וְאָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא עוֹבֵד כּוֹכָבִים שֶׁשָּׁמַר אֶת הַשַּׁבָּת עַד שֶׁלֹּא קִבֵּל עָלָיו אֶת הַמִּילָה חַיָּב מִיתָה, לָמָּה, שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ. וּמָה רָאִיתָ לוֹמַר עוֹבֵד כּוֹכָבִים שֶׁשָּׁמַר אֶת הַשַּׁבָּת חַיָּב מִיתָה, אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם מֶלֶךְ וּמַטְרוֹנָה יוֹשְׁבִין וּמְסִיחִין זֶה עִם זֶה, מִי שֶׁבָּא וּמַכְנִיס עַצְמוֹ בֵּינֵיהֶם אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה, כָּךְ הַשַּׁבָּת הַזּוֹ בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לא, יז): בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ כָּל עוֹבֵד כּוֹכָבִים שֶׁבָּא וּמַכְנִיס עַצְמוֹ בֵּינֵיהֶם עַד שֶׁלֹּא קִבֵּל עָלָיו לְמוֹל חַיָּב מִיתָה. רַבָּנָן אָמְרֵי אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם לְפִי שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים עַל הַשַּׁבָּת תֹּאמַר אִם הֵם עוֹשִׂים אוֹתָהּ אַתָּה נוֹשֵׂא לָהֶם פָּנִים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִן הַדָּבָר הַזֶּה אַתָּה מִתְיָרֵא, חַייֶךָ אֲפִלּוּ הֵם עוֹשִׂים כָּל מִצְוֹות שֶׁבַּתּוֹרָה אֲנִי מַפְקִילָן בִּפְנֵיכֶם, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינַן בָּעִנְיָן רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ.

כב דָּבָר אַחֵר, רְאֵה הַחֲלוֹתִי, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים קמט, ח): לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִים. וּמַהוּ מַלְכֵיהֶם, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא אֵלּוּ הֵם מַלְכֵי עוֹבְדֵי כוֹכָבִים, (תהלים קמט, ח): וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל, אֵלּוּ שָׂרֵיהֶם שֶׁל מַעְלָה, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹרֵעַ מֵאֻמָּה עַד שֶׁפּוֹרֵעַ מִשָּׂרָהּ תְּחִלָּה, כֵּיצַד, פַּרְעֹה וְכָל הַמִּצְרִיִּים לֹא שִׁקְּעָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּיָּם עַד שֶׁשִּׁקַּע לְשָׂרָן תְּחִלָּה, מְנָא לָן, אָמְרֵי רַבָּנָן סוּסִים וְרוֹכְבֵיהֶם אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא (שמות טו, א): סוּס וְרֹכְבוֹ, זֶה הַשַּׂר שֶׁלָּהֶן, וּכְשֶׁיָּצְאוּ הַמִּצְרִיִּים לִרְדֹּף אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל תָּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהֵיוּ רוֹאִין שָׂרָן שֶׁל מִצְרַיִם פּוֹרֵחַ בָּאֲוִיר, מְנַיִן, אָמַר רַבִּי יִצְחָק דִּכְתִיב (שמות יד, י): וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם, זֶה הַשַּׂר שֶׁלָּהֶן, הֲוֵי לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִים וגו'. וְאַף סִיחוֹן וְעוֹג כְּשֶׁבִּקְּשׁוּ לְהִזְדַּוֵּג עִם יִשְׂרָאֵל, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמשֶׁה, רְאֵה שֶׁהִפַּלְתִּי שַׂר שֶׁלָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: רְאֵה הַחֲלוֹתִי תֵּת לְפָנֶיךָ.

כג דָּבָר אַחֵר, רְאֵה הַחֲלוֹתִי, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי יג, יב): תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה לֵב, אָמַר רַבִּי עֲזַרְיָה מְדַבֵּר בַּיְשׁוּעָה הָעוֹמֶדֶת לָבוֹא, כֵּיצַד כְּשֶׁהַנָּבִיא אוֹמֵר לְיִשְׂרָאֵל (חגי ב, ו): עוֹד אַחַת מְעַט הִיא וַאֲנִי מַרְעִישׁ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, הֵן אוֹמְרִים: תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה לֵב, כֵּיוָן שֶׁאָמַר לָהֶם (ישעיה סב, יא): הִנֵּה יִשְׁעֲךָ בָּא, אָמְרוּ (משלי יג, יב): וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה. דָּבָר אַחֵר, תּוֹחֶלֶת מְמוּשָׁכָה, זֶה פַּרְעֹה, שֶׁהָיָה משֶׁה הוֹלֵךְ וּבָא וּמַבִּיא עָלָיו מַכּוֹת, וְעַל כָּל מַכָּה וּמַכָּה הָיוּ יִשְׂרָאֵל סְבוּרִין שֶׁמִּשֶּׁלְּחָן. וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה, זֶה מִלְחֲמוֹת סִיחוֹן וְעוֹג, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִיָּד: רְאֵה הַחֲלוֹתִי תֵּת לְפָנֶיךָ. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ רְאֵה הַחֲלוֹתִי, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמשֶׁה, משֶׁה, רְאֵה שֶׁהִפַּלְתִּי שַׂר שֶׁלָּהֶן, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא, כְּמֶלֶךְ שֶׁאוֹסֵר שׁוֹנְאוֹ שֶׁל בְּנוֹ לְפָנָיו, וְאוֹמֵר לוֹ עֲשֵׂה בּוֹ כָּל מַה שֶׁאַתָּה מְבַקֵּשׁ.

כד דָּבָר אַחֵר, רְאֵה הַחֲלוֹתִי, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן כֵּיוָן שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעָשָׂה לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּל הַנִּסִּים הַלָּלוּ, נָפְלָה אֵימָתָן עַל כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טו, טז): תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד, וְכֵיוָן שֶׁבָּאוּ לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה עִם סִיחוֹן וְעוֹג, הָיוּ הָאֱמוֹרִיִּים שׁוֹאֲלִים אֵלּוּ לָאֵלּוּ בְּחַיֶּיךָ אֻמָּה זוֹ שֶׁהִיא מְבַקֶּשֶׁת לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ מִלְחָמָה גִּבּוֹרִים הֵם אוֹ לֹא, כַּמָּה אֻמּוֹת הֵן, וְהֵן אוֹמְרִים בְּנֵי שְׁלֹשׁ אֻמּוֹת הֵן, אָמַר סִיחוֹן וְעוֹג וְכָל הָאֻמָּה הַזּוֹ שֶׁל בְּנֵי אָדָם בְּנֵי שְׁלֹשׁ אֻמּוֹת הֵן, אָמְרוּ נָזִין עַצְמֵנוּ וְנֵצֵא עֲלֵיהֶם וְאָנוּ הוֹרְגִין אוֹתָם, מְנַיִן (דברים ב, לב): וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ. בָּאוּ משֶׁה וְיִשְׂרָאֵל לִתְחוּמָהּ שֶׁל אֶדְרֶעִי, אָמַר לָהֶן משֶׁה נַחְנָה כָּאן וְאָנוּ נִכָּנְסִין בְּשַׁחֲרִית, בָּאוּ לִכָּנֵס לְאֶדְרֶעִי וַעֲדַיִן לֹא הָיְתָה הָעַיִן רוֹאָה, תָּלָה משֶׁה אֶת עֵינָיו וְרָאָה אֶת עוֹג יוֹשֵׁב עַל הַחוֹמָה וְרַגְלָיו מַגִּיעוֹת לָאָרֶץ, אָמַר משֶׁה אֵינִי יוֹדֵעַ מָה אֲנִי רוֹאֶה, חוֹמָה אַחֶרֶת בָּנוּ אֵלּוּ בַּלַּיְלָה, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, משֶׁה, זֶה שֶׁאַתָּה רוֹאֶה הוּא עוֹג. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אֹרֶךְ רַגְלָיו שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה אַמּוֹת. אוֹתָהּ

שָׁעָה נִתְיָרֵא מִשֶּׁה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַל תִּתְיָרֵא שֶׁאֲנִי מַפִּילוֹ לְפָנֶיךָ, מִנַּיִן (במדבר כא, לד): וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אַל תִּירָא אֹתוֹ, עוֹג הָיָה תּוֹלֵשׁ הַר וְזוֹרֵק עַל יִשְׂרָאֵל, וּמֹשֶׁה הָיָה נוֹטֵל צְרוֹר וּמַזְכִּיר עָלָיו שֵׁם הַמְפֹרָשׁ וּסְמָכוֹ, יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים אֲרוּרוֹת הַיָּדִים שֶׁכָּךְ זוֹרְקוֹת, וֶאֱמוֹרִיִּים אוֹמְרִים, בְּרוּכוֹת הַיָּדַיִם שֶׁכָּךְ סוֹמְכוֹת.

כה דָּבָר אַחֵר (דברים ג, ב): וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אַל תִּירָא אֹתוֹ, כִּי בְיָדְךָ אֲתְּנֶנּוּ, אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא (דברים ג, ב): כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּבָר פָּסַקְתִּי דִינוֹ מִימוֹת אַבְרָהָם, כֵּיצַד, בְּשָׁעָה שֶׁנִּשְׁבָּה לוֹט בֶּן אָחִיו, וּבָא עוֹג וּבִשֵּׂר אֶת אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יד, יג): וַיָּבֹא הַפָּלִיט, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ מְשׁוּם בַּר קַפָּרָא פָּלִיט הָיָה שְׁמוֹ, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ עוֹג, שֶׁבָּא וּמָצָא אֶת אַבְרָהָם עָסוּק בְּמִצְוֹת בְּעֻגּוֹת הַפֶּסַח, וְלֹא בָּא לְשֵׁם שָׁמַיִם אֶלָּא לְשֵׁם נוֹיֵהּ שֶׁל שָׂרָה, אָמַר בְּלִבּוֹ הֲרֵינִי מְבַשֵּׂר אוֹתוֹ, וְהַגְּדוּד הוֹרְגוֹ, וְנוֹטֵל אֲנִי אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִי רָשָׁע, כָּךְ אָמַרְתָּ, חַיֶּיךָ שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְךָ שְׂכַר רַגְלֶיךָ, וּמַאֲרִיךְ לְךָ שָׁנִים, וּמַה שֶּׁחָשַׁבְתָּ בְּלִבְּךָ הֲרֵינִי הוֹרֵג אַבְרָהָם וְנוֹטֵל אֶת שָׂרָה, בְּיַד בְּנֵי בָנָיהּ עָתִיד אוֹתוֹ הָאִישׁ לִפֹּל. דָּבָר אַחֵר, כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ, כִּי בְיָדְךָ אֲתְּנֶנּוּ אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ, כְּבָר פָּסַקְתִּי אֶת דִּינוֹ מִימוֹת יִצְחָק, כֵּיצַד, בְּשָׁעָה שֶׁמָּל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה וְקָרָא לְכָל מַלְכֵי כְנַעַן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כא, ח): וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָּדוֹל וגו', מַהוּ גָּדוֹל, שֶׁכָּל גְּדוֹלִים הָיוּ שָׁם, אַף עוֹג הָיָה שָׁם, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמְרוּ לוֹ לְעוֹג לֹא כָּךְ הָיִיתָ אוֹמֵר, אַבְרָהָם פִּרְדָּה עֲקָרָה הוּא וְאֵינוֹ מוֹלִיד, כֵּיוָן שֶׁרָאָה אֶת יִצְחָק אָמַר, מַהוּ זֶה, אֵין זֶה כְּלוּם, בְּאֶצְבָּעִי אֲנִי הוֹרְגוֹ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּךְ אָמַרְתָּ, עַל מְנָת שֶׁתִּרְאֶה אֲלָפִים וּרְבָבוֹת יוֹצְאִים מִמֶּנּוּ, וּבְיָדָם אוֹתוֹ הָאִישׁ עָתִיד לִפֹּל. דָּבָר אַחֵר, כִּי בְיָדְךָ אֲתְּנֶנּוּ אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא נָתַתִּי, כְּבָר פָּסַקְתִּי אֶת דִּינוֹ מִימוֹת יַעֲקֹב, כֵּיצַד, בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנַס יַעֲקֹב אֲצֶל פַּרְעֹה לְבָרֵךְ אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מז, ז): וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה, הָיָה עוֹג יוֹשֵׁב שָׁם, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר לוֹ פַּרְעֹה לְעוֹג לֹא כָּךְ הָיִיתָ אוֹמֵר, אַבְרָהָם פִּרְדָּה עֲקָרָה הוּא וְאֵינוֹ מוֹלִיד, הֲרֵי בֶּן בְּנוֹ וְשִׁבְעִים נֶפֶשׁ מִירֵכוֹ, אוֹתָהּ שָׁעָה הִתְחִיל עוֹג מַכְנִיס עַיִן רָעָה עֲלֵיהֶן, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִי רָשָׁע, מָה אַתָּה מַכְנִיס עַיִן רָעָה בְּבָנַי, תִּמַּס עֵינוֹ שֶׁל אוֹתוֹ הָאִישׁ, עָתִיד אוֹתוֹ הָאִישׁ לִפֹּל בְּיָדָן, הֲרֵי כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, כְּשֵׁם שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה הָיוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם שׂוֹמְעִים שִׁמְעֲכֶם וּמִתְיָרְאִין וּמִתְפַּחֲדִין מִכֶּם, כָּךְ לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח, י): וְרָאוּ כָל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ.

פרק ב

א וָאֶתְחַנַּן אֶל ה', הֲלָכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל, מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֵתֵר לוֹ לְהִתְפַּלֵּל בְּקוֹל גָּדוֹל, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים (גמרא ברכות לא-א): הָיָה עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל יָכוֹל יַשְׁמִיעַ קוֹלוֹ, כְּבָר פֵּרְשָׁה חַנָּה (שמואל א א, יג): וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ, יָכוֹל יְהֵא מִתְפַּלֵּל שְׁלָשְׁתָּן כְּאַחַת, כְּבָר פֵּרַשׁ בְּדָנִיֵּאל (דניאל ו, יא): וְזִמְנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא בָּרֵךְ עַל בִּרְכוֹהִי וּמְצַלֵּא וּמוֹדֵא קֳדָם אֱלָהֵהּ. יָכוֹל יְהֵא מִתְפַּלֵּל בְּכָל שָׁעָה שֶׁיִּרְצֶה, כְּבָר פֵּרַשׁ דָּוִד (תהלים נה, יח): עֶרֶב וְבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמָה וְיִשְׁמַע קוֹלִי, יָכוֹל יְהֵא תּוֹבֵעַ צְרָכָיו וְיוֹצֵא לוֹ, כְּבָר פֵּרַשׁ שְׁלֹמֹה (מלכים א ח, כח): לִשְׁמֹעַ אֶל הָרִנָּה וְאֶל הַתְּפִלָּה, רִנָּה זוֹ קִלּוּסוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּתְפִלָּה, לְצָרְכָיו שֶׁל אָדָם. אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר, זֶה סִימָן לִתְפִלָּה, אִם כִּוֵּן אָדָם לִבּוֹ לִתְפִלָּה, יְהֵא מֻבְטָח שֶׁתְּפִלָּתוֹ נִשְׁמַעַת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים י, יז): תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן עֲשָׂרָה לְשׁוֹנוֹת נִקְרָאת תְּפִלָּה, וְאֵלּוּ הֵן: שִׁוְעָה, צְעָקָה, נְאָקָה, רִנָּה, פְּגִיעָה, בְּצוּר, קְרִיאָה, נְפוּל וּפְלוּל וְתַחֲנוּנִים. שִׁוְעָה צְעָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב, כג): וַיֶּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וגו'. נְאָקָה, דִּכְתִיב (תהלים י, כד): וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם. רִנָּה וּפְגִיעָה, דִּכְתִיב (ירמיה ז, טז): אַל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה וְאַל תִּשָּׂא בַּעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי. בְּצוּר וּקְרִיאָה, דִּכְתִיב (תהלים יח, ז): בַּצַּר לִי אֶקְרָא ה'. נְפוּל, דִּכְתִיב (דברים ט, יח): וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה'. פְּלוּל, דִּכְתִיב (תהלים קו, ל): וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל. וְתַחֲנוּנִים, דִּכְתִיב: וָאֶתְחַנַּן אֶל ה'. וּמִכֻּלָּן לֹא נִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶלָּא בִּלְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד, שֶׁאֵין לְבָרִיָּה כְּלוּם אֵצֶל בּוֹרְאָה, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה רַבָּן שֶׁל כָּל הַנְּבִיאִים לֹא בָא אֶלָּא בִּלְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים. אָמַר רַבִּי לֵוִי, לָמָּה לֹא בָא מֹשֶׁה אֶלָּא בִּלְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים, הַמָּשָׁל אוֹמֵר הֱוֵי זָהִיר שֶׁלֹּא תִּתְפֶּס מְקוֹם דִּבּוּרְךָ, כֵּיצַד, כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה (שמות לג, יט): וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן, אָמַר לוֹ, מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּיָדַי, (שמות לג, יט): וְרִחַמְתִּי, בְּמִדַּת הָרַחֲמִים אֲנִי עוֹשֶׂה עִמּוֹ. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ בְּיָדַי, וְחַנֹּתִי, בְּמַתְּנַת חִנָּם אֲנִי עוֹשֶׂה עִמּוֹ, וּבְשָׁעָה שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְבַקֵּשׁ לִכְנֹס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (דברים ג, כו): רַב לָךְ, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם לֹא כָךְ אָמַרְתָּ לִי, כָּל מִי שֶׁאֵין לוֹ בְּיָדַי וְחַנֹּתִי, בְּמַתְּנַת חִנָּם אֲנִי עוֹשֶׂה עִמּוֹ, עַכְשָׁו אֵינִי אוֹמֵר שֶׁמִּתְבַּקֵּשׁ לִי אֶצְלְךָ מְאוּמָה, אֶלָּא חִנָּם עֲשֵׂה עִמִּי, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינַן בָּעִנְיָן, וָאֶתְחַנַּן אֶל ה'.

ב דָּבָר אַחֵר, וָאֶתְחַנַּן אֶל ה', זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים לט, יב): בְּתוֹכָחוֹת עַל עָוֹן יִסַּרְתָּ אִישׁ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ אַךְ הֶבֶל כָּל אָדָם, מַהוּ בְּתוֹכָחוֹת עַל עָוֹן, עַל יְדֵי עָוֹן אֶחָד שֶׁהָיָה בְּיַד מֹשֶׁה שֶׁהוֹכִיחַ אֶת בָּנָיו וְאָמַר לָהֶם (במדבר כ, י): שִׁמְעוּ נָא הַמֹּרִים, יִסַּרְתָּ אוֹתוֹ וְהוֹכַחְתָּ אוֹתוֹ. וְאֵין אִישׁ אֶלָּא מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב, ג): וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד. מַהוּ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ

חֲמוּדוֹ, כָּל חֶמְדָּה שֶׁהָיָה מִתְאַוֶּה מֹשֶׁה לִכָּנֵס לָאָרֶץ, הֵמַסְתָּ אוֹתוֹ כָּעֵשׂ הַזֶּה שֶׁנִּכְנַס בַּכֵּלִים וּמַרְקִיבָן. וְאֵין חֲמוּדוֹ אֶלָּא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג, יט): וְאֶתֶּן לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה וגו', וְאִם כָּךְ הִגִּיעַ לְמֹשֶׁה הַצַּדִּיק, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שְׁאָר כָּל הַבְּרִיּוֹת שֶׁהֵם מְתֻקָּנִין לַהֶבֶל וּמְתֻקָּנִין לְיוֹם הַדִּין, אַךְ הֶבֶל כָּל אָדָם, אָמַר רַב אַחָא שֶׁנַּעֲשָׂה אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ז, א): רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה, עַכְשָׁו הוּא מִתְחַנֵּן וּמִתְחַבֵּט וְאֶתְחַנַּן אֶל ה'.

ג דָּבָר אַחֵר, וָאֶתְחַנַּן, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דניאל ב, כא): וְהוּא מְהַשְׁנֵא עִדָּנַיָּא וְזִמְנַיָּא וגו', אָמַר רַבִּי אָבִין לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ אָהוּב וְהוּא מְמַנֶּה דֻּכְסִין וְאַפְרְכִין וְאִסְטְרַטְלִיטִין, לְאַחַר יָמִים רָאוּ אוֹתוֹ שֶׁהָיָה מְבַקֵּשׁ מִן הַשּׁוֹעֵר לְכָנֵס לַפָּלְטִין וְאֵינוֹ מַנִּיחַ לוֹ, הָיוּ הַכֹּל תְּמֵהִין וְאוֹמְרִין אֶתְמוֹל הָיָה מְמַנֶּה דֻּכְסִין וְאַפְרְכִין וְאִסְטְרַטְלִיטִין, וְעַכְשָׁו הוּא מְבַקֵּשׁ מִן הַשּׁוֹעֵר לְכָנֵס לַפָּלְטִין וְאֵינוֹ מַנִּיחַ לוֹ, אָמְרוּ לוֹ שַׁעְתָּא עָבְרַת. כָּךְ מֹשֶׁה גּוֹזֵר עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהוּא מְקַיֵּם, (במדבר י, לה): קוּמָה ה', (במדבר י, לו): שׁוּבָה ה', (במדבר טז, ל): וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה', אִם נִבְרָא לָהּ פֶּה מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית הֲרֵי מוּטָב וְאִם לָאו יִבְרָא ה', וְעַכְשָׁו מִתְחַנֵּן וּמִתְחַבֵּט לִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֵינוֹ מִתְקַבֵּל, שַׁעְתָּא עָבְרַת, (דברים ג, כג): בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר.

ד וָאֶתְחַנַּן אֶל ה', זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי יח, כג): תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר רָשׁ וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוּת, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר רָשׁ, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁבָּא אֵצֶל בּוֹרְאוֹ בְּתַחֲנוּנִים. וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוּת, עָשִׁירוֹ שֶׁל עוֹלָם, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עָנָה אוֹתוֹ עַזּוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג, כו): אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר רָשׁ, אֵלּוּ נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל. וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוּת, אֵלּוּ נְבִיאֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אֵין לְךָ צַדִּיק בְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם יוֹתֵר מֵאִיּוֹב, וְלֹא בָּא אֶלָּא בְּתוֹכָחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כג, ד): אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת. אֵין לְךָ גָּדוֹל בַּנְּבִיאִים מִמֹּשֶׁה וְיִשַׁעְיָה, וּשְׁנֵיהֶם לֹא בָּאוּ אֶלָּא בְּתַחֲנוּנִים, יְשַׁעְיָה אָמַר (ישעיה לג, ב): ה' חָנֵנוּ לְךָ קִוִּינוּ. וּמֹשֶׁה אָמַר וָאֶתְחַנַּן אֶל ה'. דָּבָר אַחֵר, וָאֶתְחַנַּן אֶל ה', לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמַטְרוֹנָה שֶׁיָּלְדָה בֵּן, כָּל יְמֵים שֶׁבִּנָּהּ קַיָּם הָיְתָה נִכְנֶסֶת בַּפָּלְטִין בְּזִרּוֹעַ, מֵת בְּנָהּ, הִתְחִילָה מְבַקֶּשֶׁת לִכָּנֵס בְּתְחִינוֹת. כָּךְ כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל קַיָּמִים בַּמִּדְבָּר, הָיָה מֹשֶׁה נִכְנָס לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּזִרּוֹעַ (שמות לב, יא): לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ, (במדבר יד, יט): סְלַח נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה וגו'. כֵּיוָן שֶׁמֵּתוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר הִתְחִיל מְבַקֵּשׁ לִכָּנֵס בְּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּתַחֲנוּנִים וָאֶתְחַנַּן.

ה בָּעֵת הַהִוא (דברים ג, כג), בְּאֵיזֶה עֵת, בְּאוֹתוֹ עֵת שֶׁנִּתְמַנָּה יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג, כא): וְאֶת יְהוֹשׁוּעַ צִוִּיתִי. אָמַר רַב הוּנָא כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה הִגִּיעַ אַרְכִּי לִיהוֹשֻׁעַ, אוֹתָהּ שָׁעָה הִתְחִיל לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים לִכָּנֵס לָאָרֶץ, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְאִיפַּרְכוֹס

שֶׁהָיָה בָּאָרְכִי שֶׁלּוֹ, וְהָיָה גּוֹזֵר עַל הַמֶּלֶךְ וְהוּא עוֹשֶׂה, הָיָה פּוֹדֶה לְמִי שֶׁרוֹצֶה, וְחוֹבֵשׁ לְמִי שֶׁרוֹצֶה, וְכֵיוָן שֶׁנִּתְחַלֵּף וְנִתְמַנָּה אַחֵר תַּחְתָּיו, הִתְחִיל לְבַקֵּשׁ מִן הַשּׁוֹעֵר לְכָנֵס וְלֹא הָיָה מַנִּיחַ לוֹ. כָּךְ מֹשֶׁה, כָּל יָמִים שֶׁהָיָה בָּאָרְכִי שֶׁלּוֹ, הָיָה חוֹבֵשׁ לְמִי שֶׁרוֹצֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר טז, לג): וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים וגו', וּפוֹדֶה לְמִי שֶׁרוֹצֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, ו): יְחִי רְאוּבֵן וְאַל יָמֹת, וְכֵיוָן שֶׁנִּתְחַלֵּף וְנִתְמַנָּה יְהוֹשֻׁעַ תַּחְתָּיו, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כז, יח): קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, הִתְחִיל לְהִתְחַנֵּן לִכָּנֵס לָאָרֶץ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (דברים ג, כו): רַב לָךְ.

ו דָּבָר אַחֵר, בְּעֵת הַהִוא לֵאמֹר, מַהוּ לֵאמֹר, אָמַר רַבִּי עֲזַרְיָה לֵאמֹר לַדּוֹרוֹת שֶׁיִּהְיוּ מִתְפַּלְּלִין בִּשְׁעַת הַצָּרָה, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה אַף עַל פִּי שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ (דברים ג, כז): לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, הִתְחִיל מִתְחַנֵּן. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ לֵאמֹר, אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, אָמַר מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֱשִׁיבֵנִי עַל דְּבָרַי אִם אֲנִי נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִם אֵינִי נִכְנָס. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ לֵאמֹר, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם תְּכָתֵב חֲטָיָה שֶׁלִּי לְדוֹרוֹת, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁגָּזַר וְאָמַר כָּל מִי שֶׁיְּלַקֵּט וְיֹאכַל מִפֵּרוֹת שְׁבִיעִית מַחֲזִירִין אוֹתוֹ בְּקוֹמְפִּין, הָלְכָה אִשָּׁה אַחַת וְלִקְטָה וְאָכְלָה, הִתְחִילוּ לְחַזֵּר אוֹתָהּ בַּקוֹמְפִּין, אָמְרָה לוֹ אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ יִתָּלוּ הַפַּגִּין הַלָּלוּ בְּצַוָּארִי, שֶׁלֹּא יְהוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה אוֹמְרִים נִמְצָא בָהּ דְּבַר כְּשָׁפִים אוֹ דְּבַר נְאוּף, וּמִתּוֹךְ שֶׁהֵן רוֹאִים אֶת הַפַּגִּים בְּצַוָּארֵי יוֹדְעִים שֶׁבִּשְׁבִילָם אֲנִי מְחַזֶּרֶת בַּקוֹמְפִּין. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם תְּכָתֵב חֲטָיָה שֶׁלִּי לְדוֹרוֹת, שֶׁלֹּא יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים זִיף מֹשֶׁה בַּתּוֹרָה אוֹ אָמַר דָּבָר שֶׁלֹּא נִצְטַוָּה, וְיֵדְעוּ שֶׁלֹּא הָיָה אֶלָּא עַל הַמַּיִם, הֲרֵי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר.

ז ה' אֱלֹהִים אַתָּה הַחִלּוֹתָ (דברים ג, כד), מַהוּ ה' אֱלֹהִים, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה בְּשָׁנִי מְקוֹמוֹת דִּמָּה מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹ לְאַבְרָהָם וְלֹא הוֹעִיל לוֹ כְּלוּם, כֵּיצַד, אַבְרָהָם קָרָא לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר הִנֵּנִי, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כב, א): וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי, מַהוּ הִנֵּנִי, הִנֵּנִי לְכַהֲנָה, הִנֵּנִי לְמַלְכוּת, וְזָכָה לְכַהֲנָה וְזָכָה לְמַלְכוּת, זָכָה לְכַהֲנָה מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קי, ד): נִשְׁבַּע ה' וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם עַל דִּבְרָתִי מַלְכִּי צֶדֶק, וְזָכָה לְמַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יד, יז): אֶל עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ. וְאַף מֹשֶׁה בִּקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת כֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג, ד): וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי, הִנֵּנִי לְכַהֲנָה הִנֵּנִי לְמַלְכוּת, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (משלי כה, ו): אַל תִּתְהַדַּר לִפְנֵי מֶלֶךְ וּבִמְקוֹם גְּדֹלִים אַל תַּעֲמֹד. (שמות ג, ה): וַיֹּאמֶר אַל תִּקְרַב הֲלֹם, אֵין לְךָ עֵסֶק בַּכְּהֻנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ג, י): וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת. אֵין לְךָ עֵסֶק בַּמַּלְכוּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב ז, יח): כִּי הֲבִאֹתַנִי עַד הֲלֹם. אַבְרָהָם אָמַר (בראשית טו, ב): ה' אֱלֹהִים מַה תִּתֶּן לִי, אָמַר רַבִּי לֵוִי אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אִם מִתְבַּקֵּשׁ בַּדִּין שֶׁיִּהְיוּ לִי בָנִים תֵּן לִי, וְאִם לְאוּ בְּרַחֲמִים תִּתֵּן לִי, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חַייֶךָ בַּדִּין מִתְבַּקֵּשׁ

לְךָ (בראשית טו, ד): וְהִנֵּה דְּבַר ה' אֵלָיו, וְאַף מֹשֶׁה כָּךְ אָמַר: ה' אֱלֹהִים אַתָּה הַחִלּוֹתָ, אִם מִתְבַּקֵּשׁ בַּדִּין שֶׁאֶכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֶכָּנֵס, וְאִם לָאו אֶכָּנֵס בְּרַחֲמִים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַל תְּתַהֲדַר לְפָנַי מֶלֶךְ וגו', (דברים ג, כז): כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, כֵּיוָן שֶׁרָאָה מֹשֶׁה הֵיאַךְ הַדְּבָרִים חֲזָקִים, הִתְחִיל מְדַבֵּר דְּבָרִים קָשִׁים.

ח ה' אֱלֹהִים אַתָּה הַחִלּוֹתָ, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם לָמָּה אֵינִי נִכְנָס לָאָרֶץ, מִפְּנֵי שֶׁאָמַרְתִּי (במדבר כ, י): שִׁמְעוּ נָא הַמֹּרִים, אַתָּה הוּא שֶׁאָמַרְתָּ תְּחִלָּה (במדבר יז, כה): לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי מֶרִי. דָּבָר אַחֵר, אַתָּה הַחִלּוֹתָ, אָמַר רַבִּי רְאוּבֵן אָמַר מֹשֶׁה לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לָמָּה אַתְּ עוֹשֶׂה לִי כָּךְ, אַתָּה הִתְחַלְתָּ לְבוֹא אֶצְלִי, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג, ב): וַיֵּרָא מַלְאַךְ ה' אֵלָיו בְּלַבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה, אָמַר לוֹ מִשֶּׁגִּדַּלְתָּ אוֹתִי אַתָּה מוֹרִידֵנִי מִגְּדֻלָּתִי, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַהֲרֵי נִשְׁבַּעְתִּי, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אַתָּה הַחִלּוֹתָ, כְּשֶׁבִּקַּשְׁתָּ לֹא חִלַּלְתָּ הַשְּׁבוּעָה, לֹא נִשְׁבַּעְתָּ שֶׁאַתָּה מְכַלֶּה אֶת בָּנֶיךָ בָּעֶגֶל וְחָזַרְתָּ בְּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, יד): וַיִּנָּחֶם ה'. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי לֵוִי אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם עַצְמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף נִכְנְסוּ לָאָרֶץ, וְאֲנִי אֵינִי נִכְנָס לָאָרֶץ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִי שֶׁהוֹדָה בְּאַרְצוֹ נִקְבַּר בְּאַרְצוֹ וּמִי שֶׁלֹּא הוֹדָה בְּאַרְצוֹ אֵינוֹ נִקְבַּר בְּאַרְצוֹ, יוֹסֵף הוֹדָה בְּאַרְצוֹ, מִנַּיִן, גְּבִרְתּוֹ אוֹמֶרֶת (בראשית לט, יד): רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי וגו' וְלֹא כֶסֶף, אֶלָּא (בראשית מ, טו): גָּנֹב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים, נִקְבַּר בְּאַרְצוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע כד, לב): וְאֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם, אַתְּ שֶׁלֹּא הוֹדֵיתָ בְּאַרְצְךָ אֵין אַתָּה נִקְבַּר בְּאַרְצֶךָ, כֵּיצַד בְּנוֹת יִתְרוֹ אוֹמְרוֹת (שמות ב, יט): אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים, וְהוּא שׁוֹמֵעַ וְשׁוֹתֵק, לְפִיכָךְ לֹא נִקְבַּר בְּאַרְצוֹ.

ט כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה (דברים ג, כז), אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אִם אַתָּה נִקְבַּר כָּאן אֶצְלָן, בִּזְכוּתְךָ הֵן בָּאִין עִמָּךְ. אָמַר רַבִּי לֵוִי, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאֶחָד שֶׁנִּתְפַּזְּרוּ מְעוֹתָיו בִּמְקוֹם אֲפֵלָה, אָמַר אִם אוֹמֵר אֲנִי הָאִירוּ לִי שֶׁאֲקַבֵּץ מְעוֹתַי, אֵין בְּרִיָּה מַשְׁגַּחַת עָלַי, מָה עָשָׂה נָטַל זְהוּב אֶחָד וְהִשְׁלִיךְ בְּתוֹכָם, וְהִתְחִיל צוֹוֵחַ וְאוֹמֵר הָאִירוּ לִי, זְהוּב אֶחָד הָיָה לִי וְנָפַל מִמֶּנִּי כָּאן, וְהֵאִירוּ לוֹ. מָה עָשָׂה, מִשֶּׁנָּטַל אֶת הַזְּהוּב אָמַר לָהֶן, בְּחַיֵּיכֶם הַמְתִינוּ לִי שֶׁאֲלַקֵּט אֶת הַמָּעוֹת, וְלִקְטָן, בִּזְכוּת הַזְּהוּב נִתְלַקְּטוּ הַמָּעוֹת. כָּךְ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אִם נִקְבַּר אַתָּה אֶצְלָם בַּמִּדְבָּר הֵן בָּאִים בִּזְכוּתְךָ וְאַתְּ בָּא בְּרֹאשָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, כא): וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ וגו' וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם.

י כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל וגו' (דברים ד, ז), הֲלָכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה קוֹרֵא אֶת שְׁמַע מַהוּ שֶׁיְּהֵא לוֹ מָתָר לְהַמְתִּין אַחַר קְרִיאַת שְׁמַע וְאַחַר כָּךְ יִתְפַּלֵּל, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים, שְׁלֹשָׁה תְּכִיפוֹת הֵן, תֵּכֶף לִסְמִיכָה שְׁחִיטָה, תֵּכֶף לִנְטִילַת יָדַיִם בְּרָכָה, תֵּכֶף לִגְאֻלָּה תְּפִלָּה, וּמִי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה

כֵּן מַהוּ מַתַּן שְׂכָרוֹ, אָמַר רַבָּה בַּר אַבָּהוּ, אִם סָמַךְ וְשָׂחַט יְהֵא מַבְטָח שֶׁקָּרְבָּנוֹ נִתְקַבֵּל. וְאִם נָטַל יָדָיו וּבֵרַךְ מִיָּד, יְהֵא מֻבְטָח שֶׁלֹּא יְהֵא שָׂטָן מְקַטְרֵג בִּסְעוּדָתוֹ. וְאִם קָרָא קְרִיאַת שְׁמַע וְנִתְפַּלֵּל מִיָּד, יְהֵא מֻבְטָח שֶׁתְּפִלָּתוֹ נִשְׁמַעַת. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן אַתְּ מוֹצֵא עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים קְרוֹבָה וּרְחוֹקָה, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רָחוֹק וְקָרוֹב. כֵּיצַד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים קְרוֹבָה, עוֹבֵד כּוֹכָבִים עוֹשֶׂה עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַעֲמִידָהּ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ אֶצְלוֹ, הֲרֵי קְרוֹב. וּמִנַּיִן שֶׁהִיא רְחוֹקָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מו, ז): אַף יִצְעָק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה וגו', הֲרֵי רְחוֹקָה, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רָחוֹק וְקָרוֹב, כֵּיצַד, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר' סִימוֹן מִכָּאן וְעַד לָרְקִיעַ מַהֲלַךְ ת"ק שָׁנָה, הֲרֵי רָחוֹק, וְקָרוֹב מִנַּיִן, שֶׁאָדָם עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל וּמְהַרְהֵר בְּתוֹךְ לִבּוֹ וְקָרוֹב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִשְׁמֹעַ אֶת תְּפִלָּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סה, ג): שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל בָּשָׂר יָבֹאוּ, אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כְּשֶׁיִּהְיוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם בָּאִים לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ, אַל תַּעֲנֶה אוֹתָן, שֶׁאֵין בָּאִין אֶצְלְךָ בְּלֵב שָׁלֵם, אֶלָּא הוֹלְכִין אֵצֶל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁלָּהֶן וְאֵינָהּ עוֹנָה אוֹתָן, וְהֵן רוֹאִין צָרָתָן צָרָה, וּבָאִין לָהֶן אֶצְלְךָ, אַף אַתָּה לֹא תַּעֲנֶה אוֹתָן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יח, מב): יְשַׁוְּעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ עַל ה' וְלֹא עָנָם, מַהוּ יְשַׁוְּעוּ, יְשַׁוְּעוּ לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁלָּהֶן, וְלִכְשֶׁיָּבוֹאוּ אֶצְלְךָ, עַל ה' וְלֹא עָנָם. אֲבָל כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל קוֹרְאִין אֶצְלְךָ, מִיָּד שְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ד, ב): בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָה אָמַרְתָּ בְּקָרְאִי עֲנֵנִי, חַייֶיךָ עַד שֶׁלֹּא תִקְרָאֵנִי אֲנִי אֶעֱנֶה אֶתְכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סה, כד): טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה, שֶׁאֵין לִי אֶמָּה אַחֶרֶת אֶלָּא אַתֶּם, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקְּרִינַן בָּעִנְיָן כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל.

יא יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה (תהלים כ, ב), רַבָּנָן אָמְרֵי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְבֶן מֶלֶךְ שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה וְהָיוּ לוֹ שְׁלֹשָׁה פַּדְגּוֹגִין, הָרִאשׁוֹן אָמַר יֵעָשֶׂה לוֹ כְּבָלִים שֶׁל מֵאָה לִיטְרִין, וְהַשֵּׁנִי אָמַר אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד בִּכְבָלִים שֶׁל מֵאָה לִיטְרִין אֶלָּא יֵעָשֶׂה לוֹ כְּבָלִים שֶׁל שְׁנַיִם עָשָׂר לִיטְרִין, בָּא הַשְּׁלִישִׁי וְאָמַר הֵיאַךְ הוּא יָכוֹל לַעֲמֹד בִּכְבָלִים שֶׁל שְׁנַיִם עָשָׂר לִיטְרִין יֵעָשֶׂה לוֹ כְּבָלִים שֶׁל לִיטְרָא אַחַת. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה יֵעָשׂוּ לוֹ כְּבָלִים שֶׁל מֵאָה לִיטְרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לא, יז): וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, דָּוִד אָמַר יֵעָשֶׂה לוֹ כְּבָלִים שֶׁל שְׁנַיִם עָשָׂר לִיטְרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה, כְּשֵׁם שֶׁהַיּוֹם שִׁתִּים עָשְׂרֵה שָׁעוֹת. כֵּיוָן שֶׁעָמַד יִרְמְיָה אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֵין בָּהֶם כֹּחַ לִסְבֹּל כְּשֵׁם שֶׁאָמַר דָּוִד בְּיוֹם צָרָה, אֶלָּא יֵעָשֶׂה לָהֶם כְּבָלִים שֶׁל לִיטְרָא אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ל, ז): וְעֵת צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִוָּשֵׁעַ. דָּבָר אַחֵר, יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה, מַהוּ בְּיוֹם צָרָה, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְאִשָּׁה שֶׁיָּשְׁבָה עַל הַמַּשְׁבֵּר לֵילֵד וְהָיְתָה מִצְטַעֶרֶת לֵילֵד, אָמְרוּ מִי שֶׁעָנָה אֶת אִמֵּךְ הוּא יַעֲנֶה אוֹתָךְ, כָּךְ אָמַר דָּוִד לְיִשְׂרָאֵל, מִי שֶׁעָנָה לְיַעֲקֹב הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם, מַה הִתְפַּלֵּל יַעֲקֹב (בראשית לה, ג): וְאֶעֱשֶׂה

שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אוֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי, אַף אַתָּה יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כְּשֶׁתְּהֵא רוֹאֶה בָּנֶיךָ בְּצַעַר וְאֵין מִי שֶׁיְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עֲלֵיהֶם, מִיָּד עֲנֵה אוֹתָן, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה, חַייֶיךָ בְּכָל שָׁעָה שֶׁיִּקְרְאוּ אוֹתִי אֲנִי אֶעֱנֶה אוֹתָם, דִּכְתִיב (דברים ד, ז): כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו.

יב דָּבָר אַחֵר, כַּה' אֱלֹהֵינוּ, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים סט, יד): וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ ה' עֵת רָצוֹן, רַבִּי חֲנִינָא בַּר פָּפָּא שְׁאַל לְרַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן מַהוּ דִּכְתִיב וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ ה' עֵת רָצוֹן, אָמַר לוֹ שַׁעֲרֵי תְפִלָּה פְּעָמִים פְּתוּחִים פְּעָמִים נְעוּלִים, אֲבָל שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְעוֹלָם פְּתוּחִים, אָמַר לוֹ מְנַיִן, דִּכְתִיב (תהלים סה, ו): נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ מִבְטָח כָּל קַצְוֵי אֶרֶץ וְיָם רְחוֹקִים, מַה הַמְּקָוֶה הַזֶּה פְּעָמִים פְּתוּחַ פְּעָמִים נָעוּל, אַף שַׁעֲרֵי תְפִלָּה פְּעָמִים פְּתוּחִים פְּעָמִים נְעוּלִים, אֲבָל הַיָּם הַזֶּה לְעוֹלָם פָּתוּחַ, כָּךְ יָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְעוֹלָם פְּתוּחָה לְקַבֵּל שָׁבִים. אָמַר רַב עָנָן אַף שַׁעֲרֵי תְפִלָּה אֵינָן נִנְעָלִים לְעוֹלָם, דִּכְתִיב כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו. וְאֵין קְרִיאָה אֶלָּא תְּפִלָּה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סה, כד): וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה. אָמַר רַבִּי חִיָּיא רַבָּה, כְּתִיב (תהלים כז, יד): קַוֵּה אֶל ה' חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל ה', הֱוֵי מִתְפַּלֵּל וְחוֹזֵר וּמִתְפַּלֵּל, וְיֵשׁ שָׁעָה שֶׁיִּתְּנוּ לְךָ. דָּבָר אַחֵר, וַאֲנִי תְפִלָּתִי וגו', דָּוִד בְּשִׁבְיל שֶׁהָיָה יְחִידִי אָמַר עֵת רָצוֹן, אֲבָל תְּפִלָּתָן שֶׁל צִבּוּר אֵינָהּ חוֹזֶרֶת לְעוֹלָם רֵיקָם, הֱוֵי כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו.

יג כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו. שְׁאָלוּ הַמִּינִים אֶת רַבִּי שִׁמְלַאי כַּמָּה רְשׁוּיוֹת בָּרְאוּ אֶת הָעוֹלָם, אָמַר לָהֶם אֲנִי וְאַתֶּם נִשְׁאַל לְשִׁשָּׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית. אָמְרוּ לוֹ מִי כְּתִיב בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלוֹהַּ (בראשית א, א): בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים כְּתִיב. אָמַר לָהֶן מִי כְּתִיב בָּרָאוּ, בָּרָא כְּתִיב, וּמִי כְּתִיב וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ, יִקָּווּ הַמַּיִם, יְהִי מְאֹרֹת, וַיֹּאמֶר כְּתִיב. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעוּ לְמַעֲשֵׂה יוֹם הַשִּׁשִּׁי הָיוּ שְׂמֵחִים, אָמְרוּ לוֹ הֲרֵי כְּתִיב (בראשית א, כו): נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ, אָמַר לָהֶם מִי כְּתִיב וַיִּבְרְאוּ אֶת הָאָדָם בְּצַלְמֵיהֶם, אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא (בראשית א, כז): וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, אָמְרוּ לוֹ וְהָא כְּתִיב כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו, אָמַר לָהֶם מִי כְּתִיב כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֲלֵיהֶם, בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו כְּתִיב.

יד דָּבָר אַחֵר, אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן כְּשֶׁמִּתְכַּנְסִין מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לוֹמַר אֵימָתַי רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְאֵימָתַי יוֹם הַכִּפּוּרִים, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לָהֶם, לִי מָה אַתֶּם שׁוֹאֲלִים, אֲנִי וְאַתֶּם נֵלֵךְ אֵצֶל בֵּית דִּין שֶׁל מַטָּה, מִנַּיִן דִּכְתִיב אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו, אֲשֶׁר לוֹ אָמָּה קְרוֹבָה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו, הוּא וְכָל פָּמַלְיָא שֶׁלּוֹ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַד שֶׁלֹּא נַעֲשֵׂית אָמָּה שֶׁלִּי (ויקרא כג, ב): מוֹעֲדֵי ה', מִכָּאן וָאֵילָךְ (ויקרא כג, ב): אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם.

טו דָּבָר אַחֵר, אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו, אָדָם אִם יְהֵא לוֹ קָרוֹב עָשִׁיר הוּא מוֹדֶה בּוֹ, וְאִם עָנִי הוּא כּוֹפֵר בּוֹ וְאוֹמֵר שֶׁאֵינוֹ קְרוֹבוֹ, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּבְיָכוֹל יִשְׂרָאֵל הָיוּ נְתוּנִים בְּמִצְרַיִם בְּשִׁעְבּוּד, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר קְרוֹבֵיהֶן אֲנִי, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמח, יד): לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ, וְאִם קְרוֹבוֹ עָנִי הוּא עוֹשֶׂה עַצְמוֹ עָקָר וְאוֹתוֹ טְפֵלָה, מַהוּ אוֹמֵר פְּלוֹנִי מִתְקָרֵב לִי, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּבְיָכוֹל עוֹשֶׂה לְיִשְׂרָאֵל עִקָּר, אֲשֶׁר לוֹ גּוֹי קָרוֹב אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו. דָּבָר אַחֵר, כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל, אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר רַבִּי חֲנִינָא, אֵיזֶה אָמָּה שְׁגִדְּלָהּ אֱלֹהֶיהָ כְּאָמָּה זוֹ, בְּנֹהַג שְׁבָעוֹלָם אָמָּה מְבַקֶּשֶׁת לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה וְאֵינָן יוֹדְעִין אִם נוֹצְחִין וְאִם אֵין נוֹצְחִין, וְיִשְׂרָאֵל וַדַּאי נוֹצְחִין, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל וגו'.

טז דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא, מַעֲשֶׂה בִּסְפִינָה אַחַת שֶׁהָיְתָה כֻּלָּהּ שֶׁל עוֹבְדֵי כוֹכָבִים וְהָיָה בְּתוֹכָהּ יְהוּדִי אֶחָד, הִגִּיעוּ לְנֶס אֶחָד, אָמְרוּ לְאוֹתוֹ יְהוּדִי פְּלוֹנִי טוֹל מָעוֹת וַעֲלֵה לַנֵּס הַזֶּה וְקַח לָנוּ מִשָּׁם מְאוּמָה, אָמַר לָהֶם לֹא אֲכַסְנַאי אֲנִי מַכִּיר אֲנִי לְהֵיכָן אֵלֵךְ, אָמְרוּ וְיֵשׁ אַכְסְנַאי יְהוּדִי, בְּכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה הוֹלֵךְ אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ, הֲרֵי אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו.

יז מַהוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו, אָמְרוּ רַבָּנָן יֵשׁ תְּפִלָּה שֶׁנַּעֲנֵית לְאַרְבָּעִים יוֹם, מִמִּי אַתְּ לָמֵד מִמֹּשֶׁה, דִּכְתִיב (דברים ט, יח): וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה' כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם וגו', וְיֵשׁ תְּפִלָּה שֶׁנַּעֲנֵית לְעֶשְׂרִים יוֹם, מִמִּי אַתְּ לָמֵד מִדָּנִיֵּאל, דִּכְתִיב (דניאל י, ג): לֶחֶם חֲמֻדוֹת לֹא אָכָלְתִּי וגו' עַד מְלֹאת שְׁלֹשֶׁת שָׁבֻעִים יָמִים, וְאַחַר כָּךְ אָמַר (דניאל ט, יט): ה' שְׁמָעָה ה' סְלָחָה וגו'. וְיֵשׁ תְּפִלָּה שֶׁנַּעֲנֵית לִשְׁלֹשָׁה יָמִים, מִמִּי אַתְּ לָמֵד, מִיוֹנָה, דִּכְתִיב (יונה ב, א): וַיְהִי יוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּג וגו', וְאַחַר כָּךְ (יונה ב, ב): וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל ה' אֱלֹהָיו מִמְּעֵי הַדָּגָה. וְיֵשׁ תְּפִלָּה שֶׁנַּעֲנֵית לְיוֹם אֶחָד, מִמִּי אַתְּ לָמֵד, מֵאֵלִיָּהוּ, דִּכְתִיב (מלכים א יח, לו): וַיְהִי אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר וגו'. וְיֵשׁ תְּפִלָּה שֶׁנַּעֲנֵית לְעוֹלָם, מִמִּי אַתְּ לָמֵד, מִדָּוִד, דִּכְתִיב (תהלים סט, יד): וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ ה' עֵת רָצוֹן. וְיֵשׁ תְּפִלָּה שֶׁעַד שֶׁלֹּא יִתְפַּלֵּל אוֹתָהּ מִפִּיו, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַעֲנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סה, כד): וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה.

יח כִּי תוֹלִיד בָּנִים, הֲלָכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל מַהוּ שֶׁיְּהֵא מַתִּיר לוֹ לְהַקִּיף פְּאַת רֹאשׁוֹ, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים, אֵלּוּ דְּבָרִים אֲסוּרִים מִפְּנֵי דַרְכֵי הָאֱמוֹרִי, הַמְסַפֵּר קוֹמֵי וְהָעוֹשֶׂה בְּלוֹרִית. מַהוּ הַמְסַפֵּר קוֹמֵי, זֶה הַמְסַפֵּר פְּאַת רֹאשׁוֹ וְעוֹשֶׂה תְּפִיסוֹת קוֹרְצִין, מַהוּ חַיָּב, סוֹפֵג אֶת הָאַרְבָּעִים, אֲבָל הָעוֹשֶׂה בְּלוֹרִית אֵינוֹ מְגַדְּלָהּ אֶלָּא לִשְׁמָהּ שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְאֵין עֹנֶשׁ קָשֶׁה מִשֶּׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, שֶׁהֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ מְקַנֵּא אֶלָּא בָהּ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ, ג): לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי וגו', וּכְתִיב (דברים ד, כד): כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא. רַבָּנָן אָמְרֵי הוֹאִיל וְאֵין בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים מַמָּשׁ, לָמָּה קוֹרֵא אוֹתָן

אֱלֹהוֹת, אָמַר רַבִּי פִּנְחָס בַּר חָמָא כְּדֵי לִתֵּן שָׂכָר לְכָל מִי שֶׁפּוֹרֵשׁ מִמֶּנָּה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בָּהּ מַמָּשׁ, כֵּיוָן שֶׁפּוֹרֵשׁ אָדָם מִמֶּנָּה מַעֲלֶה אֲנִי עָלָיו כְּאִלּוּ הוּא עוֹבֵד לְמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁ וּבָא לוֹ אֶצְלִי. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוֹאִיל וְכָךְ הוּא עָנְשָׁהּ שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים קָשֶׁה, צָרִיךְ אֲנִי לְהַזְהִיר אוֹתָם עָלֶיהָ, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ אִלּוּ הִזְהִירָנוּ עָלֶיהָ פָּרַשְׁנוּ מִמֶּנָּה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִישַׁעְיָה לֹא תְהֵא סָבוּר שֶׁמָּא לֹא הִזְהַרְתִּי אוֹתָם עַל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, תְּחִלָּה עַד שֶׁלֹּא בָּאוּ לְסִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה הִזְהַרְתִּי אוֹתָן עַל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, מִנַּיִן, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (ישעיה מח, ה): וַאַגִּיד לְךָ מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךְ, בְּטֶרֶם תָּבוֹא לְסִינַי הִשְׁמַעְתִּיךְ בְּרָכוֹת וּקְלָלוֹת, לָמָּה (ישעיה מח, ה): פֶּן תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי צִוָּם, לְפִיכָךְ הִזְהַרְתִּי אוֹתָם עָלֶיהָ, וְעַל יְדֵי מִי הִזְהַרְתִּי אוֹתָן, עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדִּי, מִנַּיִן מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים.

יט דָּבָר אַחֵר, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (הושע ד, ז): כְּרָבָּם כֵּן חָטְאוּ לִי כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר, מַהוּ כְּרָבָּם, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי שֶׁכָּל מַה שֶּׁהַגְּדוֹלִים עוֹשִׂין הַדּוֹר עוֹשֶׂה, כֵּיצַד הַנָּשִׂיא מַתִּיר וְאַב בֵּית דִּין אוֹסֵר, הַנָּשִׂיא מַתִּיר, וְאֲנִי אוֹסֵר, וְהַדַּיָּנִים אוֹמְרִים אַב בֵּית דִּין מַתִּיר וְאָנוּ אוֹסְרִים, וּשְׁאָר הַדּוֹר אוֹמְרִים הַדַּיָּנִין מַתִּירִין וְאָנוּ אוֹסְרִים, מִי גָרַם לְכָל הַדּוֹר לַחֲטוֹא הַנָּשִׂיא שֶׁחָטָא תְּחִלָּה. אָמַר רַבִּי שִׁמְלָאי כְּתִיב (הושע ב, ז): כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם, שֶׁהֵן מְבַיְּשִׁין דְּבָרִיהֶם בִּפְנֵי עַמֵּי הָאָרֶץ, כֵּיצַד, הֶחָכָם יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ בַּצִּבּוּר לֹא תַלְוֶה בְּרִבִּית, וְהוּא מַלְוֶה בְּרִבִּית. אוֹמֵר לֹא תִגְזֹל, וְהוּא גוֹזֵל. אוֹמֵר לֹא תִגְנֹב, וְהוּא גוֹנֵב. אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁנִּגְנְבָה טַלִּיתוֹ וְהָלַךְ לְקַבֵּל לַדַּיָּן עָלֶיהָ, וּמְצָאָהּ פְּרוּשָׂה עַל מִטָּתוֹ. וְאָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁנִּגְנְבָה קוּמְקוֹמוֹס שֶׁלּוֹ וְעָלָה לְקַבֵּל עָלָיו לַדַּיָּן וּמְצָאוֹ עַל הַכִּירָה שֶׁלּוֹ, הֲוֵי כְּרָבָּם כֵּן חָטְאוּ לִי. דָּבָר אַחֵר, כְּרָבָּם כֵּן חָטְאוּ לִי, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא כָּל שֶׁהִרְבֵּיתִי לָהֶם אֲרָצוֹת כֵּן חָטְאוּ לִי, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יב, יב): גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי. דָּבָר אַחֵר, כָּל שֶׁהִרְבֵּיתִי לָהֶן עֹשֶׁר כֵּן חָטְאוּ לִי, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ח, ד): כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים. דָּבָר אַחֵר, כָּל שֶׁהִרְבֵּיתִי לָהֶם מְלָכִים כֵּן חָטְאוּ לִי, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ז, ז): כָּל מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ אֵין קֹרֵא בָהֶם אֵלָי. דָּבָר אַחֵר, כָּל שֶׁהִרְבֵּיתִי לָהֶן בָּנִים כֵּן חָטְאוּ לִי, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי תוֹלִיד בָּנִים וגו'.

כ דָּבָר אַחֵר, כִּי תוֹלִיד בָּנִים. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי י, טז): פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת. פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּם זֶה אֶלִיפַז שֶׁגָּדַל בְּחֵיקוֹ שֶׁל יִצְחָק, וּתְבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת, זֶה עָמָלֵק שֶׁגָּדַל בְּחֵיקוֹ שֶׁל עֵשָׂו. דָּבָר אַחֵר, פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים, כָּל מַה שֶּׁפָּעַל דָּוִד וּשְׁלֹמֹה בְּנוֹ לְחַיִּים שֶׁל יִשְׂרָאֵל. מַהוּ תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת, בְּבִיאָה אַחַת שֶׁנִּכְנַס מְנַשֶּׁה לְבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, הָיְתָה חֲטָיָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁעָשָׂה צֶלֶם שֶׁל אַרְבַּע פָּנִים

וְהִכְנִיסוֹ לַהֵיכָל, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ח, ה): וְהִנֵּה מִצָּפוֹן לְשַׁעַר הַמִּזְבֵּחַ סֵמֶל הַקִּנְאָה הַזֶּה בַּבְּאָה. אָמַר רַבִּי אַחָא הָא בְּיֵיא רַבָּה לְעַלְמָא הַתּוֹשָׁב מְפַנֶּה לְבַעַל הַבַּיִת. וְלָמָּה עָשָׂה צֶלֶם שֶׁל אַרְבַּע פָּנִים, כְּנֶגֶד אַרְבַּע חַיּוֹת שֶׁהֵן סוֹבְלוֹת כִּסְאוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה אַרְבַּע פָּנִים, כְּנֶגֶד אַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, אָמַר כָּל מִי שֶׁיָּבוֹא מֵאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם יְהֵא מִשְׁתַּחֲוֶה לְצֶלֶם זֶה, וּמֶה עָשָׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְסָרוֹ בְּיַד שׁוֹנְאָיו, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב לג, יא): וַיָּבֵא ה' עֲלֵיהֶם אֶת שָׂרֵי הַצָּבָא אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר, וַיַּאַסְרוּ בַּנְחֹשְׁתַּיִם, וְעָשׂוּ לוֹ מוֹלֵן שֶׁל נְחֹשֶׁת וְהִכְנִיסוּ אוֹתוֹ לְתוֹכוֹ וְהָיוּ מַדְלִיקִין תַּחְתָּיו וְהוּא הָיָה נִשְׂרָף מִבִּפְנִים, אוֹתָהּ שָׁעָה קָרָא מְנַשֶּׁה לְכָל אֱלֹהוּת שֶׁבָּעוֹלָם שֶׁהָיָה מְזַבֵּחַ לָהֶם וְלֹא עָנוּ אוֹתוֹ אֶחָד מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מו, ז): אַף יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ, כֵּיוָן שֶׁרָאָה מְנַשֶּׁה צָרָתוֹ צָרָה, שֶׁלֹּא עָנָה אוֹתוֹ אֶחָד מֵהֶם, הִתְחִיל קוֹרֵא לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֲרֵי קָרָאתִי לְכָל אֱלֹהוּת שֶׁבָּעוֹלָם וְיָדַעְתִּי שֶׁאֵין בָּהֶם מַמָּשׁ, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אַתָּה הוּא אֱלוֹהַּ עַל כָּל אֱלֹהִים, וְאִם אִי אַתָּה עוֹנֶה אוֹתִי אֲנִי אוֹמֵר שְׁמָא חַס וְשָׁלוֹם כָּל הַפָּנִים שָׁווֹת, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָא רָשָׁע בַּדִּין הוּא שֶׁלֹּא אֶעֱנֶה אוֹתְךָ שֶׁהִכְעַסְתָּ אוֹתִי, אֶלָּא שֶׁלֹּא לִנְעֹל דֶּלֶת לִפְנֵי הַשָּׁבִים שֶׁלֹּא יְהוּ אוֹמְרִים הֲרֵי מְנַשֶּׁה בִּקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וְלֹא נִתְקַבֵּל, לְפִיכָךְ הֲרֵינִי עוֹנֶה אוֹתְךָ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב לג, יג): וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיֵּעָתֶר לוֹ, וַיְחַתֵּר לוֹ, מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְסַתְּמִין אֶת חַלּוֹנוֹת שֶׁל רָקִיעַ שֶׁלֹּא תַּעֲלֶה תְּפִלָּתוֹ לַשָּׁמַיִם, מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חָתַר אֶת הָרָקִיעַ מִתַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד וְקִבֵּל אֶת תְּפִלָּתוֹ, (דברי הימים ב לג, יג): וַיְשִׁיבֵהוּ יְרוּשָׁלַיִם לְמַלְכוּתוֹ. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר אוּנְיָא בְּשֵׁם רַבִּי אַחָא בָּרוּחַ הִשִּׁיבוֹ, כְּמָה דְּתֵימָא מַשִּׁיב הָרוּחַ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יָדַע מְנַשֶּׁה כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים. דָּבָר אַחֵר, פְּעָלַת צַדִּיק לְחַיִּים, אֵלּוּ בָּאֵי הָאָרֶץ הַצַּדִּיקִים שֶׁהָיוּ בִּימֵי מֹשֶׁה, תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת, כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וגו'.

כא מַהוּ לְהַכְעִיסוֹ, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר הָיוּ יוֹשְׁבִין וּמְחַשְּׁבִין אֵיזוֹ עֶרְוָה חֲמוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כב, יא): וְאִישׁ אֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וגו' טִמֵּא בְזִמָּה, מַאי בְּזִמָּה, בְּמַחֲשָׁבָה, הָיוּ אוֹמְרִים מִי שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ בְּחֶנֶק, וּמִי שֶׁבָּא עַל כַּלָּתוֹ בִּסְקִילָה, הֲרֵי הַכֹּלָּה חֲמוּרָה מֵאֵשֶׁת אִישׁ. תָּנֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל (עמוס ב, ז): אִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל הַנַּעֲרָה, יָכוֹל לְתַאֲוָה, תַּלְמוּד לוֹמַר (עמוס ב, ז): לְמַעַן חַלֵּל אֶת שֵׁם קָדְשִׁי, הֲוֵי אוֹמֵר לְהַכְעִיסוֹ, אָמַר רַבִּי לֵוִי לֹא גָלוּ יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁנַּעֲשׂוּ שִׁבְעָה בָּתֵּי אָבוֹת רְשָׁעִים, בָּנִים תְּרֵי, בְּנֵי בָנִים תְּרֵי, וְנוֹשַׁנְתֶּם וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם, הֲרֵי שִׁבְעָה.

כב רַבָּנָן אָמְרֵי, יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיּוֹדֵעַ מֶה הָיָה וּמֶה עָתִיד לִהְיוֹת, דִּכְתִיב (ישעיה מו, י): מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וגו', כֵּיצַד בְּפָרָשָׁה זוֹ הֶרְאָה מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל

אִם חָטְאוּ הֵיאַךְ הֵם עֲתִידִים לִגָּלוֹת, וְהֵיאַךְ הֵן עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה, וְהֵיאַךְ הֵן נִגְאָלִים. הֵיאַךְ הֵם עֲתִידִים לַחֲטֹא, דִּכְתִיב (דברים ד, כה): וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי ה', וְאַחַר כָּךְ (דברים ד, כז): וְהִפִּיץ ה' אֶתְכֶם בָּעַמִּים, וְאַחַר כָּךְ (דברים ד, ל): בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ. מַהוּ בַּצַּר לְךָ, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בְּשֵׁם רַבִּי עֲקִיבָא, כָּל צָרָה שֶׁהִיא שֶׁל יָחִיד צָרָה, וְכָל צָרָה שֶׁאֵינָהּ שֶׁל יָחִיד אֵינָהּ צָרָה. דָּבָר אַחֵר בַּצַּר לְךָ, רַבִּי יוֹחָנָן דְּיִדֵיהּ אָמַר כָּל צָרָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל וְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים שֶׁתְּפִין בָּהּ צָרָה, וְכָל צָרָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל עַצְמָן אֵינָהּ צָרָה. דָּרַשׁ רַבִּי יוֹחָנָן כְּגוֹן צָרָתָן בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה שֶׁלֹּא הָיְתָה אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ד, ג): אֵבֶל גָּדוֹל לַיְהוּדִים, מִיָּד הִצְמִיחַ לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשׁוּעָה, מִנַּיִן (אסתר ח, טז): לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה.

כג דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, כְּשֶׁנִּגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא נִגְאֲלוּ אֶלָּא מִתּוֹךְ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים אֵלּוּ, מִתּוֹךְ צָרָה, וּמִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה, וּמִתּוֹךְ זְכוּת אָבוֹת, וּמִתּוֹךְ רַחֲמִים, וּמִתּוֹךְ הַקֵּץ. מִתּוֹךְ צָרָה, דִּכְתִיב (שמות ב, כג): וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה, דִּכְתִיב (שמות ב, כג): וַתַּעַל שַׁוְעָתָם. מִתּוֹךְ זְכוּת אָבוֹת, דִּכְתִיב (שמות ב, כד): וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ. וּמִתּוֹךְ רַחֲמִים, דִּכְתִיב (שמות ב, כה): וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מִתּוֹךְ הַקֵּץ (שמות ב, כה): וַיֵּדַע אֱלֹהִים. וְאַף לֶעָתִיד לָבוֹא אֵין נִגְאָלִים אֶלָּא מִתּוֹךְ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים הַלָּלוּ, מִתּוֹךְ צָרָה, דִּכְתִיב (דברים ד, ל): בַּצַּר לְךָ, הֲרֵי מִתּוֹךְ צָרָה. (דברים ד, ל): וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ, הֲרֵי מִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה. (דברים ד, לא): כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ, הֲרֵי מִתּוֹךְ רַחֲמִים. (דברים ד, לא): וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ, הֲרֵי מִתּוֹךְ זְכוּת אָבוֹת. (דברים ד, ל): וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, הֲרֵי מִתּוֹךְ הַקֵּץ. וְדָוִד פֵּרֵשׁ אוֹתָן (תהלים קו, מד): וַיַּרְא בַּצַּר לָהֶם, הֲרֵי מִתּוֹךְ צָרָה, (תהלים קו, מד): בְּשָׁמְעוֹ אֶת רִנָּתָם, הֲרֵי מִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה, (תהלים קו, מה): וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ, הֲרֵי מִתּוֹךְ זְכוּת אָבוֹת, (תהלים קו, מו): וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים, הֲרֵי מִתּוֹךְ רַחֲמִים, (תהלים קו, מז): הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם, הֲרֵי מִתּוֹךְ הַקֵּץ.

כד דָּבָר אַחֵר, וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ, אֵין לְךָ דָּבָר גָּדוֹל מִן הַתְּשׁוּבָה, מַעֲשֶׂה שֶׁהָיוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּרוֹמִי, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְרַבָּן גַּמְלִיאֵל, וְנָזְרוּ סַנְקְלִיטִין שֶׁל מֶלֶךְ לוֹמַר מִכָּאן וְעַד שִׁלְשִׁים יוֹם לֹא יִהְיֶה בְּכָל הָעוֹלָם יְהוּדִי, וְהָיָה סַנְקְלִיטוֹ שֶׁל מֶלֶךְ יֹרֵא שָׁמַיִם, בָּא אֵצֶל רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְגִלָּה לוֹ אֶת הַדָּבָר, וְהָיוּ רַבּוֹתֵינוּ מִצְטַעֲרִים הַרְבֵּה, אָמַר לָהֶם אוֹתוֹ יֹרֵא שָׁמַיִם אַל תִּצְטַעֲרוּ, מִכָּאן וְעַד שִׁלְשִׁים יוֹם אֱלֹהֵיהֶן שֶׁל יְהוּדִים עוֹמֵד לָהֶם, בְּסוֹף עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה יָמִים גִּלָּה לְאִשְׁתּוֹ אֶת הַדָּבָר, אָמְרָה לוֹ וַהֲרֵי שְׁלֹמוּ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה יָמִים, אָמַר לָהּ עוֹד חֲמִשָּׁה יָמִים, וְהָיְתָה אִשְׁתּוֹ צַדֶּקֶת מִמֶּנּוּ, אָמְרָה לוֹ אֵין לְךָ טַבַּעַת, מוֹץ אוֹתָהּ וְמוּת, וְסַנְקְלִיטִין נִטָּל עָלֶיךָ שְׁלֹשִׁים יָמִים אֲחֵרִים, וְהַגְּזֵרָה עוֹבֶרֶת. שָׁמַע לָהּ וּמָץ אֶת טַבַּעְתּוֹ וָמֵת. שָׁמְעוּ רַבּוֹתֵינוּ וְעָלוּ אֵצֶל אִשְׁתּוֹ לְהַרְאוֹת לָהּ פָּנִים, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ חָבָל לַסְּפִינָה

שֶׁהָלְכָה לָהּ וְלֹא נָתְנָה הַמֶּכֶס, כְּלוֹמַר הַצַּדִּיק הַזֶּה לֹא מָל. אָמְרָה לָהֶן אִשְׁתּוֹ יוֹדַעַת אֲנִי מָה אַתֶּם אוֹמְרִים, חַיֵּיכֶם לֹא עָבְרָה הַסְּפִינָה עַד שֶׁנִּתְנָה מֶכֶס שֶׁלָּהּ, מִיָּד נִכְנְסָה לְתוֹךְ הַקִּיטוֹן וְהוֹצִיאָה לָהֶן קוּפְסָה שֶׁהָיְתָה הַמַּיְלָה בְּתוֹכָהּ וּסְמַרְטוּטִים מְלֵאִים דָּם נְתוּנִים עָלֶיהָ, וְקָרְאוּ עָלָיו רַבּוֹתֵינוּ הַמִּקְרָא הַזֶּה (תהלים מז, י): נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה, מַהוּ מָגִנֵּי אֶרֶץ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם נַעֲשֵׂיתִי מָגֵן עֹז, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו, א): אָנֹכִי מָגֵן לָךְ, לְזֶה אֲנִי נַעֲשֶׂה מָגִנִּים הַרְבֵּה, כֵּיצַד, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם (בראשית יב, ב): וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ, וְאַחַר כְּךָ מָל, וְזֶה לֹא הִבְטַחְתִּי אוֹתוֹ, מַהוּ מְאֹד נַעֲלָה, זֶה נִתְעַלָּה מְאֹד מֵאַבְרָהָם. דָּבָר אַחֵר, וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל פְּרַגְּרִיטָא בְּשֵׁם רַבִּי מֵאִיר, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְבֶן מֶלֶךְ שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה, וְהָיָה הַמֶּלֶךְ מְשַׁלֵּחַ פַּדְגּוֹגוֹ אַחֲרָיו, וְאָמַר לוֹ חֲזֹר בְּךָ בְּנִי, וְהָיָה הַבֵּן מְשַׁלְּחוֹ וְאָמַר לְאָבִיו בְּאֵלּוּ הַפָּנִים אֲנִי חוֹזֵר בִּי וַאֲנִי מִתְבַּיֵּשׁ לְפָנֶיךָ. וְהָיָה אָבִיו מְשַׁלְּחוֹ וְאוֹמֵר לוֹ בְּנִי, יֵשׁ בֵּן מִתְבַּיֵּשׁ לַחֲזֹר אֵצֶל אָבִיו, וְאִם אַתָּה חוֹזֵר, לֹא אֵצֶל אָבִיךָ אַתָּה חוֹזֵר, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁלֵּחַ יִרְמְיָה לְיִשְׂרָאֵל בְּשָׁעָה שֶׁחָטְאוּ וְאָמַר לוֹ, לֵךְ אֱמֹר לְבָנַי חִזְרוּ בָכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג, יב): הָלוֹךְ וְקָרָאתָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וגו', וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לְיִרְמְיָה בְּאֵלּוּ הַפָּנִים אָנוּ חוֹזְרִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג, כה): נִשְׁכְּבָה בָּבֻשְׁתֵּנוּ וּתְכַסֵּנוּ כְלִמָּתֵנוּ וגו', וְהָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁלֵּחַ וְאוֹמֵר לָהֶם בָּנַי אִם חוֹזְרִים אַתֶּם לֹא אֵצֶל אֲבִיכֶם אַתֶּם חוֹזְרִים, מִנַּיִן (ירמיה לא, ט): כִּי הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וגו', אָמַר רַבִּי עֻזְרִיָּה אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִרְמְיָהוּ לֵךְ אֱמֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל חַיֵּיכֶם אֵינִי כּוֹפֵר בָּכֶם, אַתֶּם אֲמַרְתֶּם לִי בְּסִינַי (שיר השירים ה, ד): וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו, אַף אֲנִי כָּךְ אוֹמֵר לָכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לא, ט): הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם וגו'.

כה אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה (דברים ד, מא), הֲלָכָה עַל כַּמָּה דְּבָרִים נִצְטַוָּה אָדָם הָרִאשׁוֹן, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים עַל שִׁשָּׁה דְּבָרִים נִצְטַוָּה אָדָם הָרִאשׁוֹן: עַל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְעַל חִלּוּל הַשֵּׁם, וְעַל הַדִּינִים, וְעַל שְׁפִיכוּת דָּמִים, וְעַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת, וְעַל הַגָּזֵל. אָמַר רַבִּי כָּלָן בְּפָסוּק אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ב, טז): וַיְצַו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם וגו', וְיָצָו, זֶה עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ה, יא): הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי צָו. ה', זֶה חִלּוּל הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כד, טז): וְנֹקֵב שֵׁם ה'. אֱלֹהִים, אֵלּוּ הַדַּיָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב, ח): עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם, עַל הָאָדָם, זֶה שְׁפִיכוּת דָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ט, ו): שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם. לֵאמֹר, זֶה גִּלּוּי עֲרָיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג, א): לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ. מִכֹּל עֵץ הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל, וְלֹא מִן הַגָּזֵל, מְצִוָּה אוֹתוֹ עַל הַגָּזֵל. וְעַל כֻּלָּן יֵשׁ סְלִיחָה חוּץ מִשְּׁפִיכוּת דָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: שֹׁוֵפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ, אָמַר רַבִּי לֵוִי וַהֲרֵי כַּמָּה בְּנֵי אָדָם שֶׁהָרְגוּ וּמֵתוּ עַל מִטּוֹתֵיהֶן, הֵשִׁיבוּ אוֹתוֹ

מַהוּ בָּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ, כְּשֶׁיִּבּוֹאוּ כָּל בְּנֵי אָדָם לֶעָתִיד לָבוֹא, אוֹתָהּ שָׁעָה דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ. אָמְרוּ מַעֲשֶׂה בִּשְׁנֵי אַחִים שֶׁהָרַג אֶחָד מֵהֶן אֶת חֲבֵרוֹ, מֶה עָשְׂתָה אִמָּן נָטְלָה כּוֹס אֶחָד וּמִלְּאַתּוּ מִדָּמוֹ, וְהִנִּיחָה אוֹתוֹ בַּמִּגְדָּל, וְהָיְתָה נִכְנֶסֶת כָּל יוֹם וְיוֹם וּמָצְאָה אוֹתוֹ הַדָּם תּוֹסֵס, פַּעַם אַחַת נִכְנְסָה וְהִבִּיטָה אוֹתוֹ וּמְצָאַתּוּ שֶׁשָּׁתַק, אוֹתָהּ שָׁעָה יָדְעָה שֶׁנֶּהֱרַג בְּנָהּ הָאַחֵר, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ.

כו אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת ה, ט): אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף, אֵין אָנוּ יוֹדְעִים שֶׁאֵין אָדָם מְמַלֵּא אֶת נַפְשׁוֹ, מַהוּ בְּכֶסֶף, רַבָּנָן אָמְרֵי אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁאוֹהֲבִין דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלוּ בְּכֶסֶף, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז, טז): וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכֶּסֶף. אָמַר רַב נַחְמָן מִי שֶׁאוֹהֵב תּוֹרָה אֵינוֹ שָׂבֵעַ תּוֹרָה, וּמַהוּ (קהלת ה, ט): וּמִי אֹהֵב בָּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה, מִי שֶׁהוֹמֶה וּמְהַמֶּה אַחַר תּוֹרָה, לֹא תְּבוּאָה, וְאֵינוֹ מַעֲמִיד תַּלְמִידִים, (קהלת ה, ט): גַּם זֶה הָבֶל, אָמַר רַב אַחָא מִי שֶׁהוּא לוֹמֵד תּוֹרָה וְאֵינוֹ מְלַמֵּד אֵין לוֹ הֶבֶל גָּדוֹל מִזֶּה. דָּבָר אַחֵר, אֹהֵב כֶּסֶף, אָמַר רַבִּי יִצְחָק מִי שֶׁהוּא אוֹהֵב מִצְוֹות, אֵינוֹ שָׂבֵעַ מִן הַמִּצְוֹות, כֵּיצַד, אַתְּ מוֹצֵא שְׁנֵי גְדוֹלֵי עוֹלָם דָּוִד וּמֹשֶׁה וְלֹא שָׂבְעוּ, דָּוִד אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [עפ"י (דברי הימים ב ו, ט)]: רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה לִי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה, הָיָה דָּוִד אוֹמֵר לְעַצְמוֹ וְכִי מִפְּנֵי שֶׁאָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַתָּה לֹא תִבְנֶה לִי הַבַּיִת אֲנִי יוֹשֵׁב, מֶה עָשָׂה זָרַז אֶת עַצְמוֹ וְהִתְקִין כָּל צָרְכָיו עַד שֶׁלֹּא מֵת, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים א כב, יד): וְהִנֵּה בְעָנְיִי הֲכִינוֹתִי לְבֵית יְהוָה, וְכֵן מֹשֶׁה, אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (דברים ג, כז): כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, אָמַר מֹשֶׁה אֲנִי עוֹבֵר מִן הָעוֹלָם וְאֵינִי מַפְרִישׁ לָהֶם עָרֵי מִקְלָט, מִיָּד אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה.

כח מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן (דברים ד, לט): וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ, אָמַר רַבִּי מֵאִיר אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַתְּ וְלִבְּךָ יוֹדְעִים מַעֲשִׂים שֶׁעָשִׂיתָ, וְיִסּוּרִין שֶׁהֵבֵאתִי עָלֶיךָ שֶׁלֹּא כְּנֶגֶד מַעֲשֶׂיךָ הֵבֵאתִי עָלֶיךָ. דָּבָר אַחֵר (דברים ד, לט): כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים, רַבָּנָן אָמְרֵי יִתְרוֹ נָתַן מַמָּשׁ בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יח, יא): עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים. נַעֲמָן הוֹדָה בְּמִקְצָת, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ה, טו): הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל הָאָרֶץ כִּי אִם בְּיִשְׂרָאֵל. רָחָב שִׁמַּתְהוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע ב, יא): כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת. מֹשֶׁה שָׁמוֹ אַף בַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד. מַהוּ אֵין עוֹד, אָפִלּוּ בַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם. אָמַר רַבִּי הוֹשַׁעְיָא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (משלי לא, לא): תְּנוּ לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ, אַתָּה הֶעֱדוֹתָ עָלַי אֵין עוֹד, וְאַף אֲנִי מֵעִיד עָלֶיךָ (דברים לד, י): וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה. מַה כְּתִיב (דברים כב, ז): לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים, אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם זוֹ הִיא אֲרִיכוּת יָמִים, אָדָם הוֹרֵג נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְגוֹאֵל הַדָּם רוֹדֵף

אַחֲרָיו לְהָרְגוֹ, וְהַכֹּל מֵתִים שֶׁלֹּא בְּעוֹנָתָם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה חַיֶּיךָ יָפֶה הֵן מְדַבְּרִין, לֵךְ וְתַפְרִישׁ לָהֶן עָרֵי מִקְלָט, שֶׁנֶּאֱמַר אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה.

כט מַה רָאָה מֹשֶׁה לִתֵּן נַפְשׁוֹ עַל עָרֵי מִקְלָט, אָמַר רַבִּי לֵוִי מִי שֶׁאָכַל אֶת הַתַּבְשִׁיל הוּא יוֹדֵעַ טַעְמוֹ, כֵּיצַד כְּשֶׁהָרַג מֹשֶׁה אֶת הַמִּצְרִי יָצָא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וּמָצָא לְדָתָן וַאֲבִירָם מְרִיבִין זֶה עִם זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב, יג): וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וגו', רַבִּי אַיְבוּ אָמַר זֶה דָּתָן, הִתְחִיל מְבַזֶּה אוֹתוֹ, אָמַר לוֹ (שמות ב, יד): הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר, כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע פַּרְעֹה כָּךְ, אָמַר כַּמָּה דְבָרִים שָׁמַעְתִּי וְשָׁתַקְתִּי, כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ עַד שְׁפִיכוּת דָּמִים תָּפְסוּ אוֹתוֹ. וְהֵיאַךְ בָּרַח מִלְּפָנֵי פַּרְעֹה, דִּכְתִיב (שמות ב, טו): וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַּרְעֹה, אָמַר רַבִּי יַנַּאי בָּא הַקּוֹסְטִינָר לִתֵּן אֶת הַחֶרֶב עַל צַוָּארוֹ וְקָהֲתָה הַחֶרֶב מֵעַל צַוָּארוֹ שֶׁנַּעֲשָׂה שֶׁל שַׁיִשׁ, וּשְׁלֹמֹה מְקַלֵּס אוֹתוֹ (שיר השירים ז, ה): צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן. אָמַר רַבִּי אֶבְיָתָר וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁקְּהָתָה הַחֶרֶב מִצַּוָּארוֹ וְהָיָא נֶהְפָּכָה עַל הַקּוֹסְטִינָר, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יח, ד): וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה, אָמַר מֹשֶׁה לִי הִצִּיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֲבָל לֹא לַקּוֹסְטִינֵר. אָמַר בַּר קַפָּרָא מַלְאָךְ יָרַד בִּדְמוּת מֹשֶׁה וְהִבְרִיחוֹ, וְהָיוּ סְבוּרִין בַּמַּלְאָךְ שֶׁמֹּשֶׁה הוּא. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ רְאֵה נִסִּים שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, כָּל אַסְכּוּלֵי פַּרְעֹה, מֵהֶן נַעֲשׂוּ אִלְּמִים, מֵהֶן נַעֲשׂוּ חֵרְשִׁים, וּמֵהֶן נַעֲשׂוּ סוּמִין, וּבָרַח מֹשֶׁה וְלֹא רָאוּ אוֹתוֹ, תֵּדַע לְךָ בְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִשְׁלֹחַ אוֹתוֹ בִּשְׁלִיחוּת הִתְחִיל מְעַכֵּב, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִי אַתָּה זָכוּר מַה שֶּׁעָשִׂיתִי לְאַסְכּוּלֵי פַּרְעֹה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ד, יא): וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם וגו', וְאוֹתָהּ שָׁעָה עָמַדְתִּי לְךָ וַעֲכָשָׁו אֵינִי עוֹמֵד לְךָ. אָמַר רַבִּי יִצְחָק בּוֹא וּרְאֵה שֶׁאֵין מַעֲשָׂיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּמַעֲשֶׂה בָּשָׂר וָדָם, בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם בָּשָׂר וָדָם עוֹשֶׂה לוֹ פַּטְרוֹן שֶׁהוּא מִתְקַיֵּם עָלָיו, וְהוּא נִתְפַּס בְּאַנְקְלִיטוֹן, הָלְכוּ וּמָצְאוּ לְפַטְרוֹנוֹ וְאָמְרוּ לוֹ נִתְפַּס בֶּן בֵּיתְךָ, אָמַר לָהֶם אֵנִי מִתְקַיֵּם עָלָיו, יָצָא לֵהָרֵג, הֵיכָן הוּא וְהֵיכָן פַּטְרוֹנוֹ. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, אָמְרוּ לְפָנָיו מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת נִתְפַּס מֹשֶׁה בֶּן בֵּיתֶךָ, אָמַר לָהֶם אֵנִי מִתְקַיֵּם עָלָיו, אָמְרוּ לוֹ הֲרֵי הוּא עוֹמֵד לִפְנֵי פַּרְעֹה, הֲרֵי אִיפּוֹמְנִיטָא שֶׁלּוֹ נִקְרִין, הֲרֵי הוּא יוֹצֵא לֵהָרֵג, אָמַר לָהֶם אֵנִי מִתְקַיֵּם עָלָיו, יָצָא לֵהָרֵג, וְהִצִּילוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִנַּיִן שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה. דָּבָר אַחֵר, אָדָם יֵשׁ לוֹ פַּטְרוֹן וְהוּא נִתְפַּס בַּחֲטָיָה שֶׁלּוֹ וְהֻשְׁלַךְ לִמְקוֹם חַיּוֹת, הֵיכָן הוּא וְהֵיכָן פַּטְרוֹנוֹ, דָּנִיֵּאל הֻשְׁלַךְ לְגוֹב אֲרָיוֹת וְהִצִּילוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ו, כג): אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וּסְגַר פֻּם אַרְיָוָתָא. דָּבָר אַחֵר, אָדָם עוֹשֶׂה לוֹ פַּטְרוֹן וְהוּא עוֹשֶׂה חֲטָיָה וְהַדַּיָּן גּוֹזֵר עָלָיו שֶׁיִּשָּׂרֵף, הֵיכָן הוּא וְהֵיכָן פַּטְרוֹנוֹ, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, אָמְרוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִתְפַּס אַבְרָהָם בֶּן בֵּיתֶךָ, אָמַר לָהֶם אֲנִי מִתְקַיֵּם עָלָיו, אָמְרוּ לוֹ הֲרֵי הוּא עוֹמֵד לִפְנֵי אַמְרָפֶל, הֲרֵי אִיפּוֹמְנִיטָא שֶׁלּוֹ נִקְרִין, הֲרֵי הוּא עוֹמֵד לִשָּׂרֵף, אָמַר

לָהֶם אֲנִי מִתְקַיֵּם עָלָיו, הֲשִׁלַּחְתִּי לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, יָרַד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהִצִּילוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו, ז): וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים. דָּבָר אַחֵר, אָדָם עוֹשֶׂה לוֹ פַּטְרוֹן וְהוּא נִתְפַּס בַּחֶטְיָה שֶׁלּוֹ, וְהַדַּיָּן גּוֹזֵר עָלָיו שֶׁיְּשַׁלְּחֶנּוּ בַּיָּם הֵיכָן הוּא וְהֵיכָן פַּטְרוֹנוֹ, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, יוֹנָה הֲשִׁלַּחְתִּי לַיָּם וְהִצִּילוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (יונה ב, יא): וַיֹּאמֶר ה' לַדָּג וַיָּקֵא אֶת יוֹנָה. דָּבָר אַחֵר, אָז יַבְדִּיל משֶׁה, אָמַר רַבִּי אַיְבוּ כֵּיוָן שֶׁבָּרַח משֶׁה, הִתְחִיל אוֹמֵר שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב, טו): וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר, מַה יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ שִׁירָה עַל הַבְּאֵר אַף משֶׁה אָמַר שִׁירָה עַל הַבְּאֵר, אָמַר רַבִּי לֵוִי לְפִי שֶׁאֵרְעָה פָּרָשַׁת רוֹצֵחַ עַל יָדוֹ בְּעֲרֵי מִקְלָט.

ל אָז יַבְדִּיל משֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים מִזְרָחָה שָׁמֶשׁ, מַהוּ מִזְרָחָה שָׁמֶשׁ, אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמשֶׁה הַזְרַח שֶׁמֶשׁ לְרוֹצֵחַ וְנָתַתָּ לוֹ מִקְלָט שֶׁיִּגָּלֶה לְשָׁם שֶׁלֹּא יֹאבַד בַּעֲוֹן הָרְצִיחָה כְּשֵׁם שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ הַזֶּה מֵאִיר לָעוֹלָם. דָּבָר אַחֵר (דברים ד, מב): לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ, רַבָּנָן אָמְרִין לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְחָרָשׁ שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה אִיקוֹנִין שֶׁל מֶלֶךְ, מִתּוֹךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בָּהּ נִשְׁבְּרָה לְתוֹךְ יָדָיו, אָמַר הַמֶּלֶךְ אִלּוּ בְּטוֹבָתוֹ שְׁבָרָהּ, הָיָה נֶהֱרָג, עַכְשָׁו שֶׁשְּׁבָרָהּ שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתוֹ יִטְרֹד לְמִטְלוֹן, כָּךְ גָּזַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (בראשית ט, ו): שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ, אֲבָל מִי שֶׁהוֹרֵג נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתוֹ, גּוֹלֶה מִמְּקוֹמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, מב): וְנָס אֶל אַחַת מִן הֶעָרִים הָאֵל וָחָי. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל יְדֵי שֶׁהָיָה יֵצֶר הָרַע מָצוּי הָיוּ הוֹרְגִים אֲלּוּ אֶת אֲלּוּ וּמֵתִים, אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא אֲנִי עוֹקֵר יֵצֶר הָרַע מִכֶּם, וְאֵין מִיתָה בָּעוֹלָם (ישעיה כה ל): בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח:

לא שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. הֲלָכָה אָדָם מִישְׂרָאֵל שֶׁקָּרָא קְרִיאַת שְׁמַע וְלֹא דִּקְדֵּק בְּאוֹתִיּוֹתֶיהָ, מַהוּ שֶׁיֵּצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים קָרָא וְלֹא דִּקְדֵּק בְּאוֹתִיּוֹתֶיהָ רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר יָצָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר לֹא יָצָא. וְאֵיזֶהוּ דִּקְדּוּק אוֹתִיּוֹת לְמִדּוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ (דברים יא, יג): בְּכָל לְבַבְכֶם, צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ בֵּין לָמֶ"ד לְלָמֶ"ד, (דברים יא, יז): וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה, צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ בֵּין מֶ"ם לְמֶ"ם. וְאָמַר רַב יְהוּדָה בְּשֵׁם רַב וְאִם הָיָה קוֹרֵא אֶת שְׁמַע וּמְהַלֵּךְ, צָרִיךְ הוּא לְקַבֵּל מַלְכוּת שָׁמַיִם מֵעֲמַד, וְאֵיזֶהוּ מַלְכוּת שָׁמַיִם ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. וּמֵהֵיכָן זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְקַרּוֹת שְׁמַע, אָמַר רַבִּי פִּנְחָס בַּר חָמָא מִמַּתַּן תּוֹרָה זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְקַרּוֹת שְׁמַע, כֵּיצַד, אַתְּ מוֹצֵא לֹא פָּתַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּסִינַי תְּחִלָּה אֶלָּא בְּדָבָר זֶה, אָמַר לָהֶם: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל (שמות כ, ב): אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, נַעֲנוּ כֻלָּן וְאָמְרוּ: ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. וּמשֶׁה אָמַר: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. רַבָּנָן אָמְרֵי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בָּנַי, כָּל מַה שֶּׁבָּרָאתִי בָּרָאתִי זוּגוֹת, שָׁמַיִם וָאָרֶץ זוּגוֹת, חַמָּה וּלְבָנָה זוּגוֹת, אָדָם וְחַוָּה זוּגוֹת,

הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא זוּגוֹת, אֶבֶל כְּבוֹדִי אֶחָד וּמְיֻחָד בָּעוֹלָם, מִנַּיִן, מִמַּה שֶּׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד.

לב דָּבָר אַחֵר, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים עג, כה): מִי לִי בַּשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא חָפַצְתִּי בָאָרֶץ. רַב אָמַר שְׁנֵי רְקִיעִים הֵן: שָׁמַיִם, וּשְׁמֵי שָׁמַיִם. רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר שִׁבְעָה רְקִיעִים הֵן: שָׁמַיִם, וּשְׁמֵי שָׁמַיִם, רָקִיעַ, שְׁחָקִים, מָעוֹן, זְבוּל, עֲרָפֶל. וְכֻלְּהוּ פָּתַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל לְהוֹדִיעָן שֶׁאֵין אֱלוֹהַּ אַחֵר אֶלָּא הוּא. אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מִי לִי בַּשָּׁמַיִם חוּץ מִכְּבוֹדֶךָ, כְּשֵׁם שֶׁאֵין לִי בַּשָּׁמַיִם אֶלָּא אַתָּה כָּךְ לֹא חָפַצְתִּי אַחֵר בָּאָרֶץ, כְּשֵׁם שֶׁלֹּא שִׁתַּפְתִּי עִמְּךָ אֱלוֹהַּ אַחֵר בַּשָּׁמַיִם, כָּךְ לֹא שִׁתַּפְתִּי עִמְּךָ אֱלוֹהַּ אַחֵר בָּאָרֶץ, אֶלָּא נִכְנֶסֶת אֲנִי בְּכָל יוֹם לְבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּמְעִידָה עָלֶיךָ שֶׁאֵין אֱלוֹהַּ אַחֵר אֶלָּא אַתָּה, וְאוֹמֵר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד.

לג דָּבָר אַחֵר, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כד, כא): יְרָא אֶת ה' בְּנִי וָמֶלֶךְ וגו', מַהוּ וָמֶלֶךְ, אַבְרָהָם, שֶׁיָּרֵא אוֹתִי לֹא הִמְלַכְתִּיו בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יד, יז): אֶל עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ. יוֹסֵף שֶׁיָּרֵא אוֹתִי, דִּכְתִיב (בראשית מב, יח): אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא, לֹא הִמְלַכְתִּיו בָּעוֹלָם (בראשית מב, ו): וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל הָאָרֶץ. דָּבָר אַחֵר, יְרָא אֶת ה' בְּנִי וָמֶלֶךְ, וּמְלֹךְ עַל יִצְרֶךָ. מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר שֶׁהָלַךְ לְעִיר אַחַת בַּדָּרוֹם וְנִכְנַס לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְשָׁאַל לְסוֹפֵר אָמַר לוֹ בְּחַיֶּיךָ יֵשׁ כָּאן יַיִן לְמִכֹּר, אָמַר לוֹ רַבִּי הָעִיר הַזֹּאת שֶׁל כּוּתִים וְאֵין עוֹשִׂין אֶת הַיַּיִן בְּטָהֳרָה כְּשֵׁם שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵי עוֹשִׂין אוֹתוֹ. אָמַר אֵית אַנְתְּ לְנַפְשָׁךְ לְמֵיתַר, תֵּן לִי וַאֲנִי לוֹקֵחַ לָךְ, אָמַר וַאֲנִתְּ אִם מָרֵא דְנַפְשָׁךְ אַתְּ אַל תִּטְעֹם יֶתְיהּ. אָמַר לוֹ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אֲנָא מָרֵי דְנַפְשִׁי אֲנָא, הֲוֵי וָמֶלֶךְ, וּמְלֹךְ עַל יִצְרֶךָ. דָּבָר אַחֵר, יְרָא אֶת ה' בְּנִי וָמֶלֶךְ, מַהוּ וָמֶלֶךְ, וְאַל לַמֹּלֶךְ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יח, כא): וּמִזַּרְעֲךָ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ, דָּבָר אַחֵר, מַהוּ וָמֶלֶךְ, הַמְלִיכֵהוּ עָלֶיךָ. (משלי כד, כא): עִם שׁוֹנִים אַל תִּתְעָרֵב, עִם אֵלּוּ שֶׁאוֹמְרִים יֵשׁ אֱלוֹהַּ שֵׁנִי, אַל תִּתְעָרֵב. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן (זכריה יג, ח): וְהָיָה בְּכָל הָאָרֶץ נְאֻם ה' פִּי שְׁנַיִם בָּהּ יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ. הַפִּיּוֹת שֶׁאוֹמְרִים שְׁתֵּי רְשׁוּיוֹת הֵן יִכָּרְתוּ וְיִגְוָעוּ, וּמִי עָתִיד לִהְיוֹת קַיָּם (זכריה יג, ח): וְהַשְּׁלִשִׁית יִוָּתֵר בָּהּ, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ שְׁלִישִׁין, שֶׁהֵם מְשֻׁלָּשִׁין, כֹּהֲנִים, לְוִיִּם וְיִשְׂרְאֵלִים, שֶׁהֵן מְשֻׁלָּשָׁה אָבוֹת, אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב. דָּבָר אַחֵר, שֶׁהֵן מְקַלְּסִין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשָׁלֹשׁ קְדֻשּׁוֹת (ישעיה ו, ג): קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ, אָמַר רַב אַחָא כָּעַס הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל שְׁלֹמֹה כְּשֶׁאָמַר הַפָּסוּק הַזֶּה, אָמַר לוֹ דָּבָר שֶׁל קֹדֶשׁ שֶׁמָּא הָיִיתָ אוֹמְרוֹ בִּלְשׁוֹן נוֹטָרִיקוֹן וְעִם שׁוֹנִים אַל תִּתְעָרֵב, מִיָּד חָזַר וּפֵרַשׁ אֶת הַדָּבָר (קהלת ד, ח): יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין לוֹ. אֵין לוֹ לֹא אָח וְלֹא בֵּן אֶלָּא שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד.

לד רַבִּי יִצְחָק פָּתַח (איכה ג, כד): : חֶלְקִי ה' אָמְרָה נַפְשִׁי עַל כֵּן אוֹחִיל לוֹ, אָמַר רַבִּי יִצְחָק, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁנִּכְנַס לִמְדִינָה וְנִכְנְסוּ עִמּוֹ דֻּכְסִין וְאִסְטְרַטְלִיטִין, יֵשׁ מִבְּנֵי הַמְּדִינָה שֶׁבָּרְרוּ דֻּכּוֹס שֶׁיִּהְיֶה מִתְקַיֵּם עֲלֵיהֶם, וְיֵשׁ מֵהֶן שֶׁבָּרְרוּ לָהֶן אִסְטְרַטְלִיטִין, אָמַר אֶחָד שֶׁהָיָה פִּקֵּחַ אֵינִי בּוֹרֵר אֶלָּא הַמֶּלֶךְ, לָמָּה, שֶׁכֵּלָן מִתְחַלְּפִין וְהַמֶּלֶךְ אֵין מִתְחַלֵּף. כָּךְ כְּשֶׁיֵּרֵד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִסְינַי יָרְדוּ עִמּוֹ חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת שֶׁל מַלְאָכִים, מִיכָאֵל וַחֲבוּרָתוֹ, גַּבְרִיאֵל וַחֲבוּרָתוֹ. יֵשׁ מֵאֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁבָּרְרוּ לָהֶן מִיכָאֵל, וְיֵשׁ מֵהֶן שֶׁבָּרְרוּ לָהֶן גַּבְרִיאֵל, אֲבָל יִשְׂרָאֵל בָּרְרוּ לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמְרוּ חֶלְקִי ה' אָמְרָה נַפְשִׁי, הֲרֵי שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד.

לה דָּבָר אַחֵר, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. מֵהֵיכָן זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְקִרִיאַת שְׁמַע, מִשָּׁעָה שֶׁנִּטָּה יַעֲקֹב לְמִיתָה קָרָא לְכָל הַשְּׁבָטִים וְאָמַר לָהֶן שֶׁמָּא מִשֶּׁאֲנִי נִפְטָר מִן הָעוֹלָם אַתֶּם מִשְׁתַּחֲוִים לֵאלוֹהַּ אַחֵר, מִנַּיִן, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (בראשית מט, ב): הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וגו', מַהוּ (בראשית מט, ב): וְשִׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם, אָמַר לָהֶן, אֵל יִשְׂרָאֵל, אֲבִיכֶם הוּא. אָמְרוּ לוֹ, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד, וְהוּא אוֹמֵר בַּלְּחִישָׁה בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. אָמַר רַבִּי לֵוִי וּמַה יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים עַכְשָׁו, שְׁמַע אָבִינוּ יִשְׂרָאֵל אוֹתוֹ הַדָּבָר שֶׁצִּוִּיתָנוּ נוֹהֵג בָּנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד.

לו דָּבָר אַחֵר, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, רַבָּנָן אָמְרִין, בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם שָׁמַע לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד, וְהוֹרִיד אוֹתָהּ לְיִשְׂרָאֵל, וְלָמָּה אֵין יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּפַרְהֶסְיָא, אָמַר רַבִּי אַסִּי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְאֶחָד שֶׁגָּנַב קוֹזְמִין מִתּוֹךְ פָּלְטִין שֶׁל מֶלֶךְ, נְתָנָהּ לְהּ לְאִשְׁתּוֹ וְאָמַר לָהּ אַל תִּתְקַשְׁטִי בָּהּ בְּפַרְהֶסְיָא אֶלָּא בְּתוֹךְ בֵּיתֵךְ, אֲבָל בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁהֵן נְקִיִּים כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, הֵן אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּפַרְהֶסְיָא, בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

לז וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ (דברים ו, ה), מַהוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ, בְּכָל נֶפֶשׁ שֶׁבָּרָא בְךָ. אָמַר רַבִּי מֵאִיר עַל כָּל נְשִׁימָה וּנְשִׁימָה שֶׁאָדָם מַעֲלֶה חַיָּב לְקַלֵּס אֶת יוֹצְרוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קנ, ו): כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ. אָמַר רַבִּי סִימוֹן, חֲמִשָּׁה שֵׁמוֹת נִקְרְאוּ לַנֶּפֶשׁ, וְאֵלּוּ הֵן: רוּחַ, נֶפֶשׁ, נְשָׁמָה, חַיָּה, יְחִידָה. רַבָּנָן אָמְרֵי בּוֹא וּרְאֵה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְמַלֵּא אֶת עוֹלָמוֹ וְהַנֶּפֶשׁ הַזּוֹ מְמַלְּאָה אֶת הַגּוּף, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סוֹבֵל אֶת עוֹלָמוֹ וְהַנֶּפֶשׁ הַזּוֹ סוֹבֶלֶת אֶת הַגּוּף, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָחִיד בְּעוֹלָמוֹ וְהַנֶּפֶשׁ יְחִידָה בַּגּוּף, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵין לְפָנָיו שֵׁנָה וְהַנֶּפֶשׁ אֵינָהּ יְשֵׁנָה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא טָהוֹר בְּעוֹלָמוֹ וְהַנֶּפֶשׁ הַזּוֹ טְהוֹרָה בַּגּוּף, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה וְהַנֶּפֶשׁ הַזּוֹ רוֹאָה וְאֵינָהּ נִרְאֵית, תָּבֹא הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא רוֹאָה וְאֵינָהּ נִרְאֵית וּתְקַלֵּס לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רוֹאֶה

וְאֵינוֹ נִרְאֶה. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הַנֶּפֶשׁ הַזּוֹ שֶׁמְּקַלֶּסֶת אוֹתְךָ עַד מָתַי הִיא נְתוּנָה בֶּעָפָר (תהלים מד, כו): כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ, אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חַיֵּיכֶם יַגִּיעַ הַקֵּץ וְנַפְשׁוֹתֵיכֶם שְׁמֵחוֹת, לְפִיכָךְ יְשַׁעְיָה מְנַחֵם אוֹתָן וְאוֹמֵר (ישעיה סא, י): שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּה' תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי, אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה, בַּעֲשָׂרָה מְקוֹמוֹת קָרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל כַּלָּה, וְאֵלּוּ הֵן (שיר השירים ד, ח): אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה, (שיר השירים ה, א): בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה, (שיר השירים ד, ט): לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה, (שיר השירם ד, י): מַה יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה, (שיר השירים ד, יא): נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה, (ישעיה סב, ה): כְּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה, (ירמיה לג, יא): קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה, (ישעיה מט, יח): כִּי כֻלָּם כָּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה, (ישעיה סא, י): וְכַכַּלָּה תַּעֲדֶה כֵּלֶיהָ, וּכְנֶגֶדְן יִשְׂרָאֵל מְעַטְּרִים אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעֲשָׂרָה לְבוּשִׁין, וְאֵלּוּ הֵן (איוב כט, יד): צֶדֶק לָבַשְׁתִּי וַיִּלְבָּשֵׁנִי, הֲרֵי שְׁנַיִם, (ישעיה נט, יז): וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן, (ישעיה נט, יז): וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת, הֲרֵי חֲמִשָּׁה, (דניאל ז, ט): לְבוּשֵׁהּ כִּתְלַג חִוָּר, (ישעיה סג, ב): מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ, (תהלים צג, א): ה' מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ ה' עֹז הִתְאַזָּר, (תהלים קד, א): הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ, הֲרֵי עֲשָׂרָה. דָּבָר אַחֵר, שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּה', לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְאִשָּׁה שֶׁהָלַךְ בַּעְלָהּ וּבָנָה וַחֲתָנָהּ לִמְדִינַת הַיָּם כּוֹ', כְּדִכְתִיב בִּפְסִיקְתָּא עַד שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ.

פרק ג

א הֲלָכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְנוֹרָה שֶׁעֲשׂוּיָה פְּרָקִים פְּרָקִים, מַהוּ לְטַלְטְלָהּ בְּשַׁבָּת, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים הַמַּרְכִּיב קָנֵי מְנוֹרָה בְּשַׁבָּת חַיָּב חַטָּאת, וּמַשּׁוּם מָה מְחַיֵּב, אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן הַמַּרְכִּיב אֶת הַמְּנוֹרָה בְּשַׁבָּת כְּאָדָם שֶׁבּוֹנֶה בְּשַׁבָּת, וּמִי שֶׁהוּא בּוֹנֶה בְּשַׁבָּת, חַיָּב. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בְּר' חֲנִינָא, אֵימָתַי שָׁמְרוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת כְּשֵׁם שֶׁרָאוּי לָהּ, תְּחִלָּה כְּשֶׁנִּתְּנָה לָהֶן בְּאֵלּוּשׁ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טז, ל): וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, וְאַתְּ סָבוּר שֶׁמָּא לְרָעָתְךָ נִתַּתִּי לְךָ אֶת הַשַּׁבָּת, לֹא נִתַּתִּי לְךָ אֶלָּא לְטוֹבָתְךָ, כֵּיצַד, אָמַר רַבִּי חִיָּא בְּר' אַבָּא אַתְּ מְקַדֵּשׁ אֶת הַשַּׁבָּת בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּבִכְסוּת נְקִיָּה וּמְהַנֶּה אֶת נַפְשֶׁךָ, וַאֲנִי נוֹתֵן לְךָ שָׂכָר, מִנַּיִן (ישעיה נח, יג): וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג וגו', מַה כְּתִיב אַחֲרָיו (ישעיה נח, יד): אָז תִּתְעַנַּג עַל ה' (תהלים לז, ד): וְיִתֶּן לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ. אָמְרוּ לוֹ יִשְׂרָאֵל וְאֵימָתַי אַתְּ נוֹתֵן לָנוּ שְׂכַר הַמִּצְוֹות שֶׁאָנוּ עוֹשִׂים, אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִצְוֹות שֶׁאַתֶּם עוֹשִׂים מִפֵּרוֹתֵיהֶן אַתֶּם אוֹכְלִים עַכְשָׁו, אֲבָל שְׂכָרָן בְּעֵקֶב אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם, מִנַּיִן מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בְּעִנְיָנֵנוּ (דברים ז, יב): וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן.

ב דָּבָר אַחֵר, וְהָיָה עֵקֶב, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים ס, ט): לִי גִלְעָד וְלִי מְנַשֶּׁה, מַהוּ גִּלְעָד, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ כוֹ' עַד שֶׁהֵן מִבְּנֵי יְהוּדָה. דָּבָר אַחֵר (תהלים ס, י): מוֹאָב סִיר רַחְצִי, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹפֵט אֲנִי לְמוֹאָב יוֹרֶה שֶׁל פֶּרֶעָנוּת, מַהוּ (תהלים ס, י): עַל אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַכֹּל מוּכָן לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, וַאֲנִי דּוֹרֵךְ גִּתָּהּ שֶׁל אֱדוֹם בַּעֲקֵב רַגְלִי, אֵימָתַי, וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בָּנַי, לֹא תְהִיוּ סְבוּרִים שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה אֶתְכֶם כְּעֶבֶד שֶׁאֲדוֹנוֹ מְבַקֵּשׁ לְמִכֹּר אוֹתוֹ קוֹרִיסִין בְּכָל מַה שֶּׁמּוֹצֵא, אֶלָּא כְּךָ אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם יִסּוּרִין עַד שֶׁתְּכִינוּ אֶת לְבַבְכֶם אֵצְלִי. אָמַר רַב אַחָא בְּשִׁבּוּעָה נִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא יַנִּיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ד, יב): לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה לְךָ יִשְׂרָאֵל. וְאֵין לָכֵן אֶלָּא שְׁבוּעָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א ג, יד): וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי, וְעַד הֵיכָן אֲנִי מְיַסֵּר אֶתְכֶם, עַד הֶעָקֵב (עמוס ד, יב): עֵקֶב כִּי זֹאת אֶעֱשֶׂה לָךְ, עַד שֶׁתִּשְׁמְרוּ אֶת מִצְוֹתַי עַד הֶעָקֵב.

ג דָּבָר אַחֵר, מַה כְּתִיב לְמַעְלָה (דברים ז, ט): וְיָדַעְתָּ כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן, אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאוֹהֲבוֹ שֶׁל מֶלֶךְ שֶׁהִפְקִיד אֶצְלוֹ פִּקָּדוֹן, וּמֵת אוֹהֲבוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, בָּא בְּנוֹ וּמְבַקֵּשׁ אֶת הַפִּקָּדוֹן מִיָּדוֹ, אָמַר לוֹ תֵּן לִי הַפִּקָּדוֹן שֶׁהִפְקִיד אַבָּא אֶצְלְךָ, אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ מָצָאתָ אַחֵר טוֹב מִמֶּנִּי, הַפִּקָּדוֹן שֶׁאֶצְלִי לֹא שָׂמַרְתִּי אוֹתוֹ וְלֹא קִפַּלְתִּי אוֹתוֹ. כָּךְ כְּשֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל בִּימֵי יִרְמְיָה אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִרְמְיָה לֵךְ אֱמֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל (ירמיה ב, ה): מַה מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל, עַל כָּל מַה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם לֹא קִיַּמְתִּי, נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם שֶׁאֲנִי מְבָרֵךְ אֶת בְּנֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כב, יז): כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וגו', לֹא בֵּרַכְתִּי אֶתְכֶם עַל יְדֵי מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים א, י): ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם. אָמַרְתִּי לוֹ שֶׁאֲנִי מוֹצִיא אֶתְכֶם בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו, יד): וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל, לֹא עָשִׂיתִי כָּךְ, (תהלים קה, לז): וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל, לְפִיכָךְ אָמַר מֹשֶׁה (דברים ז, ח): וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת הַשְּׁבֻעָה, מִן (דברים ז, ח): וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים, אַתְּ יוֹדֵעַ שֶׁהוּא הָאֵל הַנֶּאֱמָן. דָּבָר אַחֵר, כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים, אָמַר רַבִּי לֵוִי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאוֹהֲבוֹ שֶׁל מֶלֶךְ וכו' בָּא בְּנוֹ מְבַקֵּשׁ אֶת הַפִּקָּדוֹן, אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ לְךָ וְהָבֵא שְׁנֵי אִיסְטַרְטִין וּשְׁנַיִם עָשָׂר בִּלְבִיטוֹן וְעַל יְדֵיהֶן אֲנִי נוֹתֵן לְךָ אֶת הַפִּקָּדוֹן, כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם אֲבוֹתֵיכֶם הִפְקִידוּ אֶצְלִי פִּקָּדוֹן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג, טז): פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם, אָמַר לָהֶן יְבוֹאוּ שְׁנֵי אִיסְטַרְטִין וּשְׁנַיִם עָשָׂר בִּלְבִיטוֹן, זֶה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּשְׁנַיִם עָשָׂר רָאשֵׁי שְׁבָטִים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר א, ג ד): תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה. דָּבָר אַחֵר, הָאֵל הַנֶּאֱמָן. רַבָּנִין אָמְרֵי מֶאֱמוּנָתוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם אַתְּ יוֹדֵעַ אֱמוּנָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר שֶׁהָיָה דָּר בְּעִיר אַחַת

בַּדְּרוֹם, וְהָלְכוּ אֲנָשִׁים לְהִתְפָּרְנֵס שָׁם, וְהָיוּ בְיָדָן שְׁתֵּי סְאִין שֶׁל שְׁעוֹרִים וְהִפְקִידוּ אֶצְלוֹ וְשָׁכְחוּ אוֹתָן וְהָלְכוּ לָהֶן, וְהָיָה רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר זוֹרֵעַ אוֹתָן בְּכָל שָׁנָה וְעוֹשֶׂה אוֹתָן גֹּרֶן וְכוֹנְסָן, אַחַר שֶׁבַע שָׁנִים הָלְכוּ אוֹתָן הַחֲבֵרִים לְשָׁם, לְתָבְעַ אוֹתָן לִתֵּן לָהֶם, מֵיָד הִכִּיר אוֹתָן רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר, אָמַר לָהֶם בּוֹאוּ וּטְלוּ אוֹצָרוֹתֵיכֶם, הֲרֵי מֻאֲמוּנָתוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם אַתָּה יוֹדֵעַ אֱמוּנָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְשׁוּב מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר שֶׁהָלַךְ לְעִיר אַחַת וְהָיוּ הָעַכְבָּרִים אוֹכְלִים בְּתְחוּמָהּ שֶׁל אוֹתָהּ הָעִיר, בָּאוּ וּבִקְּשׁוּ הֵימֶנּוּ, מָה עָשָׂה רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר, אָמַר לָהֶן לָמָּה אֵין אַתֶּם מַפְרִישִׁין מַעְשְׂרוֹתֵיכֶם כָּרָאוּי, מְבַקְּשִׁים אַתֶּם שֶׁנַּעֲרֹב אֶתְכֶם, שֶׁאִם אַתֶּם מַפְרִישִׁין מַעְשְׂרוֹתֵיכֶם כָּרָאוּי אֵין עַכְבָּרִים אוֹכְלִין עוֹד, אָמְרוּ לוֹ אִין, עָרַב אוֹתָן וְהָלְכוּ הָעַכְבָּרִים וְלֹא נִרְאוּ עוֹד. דָּבָר אַחֵר, מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה חוֹפֵר שִׁיחִין לָרַבִּים, בִּתּוֹ הָיְתָה הוֹלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ וּבָאת לַעֲבֹר בַּנָּהָר וּשְׁטָפָהּ, בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ לְרַבִּי פִּינְחָס כָּךְ הִגִּיעַ לְבִתּוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי, אָמַר לָהֶם אִי אֶפְשָׁר, כֵּיוָן שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּמַּיִם, אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְאַבֵּד אֶת בִּתּוֹ בַּמַּיִם, מֵיָד נָפְלָה צְוָחָה בָּעִיר בָּאָתָה בִתּוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כֵּיוָן שֶׁאָמַר רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר כָּךְ, יָרַד מַלְאָךְ וְהֶעֱלָה אוֹתָהּ. מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח שֶׁלָּקַח חֲמוֹר אֶחָד מִיִּשְׁמְעֵאלִי אֶחָד, הָלְכוּ תַּלְמִידָיו וּמָצְאוּ בּוֹ אֶבֶן אַחַת טוֹבָה תְּלוּיָה לוֹ בְּצַוָּארוֹ, אָמְרוּ לוֹ, רַבִּי, (משלי י, כב): בִּרְכַּת ה' הִיא תַּעֲשִׁיר, אָמַר לָהֶן רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח, חֲמוֹר לְקַחְתִּי אֶבֶן טוֹבָה לֹא לְקַחְתִּי, הָלַךְ וְהֶחֱזִירָהּ לְאוֹתוֹ יִשְׁמְעֵאלִי, וְקָרָא עָלָיו אוֹתוֹ יִשְׁמְעֵאלִי בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח, הֲוֵי מֻאֲמוּנָתוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם אַתָּה יוֹדֵעַ אֱמוּנָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁנֶּאֱמָן לְשַׁלֵּם לְיִשְׂרָאֵל שְׂכַר הַמִּצְוֹות שֶׁהֵן עוֹשִׂין, מִנַּיִן (שמות יב, יז): וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת, אֶבָל מַתַּן שְׂכָרָן וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן, בְּעֵקֶב אֲנִי פּוֹרֵעַ לָכֶם.

ד דָּבָר אַחֵר (דברים ז, ב): וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ, מַהוּ וְשָׁמַר, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן, כָּל מַה שֶּׁיִּשְׂרָאֵל אוֹכְלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מִכֹּחַ הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכָם בִּלְעָם הָרָשָׁע, אֲבָל בְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכוּ אוֹתָן הָאָבוֹת מְשֻׁמָּרִין הֵן לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ וגו'. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי חֶלְבּוֹ לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְיָתוֹם שֶׁהָיָה מִתְגַּדֵּל אֵצֶל בַּעַל הַבַּיִת, הָיָה אוֹכֵל מִשֶּׁלּוֹ וְשׁוֹתֶה מִשֶּׁלּוֹ וּמִתְכַּסֶּה מִשֶּׁלּוֹ, וְלִמְּדוֹ אֻמָּנוּת, אוֹתוֹ הַיָּתוֹם אוֹמֵר כָּל מַה שֶּׁאֲנִי אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּמִתְכַּסֶּה מִתּוֹךְ שְׂכָרִי הוּא מְחַשְּׁבוֹ. אָמַר לוֹ אוֹתוֹ בַּעַל הַבַּיִת, חַיֶּיךָ, כָּל מַה שֶּׁאַתָּה אוֹכֵל וּמִתְכַּסֶּה, בְּכֹחַ חָבִית שֶׁל מַיִם שֶׁאֲתָּ מְמַלֵּא לִי, בְּכֹחַ עֵץ אֶחָד שֶׁאַתָּה מְבַקֵּעַ לִי, אֲבָל שְׂכָרְךָ צָרוּר וּמֻנָּח לָךְ. כָּךְ כָּל מַה שֶּׁיִּשְׂרָאֵל אוֹכְלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּכֹחַ הַיְסוּרִים שֶׁהֵן בָּאִין עֲלֵיהֶם, אֲבָל שְׂכָרָן צָרוּר וּמְשֻׁמָּר לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ וגו'. וּמַהוּ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד, אָמַר רַבִּי חִיָּא, שְׁלֹשָׁה מִדּוֹת טוֹבוֹת יֵשׁ בְּיַד יִשְׂרָאֵל, וְאֵלּוּ הֵן:

בַּיְשָׁנִים וְרַחֲמָנִים וְגוֹמְלֵי חֲסָדִים. בַּיְשָׁנִים מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ, יז): וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם. רַחֲמָנִים מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יג, יח): וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ. גּוֹמְלֵי חֲסָדִים מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד.

ה וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבְּךָ וגו' (דברים ז, יג), לָמָּה הוּא מַקִּישׁ פְּרִי הַבֶּטֶן לִפְרִי הָאֲדָמָה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה פְּרִי אַדְמָתְךָ סִיגִים, אַף פְּרִי בִטְנְךָ סִיגִים. דָּבָר אַחֵר, מַה פְּרִי אַדְמָתְךָ אֵין בָּהֶם לֹא חֵטְא וְלֹא עָוֹן, אַף פְּרִי בִטְנְךָ לֹא יִהְיֶה בָהֶן לֹא חֵטְא וְלֹא עָוֹן. דָּבָר אַחֵר, מַה פְּרִי אַדְמָתְךָ צְרִיכִים עִשּׂוּר, אַף פְּרִי בִטְנְךָ צְרִיכִים עִשּׂוּר, וְזוֹ הַמִּילָה. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּר' סִימוֹן לָמָּה הִקִּישׁ פְּרִי הַבֶּטֶן לִפְרִי הָאֲדָמָה, שֶׁיִּהְיוּ פְּרִי אַדְמָתְךָ מְכַפְּרִים עַל פְּרִי בִטְנֶךָ, מִנַּיִן, שֶׁכָּתוּב כְּתִיב (דברים לב, מג): וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ.

ו בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל הָעַמִּים (דברים ז, יד), אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא, אֵין שִׁבְחָהּ שֶׁל מַטְרוֹנָה בְּשָׁעָה שֶׁמִּתְקַלֶּסֶת מִקְרוֹבוֹתֶיהָ, אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁמִּתְקַלֶּסֶת מִצָּרוֹתֶיהָ, (דברים ז, יד): לֹא יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה, סָרִיסִין וְאֵילוֹנִית. אֵין לִי אֶלָּא בָּאָדָם, מִנַּיִן אַף בִּבְהֵמָה, דִּכְתִיב (דברים ז, יד): וּבִבְהֶמְתֶּךָ, הֲרֵי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה. מִנַּיִן אַף בָּאָרֶץ, דִּכְתִיב (שמות כג, כו): לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ, הֲרֵי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה וּבָאָרֶץ. מִנַּיִן אַף בְּאֵילָן, דִּכְתִיב (מלאכי ג, יא): וְלֹא תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה. דָּבָר אַחֵר, לֹא יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה, אָמַר רַבִּי חָנִין בֶּן לֵוִי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא תֹאהֵא תִּפְלְתְךָ עֲקָרָה אֶלָּא תֹּהֵא עוֹלָה וְעוֹשָׂה פֵּרוֹת. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן לֹא יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה, מִן הַתְּשׁוּבָה. מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי יוֹנָתָן שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ אֵצֶל נַפּוֹלִין שֶׁל כּוּתִים, וְהָיָה רוֹכֵב עַל הַחֲמוֹר וְהַבֶּהֱמָה עִמּוֹ, נִתְלַוָּה לָהֶם כּוּתִי אֶחָד, הִגִּיעוּ אֵצֶל הַר גְּרִיזִים אָמַר אוֹתוֹ כּוּתִי לְרַבִּי יוֹנָתָן, רַבִּי, מַהוּ דִּין דְּהַדֵּין טוּרָא קַדִּישׁ, אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹנָתָן, לָמָּה הוּא קַדִּישׁ, אָמַר לוֹ אוֹתוֹ הַכּוּתִי שֶׁלֹּא לָקָה בְּמֵי הַמַּבּוּל. אָמַר לֵיהּ מִנַּיִן לָךְ, אָמַר לֵיהּ לֹא כָךְ כְּתִיב (יחזקאל כב, כד): בֶּן אָדָם אֱמָר לָהּ אַתְּ אֶרֶץ לֹא מְטֹהָרָה הִיא לֹא גֶשְׁמָהּ בְּיוֹם זָעַם. אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹנָתָן אִם כֵּן הָיָה לוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לוֹמַר לְנֹחַ לַעֲלוֹת (לשם) [לְהר] וְלֹא לַעֲשׂוֹת תֵּבָה. אָמַר לוֹ לֹא עָשָׂה אֶלָּא לְנַסּוֹתוֹ, שְׁתַק רַבִּי יוֹנָתָן, אָמַר לוֹ הַבֶּהֱמָה תֵּן לִי רְשׁוּת לוֹמַר לוֹ דָּבָר אֶחָד, אָמַר לוֹ אֱמֹר, אָמַר לוֹ אוֹתוֹ הַבֶּהֱמָה אֵין הָהָר הַזֶּה תַּחַת הַשָּׁמַיִם, אָמַר לוֹ אוֹתוֹ הַכּוּתִי אֶלָּא חוּץ לַשָּׁמַיִם, אָמַר לוֹ אֵין כְּתִיב (בראשית ז, כ יט): חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמַּיִם וַיְכֻסּוּ כָּל הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם, מִיָּד יָרַד רַבִּי יוֹנָתָן מִן הַחֲמוֹר וְהִרְכִּיבוֹ אַרְבָּעָה מִילִין, וְקָרָא עָלָיו הַפָּסוּק הַזֶּה (ישעיה נד, יז): וְכָל לָשׁוֹן תָּקוּם אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי, הֱוֵי לֹא יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ, מַהוּ וּבִבְהֶמְתֶּךָ וּבַבְּהֵמִין שֶׁלָּךְ.

ז דָּבָר אַחֵר, וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁנָּשָׂא לְמַטְרוֹנָה, וְהִכְנִיסָהּ לוֹ שְׁנַיִם אֲרִיסִין, אַף הַמֶּלֶךְ זָקַף לָהּ כְּנֶגְדָּן שְׁנֵי אֲרִיסִין, אִבְּדָה מַטְרוֹנָה אֶת שֶׁלָּהּ, אַף הַמֶּלֶךְ נָטַל אֶת שֶׁלּוֹ. לְאַחַר יָמִים וְכִשְׁרָה אֶת עַצְמָהּ וְהֵבִיאָה אוֹתָן שְׁנֵי אֲרִיסִין, אַף הַמֶּלֶךְ הֵבִיא אֶת שֶׁלּוֹ. אָמַר הַמֶּלֶךְ אֵלּוּ וְאֵלּוּ יֵעָשׂוּ עֲטָרָה וְיִתְּנוּ בְּרֹאשָׁהּ שֶׁל מַטְרוֹנָה. כָּךְ אַתָּה מוֹצֵא אַבְרָהָם נָתַן לְבָנָיו שְׁנֵי אֲרִיסִין, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יח, יט): כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו. אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זָקַף לָהֶן כְּנֶגְדָּם שְׁנֵי אֲרִיסִין, חֶסֶד וְרַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד, וְאוֹמֵר (דברים יג, יח): וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ וגו', אִבְּדוּ יִשְׂרָאֵל אֶת שֶׁלָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ו, יב): הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה. אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָטַל אֶת שֶׁלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה טז, ה): כִּי אָסַפְתִּי אֶת שְׁלוֹמִי וגו' אֶת הַחֶסֶד וְאֶת הָרַחֲמִים. עָמְדוּ יִשְׂרָאֵל וְכִשְּׁרוּ אֶת עַצְמָן וְהֵבִיאוּ אוֹתָן שְׁנֵי אֲרִיסִין, מִנַּיִן, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (ישעיה א, כז): צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה, אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵבִיא אֶת שֶׁלּוֹ, מִנַּיִן, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (ישעיה נד, י): כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וגו', וְכֵיוָן שֶׁיָּבִיאוּ יִשְׂרָאֵל אֶת שֶׁלָּהֶן, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן אֶת שֶׁלּוֹ, אוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵלּוּ וְאֵלּוּ יֵעָשׂוּ עֲטָרָה וְיִנָּתְנוּ בְּרֹאשָׁם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ב, כא כב): וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים, וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעְתְּ אֶת ה'.

ח שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת הַיַּרְדֵּן (דברים ט, א), הֲלָכָה אָדָם מְיַשְּׂרְאֵל שֶׁשּׁוֹתֶה מַיִם לְצָמְאוֹ אוֹמֵר בָּרוּךְ שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בִּדְבָרוֹ, רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת וְחֶסְרוֹנָם, רַבָּנָן אָמְרֵי בּוֹא וּרְאֵה כָּל הַנִּסִּים שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל לֹא עָשָׂאן אֶלָּא עַל הַמַּיִם, כֵּיצַד, עַד שֶׁהֵן בְּמִצְרַיִם עָשָׂה לָהֶם נִסִּים בַּיְאוֹר, אָמַר רַבִּי יִצְחָק הָיוּ הַמִּצְרִיִּים וְיִשְׂרָאֵל הוֹלְכִין לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן הַנָּהָר, הַמִּצְרִי שׁוֹתֶה דָּם וְיִשְׂרָאֵל שׁוֹתֶה מַיִם, וּכְשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא עָשָׂה לָהֶם נִסִּים אֶלָּא עַל הַמַּיִם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיד, ג): הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס, מַה רָאָה רַבִּי נְהוֹרַאי אָמַר שָׁם הַמְפֹרָשׁ רָאָה חָקוּק עַל הַמַּטֶּה וְנִקְרַע. רַבִּי נְחֶמְיָה אָמַר כְּבִיכוֹל יָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רָאָה וְנִקְרַע, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עז, יז): רָאוּךָ מַיִם יָחִילוּ. בָּאוּ לְמָרָה כְּשֶׁעָלוּ מִן הַיָּם וְהָיוּ הַמַּיִם מָרִים, עָשָׂה שָׁם לָהֶם נִסִּים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טו, כה): וַיּוֹרֵהוּ ה' עֵץ וגו'. בַּסֶּלַע עָשָׂה לָהֶם נִסִּים בַּמַּיִם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ, ח): וְדַבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע וגו'. בַּבְּאֵר עָשָׂה לָהֶם נִסִּים וְאָמְרוּ שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כא, יז): אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל. אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה הֱווּ יוֹדְעִין כָּל נִסִּים שֶׁעָשָׂה לָכֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא עָשָׂה אֶלָּא עַל הַמַּיִם, וְאַף בְּשָׁעָה שֶׁתַּעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן לִירַשׁ אֶת הָאָרֶץ עָתִיד הוּא לַעֲשׂוֹת לָכֶם נִסִּים בְּמֵי הַיַּרְדֵּן.

ט דָּבָר אַחֵר, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת הַיַּרְדֵּן, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים מד, ב): אֱלֹהִים בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ לָנוּ פֹּעַל פָּעַלְתָּ בִּימֵיהֶם, מַהוּ בְּאָזְנֵינוּ, אֶלָּא אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא שָׁמַעְנוּ מַה שֶׁאָמַרְתָּ לְמֹשֶׁה בַּסְּנֶה, אָמַרְתָּ לְמֹשֶׁה בַּסְּנֶה גָּלוּי וְצָפוּי לְפָנַי שֶׁהֵן עֲתִידִין לְהַכְעִיס אוֹתִי, אֶלָּא גּוֹאֵל אֲנִי אוֹתָם. וּמִנַּיִן שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּךְ, דִּכְתִיב (שמות ג, ז): רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וגו', מַהוּ כִּי יָדַעְתִּי אֶת מַכְאֹבָיו, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה יוֹדֵעַ אֲנִי מַה כְּאֵב הֵן עֲתִידִין לַעֲשׂוֹת, (שמות לב, ד): אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל, וְאַף עַל פִּי כֵן (שמות ג, ח): וְאֵרֵד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם, הֲוֵי תְּנָאִין שֶׁהִתְנִיתָ עִם מֹשֶׁה, וּכְשֵׁם שֶׁהִתְנִיתָ עִמּוֹ כָּךְ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ. מַהוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ לָנוּ, זֶה מֹשֶׁה שֶׁנִּקְרָא אָב לְכָל הַנְּבִיאִים. (תהלים מד, ג): אַתָּה יָדְךָ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם, אָמַר לָהֶם מִמַּה שֶׁעָשָׂה לְשֹׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי לְסִיחוֹן וּלְעוֹג שֶׁהָיוּ גְדוֹלִים, אַתֶּם יוֹדְעִים שֶׁכְּשֶׁתַּעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן מַהוּ עוֹשֶׂה לִשְׁלֹשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים, הֲוֵי שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת הַיַּרְדֵּן.

י דָּבָר אַחֵר, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, מָה רָאָה לוֹמַר לָהֶן כָּאן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, רַבָּנָן אָמְרֵי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁקִּדֵּשׁ מַטְרוֹנָה בִּשְׁתֵּי מַרְגָּלִיּוֹת, אִבְּדָה אַחַת מֵהֶן, אָמַר לָהּ הַמֶּלֶךְ אִבַּדְתְּ אַחַת שִׁמְרִי אֶת הַשְּׁנִיָּה. כָּךְ קִדֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל בְּנַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע, אִבְּדוּ אֶת נַעֲשֶׂה, שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל, אָמַר לָהֶן מֹשֶׁה, אִבַּדְתֶּם נַעֲשֶׂה, שִׁמְרוּ נִשְׁמַע, הֲוֵי שְׁמַע יִשְׂרָאֵל.

יא דָּבָר אַחֵר, אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת הַיַּרְדֵּן, אָמַר לָהֶם, כְּשֶׁתַּעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן דְּבָרִים אֲחֵרִים יִתְחַדְּשׁוּ, לֹא תִהְיוּ סְבוּרִין כְּשֵׁם שֶׁהָיִיתֶם בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתֶם חוֹטְאִים וְהָיִיתִי מְבַקֵּשׁ עֲלֵיכֶם רַחֲמִים. אָמַר לָהֶן כְּשֶׁעֲשִׂיתֶם אוֹתוֹ הַמַּעֲשֶׂה וּבִקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכַלּוֹת אֶתְכֶם לֹא נִתְפַּלַּלְתִּי עֲלֵיכֶם סָנֵגוֹרְיָא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט, כו): וָאֶתְפַּלֵּל אֶת ה' וָאֹמַר ה' אֱלֹהִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וגו'. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה בָּרְקִיעַ (דברים ט, יב): קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה, שָׁמְעוּ חֲמִשָּׁה מַלְאֲכֵי חַבָּלָה וּבִקְּשׁוּ לְהַזִּיקוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: אַף, וְחֵמָה, קֶצֶף, מַשְׁחִית, וּמְכַלֶּה. וְכֵיוָן שֶׁהִזְכִּיר מֹשֶׁה זְכוּתָן שֶׁל שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, כְּדִכְתִיב (שמות לב, יג): זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ, בָּרְחוּ קֶצֶף וּמַשְׁחִית וּמְכַלֶּה, וְנִשְׁתַּיְּרוּ שְׁנַיִם הַקָּשִׁים, אַף, וְחֵמָה, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הֲרֵי הִזְכַּרְתִּי שְׁלֹשָׁה וּבָרְחוּ שְׁלֹשָׁה, עָמַד אַף אַתָּה בְּאַף, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ז, ז): קוּמָה ה' בְּאַפֶּךָ, הֲרֵי שֶׁעָמַד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּאַף, וּמִנַּיִן שֶׁעָמַד מֹשֶׁה בְּחֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו, כג): לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית. יָרַד מֹשֶׁה מִן הָרָקִיעַ וְהָיוּ הַלּוּחוֹת בְּיָדוֹ וְלֹא שִׁבְּרָן עַד שֶׁרָאָה בְּעֵינָיו, מִנַּיִן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, יט): וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל, אוֹתָהּ שָׁעָה (שמות לב, יט): וַיִּחַר אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת הַלֻּחֹת, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה, לֹא הָיִיתָ מַאֲמִין לִי שֶׁעָשׂוּ לָהֶן עֵגֶל, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, ח): סָרוּ מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ

אֲשֶׁר צִוִּיתִם. רַבָּנִין אָמְרֵי מִן הַדָּבָר הַזֶּה שָׁקַד משֶׁה הֵיאַךְ לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר צִוִּיתִם, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֲנִי נִצְטַוֵּיתִי, שֶׁמָּא עָבַרְתִּי עַל הַצִּוּוּי, הֵם לֹא נִצְטַוּוּ וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, משֶׁה, לֹא נִצְטַוּוּ, אָמַר לוֹ: לָאו. אָמַר לוֹ מָה אָמַרְתָּ בְּסִינַי, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, לֹא אָמַרְתָּ אֶלָּא (שמות כ, ב): אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ. מָה אָמַרְתָּ, לֹא יִהְיֶה לָכֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים, לֹא אָמַרְתָּ אֶלָּא (שמות כ, ג): לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וֶוי ה' אֱלֹהִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא לֹא הִנִּיחַ משֶׁה זָוִית בָּרָקִיעַ שֶׁלֹּא נִתְחַבֵּט בָּהּ, וּמָה הָיָה אוֹמֵר מַה פּוּם סָבוּר מְמַלֵּל. דָּבָר אַחֵר, ה' אֱלֹהִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ, אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא מִשֶּׁפָּסַק סַנֵּיגוֹר הָיָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְלַמֵּד זְכוּת עֲלֵיהֶן, וְכָךְ הָיָה אוֹמֵר לְיִשְׂרָאֵל (משלי כד, כח): אַל תְּהִי עֵד חִנָּם בְּרֵעֶךָ וַהֲפִתִּיתָ בִּשְׂפָתֶיךָ, אַל תְּהִי עֵד חִנָּם בְּרֵעֶךָ, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ רֵעִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכב, ח): לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי וגו', וַהֲפִתִּיתָ, דִּכְתִיב (תהלים עח, לו): וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם. וְגַם שֶׁאָמַרְתָּ בְּסִינַי (שמות כד, ז): נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, וְלֹא קִיַּמְתֶּם, וְאוֹמֵר לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [עפ"י (משלי כד, כט)]: אַל תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה לּוֹ, אֶלָּא ה' אֱלֹהִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ, לְפִיכָךְ כְּשֶׁבָּאוּ לַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הִזְכִּיר לָהֶן כָּל מַה שֶּׁבִּקֵּשׁ עֲלֵיהֶן סַנֵּגוֹרְיָא, שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁהֵם מְבַקְּשִׁים עָלָיו רַחֲמִים שֶׁיִּכָּנֵס עִמָּהֶם. מַהוּ אַתָּה עֹבֵר, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא שֶׁהָיָה משֶׁה מְחַבֵּט עַצְמוֹ לִפְנֵיהֶן וְאוֹמֵר לָהֶם אַתֶּם עוֹבְרִים, אֲנִי אֵינִי עוֹבֵר, וּפָתַח לָהֶם פֶּתַח שֶׁמָּא יְבַקְּשׁוּ עָלָיו רַחֲמִים, וְלֹא הָיוּ מְבִינִים, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים הַרְבֵּה מִמַּטְרוֹנָה, סָרְחָה עָלָיו מַטְרוֹנָה, בִּקֵּשׁ לְהוֹצִיאָהּ, אָמַר לָהּ תְּהֵא יוֹדַעַת שֶׁאֲנִי נוֹטֵל אַחֶרֶת, אָמְרָה לוֹ אִין, וְאֵין אַתְּ אוֹמֵר לִי מִי הֵיא זוֹ שֶׁאַתָּה עָתִיד לִטֹּל, אָמַר לָהּ פְּלוֹנִית. מֶה עָשְׂתָה מַטְרוֹנָה, כִּנְסָה אֶת בָּנֶיהָ אָמְרָה לָהֶן הֱווּ יוֹדְעִין שֶׁאֲבִיכֶם מְבַקֵּשׁ לְגָרְשֵׁנִי וְלִטֹּל אֶת פְּלוֹנִית, יְכוֹלִין אַתֶּם שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּעְבֵּד בָּהּ, אָמְרוּ לָהּ הֵן, אָמְרָה לָהֶן תֵּדְעוּ מַה הֵיא עֲתִידָה לַעֲשׂוֹת בָּכֶם, וְהָיְתָה אוֹמֶרֶת שֶׁמָּא יְבִינוּ וִיבַקְּשׁוּ עָלֶיהָ מֵאֲבִיהֶן, וְלֹא הָיוּ מְבִינִין, כֵּיוָן שֶׁלֹּא הֵבִינוּ אָמְרָה וְאִינִי מְצַוָּה אֶתְכֶם אֶלָּא בִּשְׁבִיל עַצְמְכֶם שֶׁתִּהְיוּ זְהִירִים בִּכְבוֹד אֲבִיכֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו, יג): אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וגו'. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה הָיוּ הַכֹּל מִתְאַוִּין לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְעַל יְדֵי עֲוונוֹת גְּלִיתֶן מִמֶּנָּה, אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא שֶׁאֵין לָכֶם לֹא חֵטְא וְלֹא עָוֹן, אֲנִי

אֲטַע אֶתְכֶם בְּתוֹכָהּ נְטִיעַת שַׁלְוָה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ט, טו): וּנְטַעְתִּים עַל אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם.

יב בָּעֵת הַהִיא אָמַר ה' אֵלַי פְּסָל לְךָ (דברים י, א), הֲלָכָה אָדָם מִישְׂרָאֵל שֶׁקִּדֵּשׁ אִשָּׁה מִי צָרִיךְ לִתֵּן שְׂכַר כְּתַב קִדּוּשִׁין, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים אֵין כּוֹתְבִין שִׁטְרֵי אֵרוּסִין וְנִשּׂוּאִין אֶלָּא מִדַּעַת שְׁנֵיהֶם, וְהֶחְתָּן נוֹתֵן שְׂכָר, וּמִמִּי לָמַדְנוּ מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּשָׁעָה שֶׁקִּדֵּשׁ לְיִשְׂרָאֵל בְּסִינַי, דִּכְתִיב (שמות יט, י): וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵךְ אֶל הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר. וּמִי כָּתַב הַשִּׁטָּה הַזֶּה, מֹשֶׁה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לא, ט): וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה [השירה] הַזֹּאת. וּמַה שְּׂכָר נָתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, זִיו הַפָּנִים, דִּכְתִיב (שמות לד, כט): וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו, אֵימָתַי (שמות לד, כט): בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ בְּשָׁעָה שֶׁכָּתַב אֶת הַתּוֹרָה נָטַל מֹשֶׁה זִיו הַפָּנִים, כֵּיצַד, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה לְמֹשֶׁה, עוֹרָהּ שֶׁל אֵשׁ לְבָנָה, וּכְתוּבָה בְּאֵשׁ שְׁחוֹרָה, וַחֲתוּמָה בְּאֵשׁ, וּמְלֻפֶּפֶת בְּאֵשׁ, וְעִם שֶׁכּוֹתֵב קִנַּח אֶת הַקּוּלְמוֹס בִּשְׂעָרוֹ וּמֹשֶׁם נָטַל זִיו הַפָּנִים. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמַר מִן הַלּוּחוֹת נָטַל מֹשֶׁה זִיו הַפָּנִים, עִם שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ הַלּוּחוֹת מִכַּפַּיִם לְכַפַּיִם מִשָּׁם נָטַל זִיו הַפָּנִים, כֵּיוָן שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה נָטְלָן וְשִׁבְּרָן. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּשֶׁסִּדַּרְתָּ לְיִשְׂרָאֵל נָתַתִּי לְךָ שִׂכָּרְךָ זִיו הַפָּנִים, וְעַכְשָׁיו שִׁבַּרְתָּ אֶת הַלּוּחוֹת. אָמַר רַבִּי יִצְחָק שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ נִשְׁבְּרָה הֶחָבִית נִשְׁבְּרָה לְסַרְסוּר, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַתָּה הָיִיתָ סַרְסוּר בֵּינִי לְבֵין בָּנַי, אַתָּה שִׁבַּרְתָּ אַתָּה מַחֲלִיף, מִנַּיִן, שֶׁכְּתִיב (שמות לד, א ג): וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל הַלֻּחֹת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְהָיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל רֹאשׁ הָהָר וְאִישׁ לֹא יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם אִישׁ אַל יֵרָא בְּכָל הָהָר גַּם הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל יִרְעוּ אֶל מוּל הָהָר הַהוּא.

יג דָּבָר אַחֵר, פְּסָל לְךָ, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת ג, ה): עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק. אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא מַהוּ עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים, עֵת הִיא שֶׁיַּעֲלֶה אַדְרִינוֹס שִׁחִיק עֲצָמוֹת וִינַפֵּץ אַבְנֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים, עֵת שֶׁיִּבְנֶה אוֹתוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כח, טז יז): לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אֶבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָּד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ. וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקֶלֶת וְיָעָה בָּרָד מַחְסֵה כָזָב וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ. דָּבָר אַחֵר, עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים, רַבָּנִין אָמְרֵי מְדַבֵּר בְּמֹשֶׁה עֵת הָיָה שֶׁיַּשְׁלִיךְ מֹשֶׁה אֶת הַלּוּחוֹת, דִּכְתִיב (שמות לב, יט): וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר. וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים, עֵת הָיָה שֶׁיַּחֲזִירָן לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים.

יד דָּבָר אַחֵר, פְּסָל לְךָ, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת ז, ט): אַל תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ. וּמִי הָיָה זֶה שֶׁכָּעַס, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, יט): וַיְחַר אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת הַלֻּחֹת, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָא מֹשֶׁה, אַתָּה מֵפִיג חֲמָתְךָ בְּלוּחוֹת הַבְּרִית, מְבַקֵּשׁ אַתְּ שֶׁאַפִּיג אֶת חֲמָתִי וְאַתְּ רוֹאֶה שֶׁאֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לַעֲמֹד אֲפִלּוּ שָׁעָה אֶחָת, אָמַר לוֹ וּמַה יֵּשׁ לִי לַעֲשׂוֹת, אָמַר לוֹ לֻתֹּת עָלֶיךָ קָטָרִיקִי, אַתְּ שִׁבַּרְתָּ אוֹתָן וְאַתְּ מַחְלִיף אוֹתָן, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים.

טו דָּבָר אַחֵר, פְּסָל לְךָ, אָמַר רַבִּי יִצְחָק כְּתִיב (ויקרא ה, כג): וְהָיָה כִּי יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַלּוּחוֹת לֹא הָיוּ מֻפְקָדִים אֶצְלְךָ, אַתְּ שִׁבַּרְתָּ אוֹתָן וְאַתְּ מַחְלִיף אוֹתָן. אָמַר רַבִּי יִצְחָק מִן הַלּוּחוֹת שְׁנַיִם רָצָה מֹשֶׁה אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, מָה עָשָׂה עָלָה לוֹ אֵצֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּעוּס אָמַר לוֹ בָּנֶיךָ חוֹטְאִין וְאַתְּ נוֹתֵן עָלֵי קָטָרִיקִי, עָשָׂה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ כָּעוּס עַל יִשְׂרָאֵל, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, לא לב): וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל ה' וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ. כֵּיוָן שֶׁרָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּךָ, אָמַר לוֹ, מֹשֶׁה, שְׁתֵּי הַפָּנִים בְּכַעַס, אֲנִי וְאַתְּ כּוֹעֲסִין עֲלֵיהֶן, מִיָּד (שמות לג, יא): וְדִבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא יִהְיוּ שְׁתֵּי הַפָּנִים בְּכַעַס אֶלָּא כְּשֶׁתִּרְאֶה אוֹתִי נוֹתֵן רוֹתְחִין הֱוֵי נוֹתֵן צוֹנְנִין, וּכְשֶׁתִּרְאֶה אוֹתִי נוֹתֵן צוֹנְנִין הֱוֵי נוֹתֵן רוֹתְחִין. אָמַר מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הֵיאַךְ יְהֵא, אָמַר לוֹ הֱוֵי חָל אַתָּה רַחֲמִים, מָה עָשָׂה מִיָּד (שמות לב, יא יב): וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרִים לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַתָּם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ. אָמַר לוֹ וַהֲרֵי בָּנֶיךָ מְרִים, חֲלֵה אוֹתָן. דָּבָר אַחֵר, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁאַתָּה אוֹהֵב אֶת בָּנֶיךָ וְאֵין אַתָּה מְבַקֵּשׁ אֶלָּא מִי שֶׁיְלַמֵּד עֲלֵיהֶן סָנֶגוֹרְיָא, אָמַר רַבִּי סִימוֹן לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ וּבְנוֹ שֶׁהָיוּ נְתוּנִים בְּקִיטוֹן, וְהַפְּדָגוֹג שֶׁל בְּנוֹ נָתוּן בִּטְרַקְלִין, הָיָה הַמֶּלֶךְ צוֹוֵחַ הַנִּיחוּ לִי שֶׁאֶהֱרֹג אֶת בְּנִי, אֵינוֹ מְבַקֵּשׁ אֶלָּא מִי שֶׁיְלַמֵּד עָלָיו סָנֶגוֹרְיָא. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לְמֹשֶׁה (שמות לב, י): וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי וְיִחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל, אָמַר מֹשֶׁה וְכִי תוֹפֵס אֲנִי בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּבָיְכוֹל אֵינוֹ מְבַקֵּשׁ אֶלָּא מִי שֶׁיְלַמֵּד עֲלֵיהֶן סָנֶגוֹרְיָא, מִיָּד וַיְחַל מֹשֶׁה. דָּבָר אַחֵר, וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי, אָמַר מֹשֶׁה רִבּוֹן הָעוֹלָמִים וּכְלוֹתָם אַתָּה מְבַקֵּשׁ, עֲקֹר הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים וְאַחַר כָּךְ עֲקֹר אוֹתָם,

מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נא, ו): שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת. תְּחִלָּה שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן וגו' וְאַחַר כָּךְ וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ כֵן יְמוּתוּן, אָמַר לֵיהּ מֹשֶׁה וַאֲפִלּוּ אַתָּה עוֹקֵר אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ לְיִשְׂרָאֵל אִי אַתָּה יָכוֹל לַעֲקֹר, שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵיהֶם, וְלֹא נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם לֹא בַּשָּׁמַיִם וְלֹא בָאָרֶץ אֶלָּא בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, יג): אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ, שֶׁמָּא אַתָּה יָכוֹל לְבַטֵּל אֶת שְׁמֶךָ. אָמַר לְפָנָיו מֹשֶׁה, חָשׁוֹב אוֹתָם כְּסִדּוֹם, מָה אָמַרְתָּ לְאַבְרָהָם (בראשית יח, כו): וַיֹּאמֶר ה' אִם אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם, וּוֹתַרְתָּ לוֹ עַד עֶשְׂרָה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יח, לב): אַל נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה, וְאֲנִי מַעֲמִיד לְךָ מֵאֵלּוּ שְׁמוֹנִים צַדִּיקִים. אָמַר לוֹ הַעֲמֵד, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הֲרֵי שִׁבְעִים הַזְּקֵנִים, דִּכְתִיב (במדבר יא, טז יז): וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֶסְפָּה לִי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ. אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר פִּינְחָס וְכָלֵב, הֲרֵי שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָא מֹשֶׁה, הֵיכָן עוֹד שְׁלֹשָׁה צַדִּיקִים, וְלֹא הָיָה מוֹצֵא, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אִם הַלְּלוּ בַּחַיִּים וְאֵינָם יְכוֹלִים לַעֲמֹד לָהֶם בַּפִּרְצָה הַזּוֹ, יַעַמְדוּ הַמֵּתִים, אָמַר לְפָנָיו עָשֹׂה בְּזִכּוּת ג' אָבוֹת וַהֲרֵי שְׁמוֹנִים, (שמות לב, יג): זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ, כֵּיוָן שֶׁהִזְכִּיר מֹשֶׁה זְכוּת אָבוֹת, מִיָּד אָמַר לוֹ (במדבר יד, כ): סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ. כֵּיוָן שֶׁעָמַד שְׁלֹמֹה וְרָאָה שֶׁהִזְכִּיר מֹשֶׁה שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה צַדִּיקִים חַיִּים וְלֹא הוֹעִיל כְּלוּם אִלּוּלֵי שֶׁהִזְכִּיר זְכוּת שִׁלְשֶׁת הָאָבוֹת שֶׁהָיוּ מֵתִים, הִתְחִיל אוֹמֵר (קהלת ד, ב ג): וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ, דָּבָר אַחֵר (שמות לג, יג יד): זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ וַתְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ. אָמַר רַבִּי לֵוִי אָמַר לוֹ מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם חַיִּין הֵן הַמֵּתִים, אָמַר לוֹ, מֹשֶׁה, אַף אַתָּה טוֹעֶה, לֹא כָךְ אָמַרְתִּי לְךָ (דברים לב, לט): אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, וְאִם חַיִּין הֵן הַמֵּתִים חָשׁוֹב כְּמוֹ שֶׁהָאָבוֹת עוֹמְדִין וּמְבַקְּשִׁין עַל בְּנֵיהֶן, מָה הָיִיתָ מְשִׁיבָן. כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ מֹשֶׁה הַדָּבָר הַזֶּה מִיָּד וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה.

טז דָּבָר אַחֵר, פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחוֹת. לָמָּה שְׁנַיִם, רַבָּנִין אָמְרֵי אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵלּוּ מְעִידִין בֵּינִי וּבֵין בָּנַי, כְּנֶגֶד שְׁנֵי עֵדִים, כְּנֶגֶד שְׁנֵי שׁוֹשְׁבִינִין, כְּנֶגֶד חָתָן וְכַלָּה, כְּנֶגֶד שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כְּנֶגֶד הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא.

יז דָּבָר אַחֵר, פְּסָל לְךָ, שָׁאֲלוּ אֶת רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי מִפְּנֵי מָה לוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וְהַשְּׁנִיִּים מַעֲשֵׂה אָדָם. אָמַר לָהֶן לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁנִּשָּׂא אִשָּׁה וְהֵבִיא הַנְיָר וְהַלְבָּלָר מִשֶּׁלּוֹ, עִטָּרָהּ מִשֶּׁלּוֹ, וְהִכְנִיסָהּ לְבֵיתוֹ. רָאָה אוֹתָהּ הַמֶּלֶךְ שׁוֹחֶקֶת לְעֶבֶד אֶחָד מִשֶּׁלּוֹ, כָּעַס עָלֶיהָ וְהוֹצִיאָהּ. בָּא שׁוֹשְׁבִינָהּ אֶצְלוֹ וְאָמַר לוֹ מָרִי אִי אַתְּ יוֹדֵעַ מֵהֵיכָן נְטָלְתָּ אוֹתָהּ, לֹא בֵּין הָעֲבָדִים גְּדָלָהּ, וְכֵיוָן שֶׁגְּדָלָהּ בֵּין הָעֲבָדִים לִבָּהּ גַּס בָּהֶן. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָה אַתָּה מְבַקֵּשׁ שֶׁאֶתְרַצֶּה לָהּ, הָבֵא הַנְיָר וְהַלְבָּלָר מִשֶּׁלְּךָ וַהֲרֵי כְתַב יָדִי. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשָׁעָה שֶׁבָּאוּ לִידֵי אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, אָמַר לוֹ אִי אַתָּה יוֹדֵעַ מֵאֵיזֶה מָקוֹם הוֹצֵאתָ אוֹתָם, מִמִּצְרַיִם, מִמְּקוֹם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּמָה אַתָּה מְבַקֵּשׁ שֶׁאֶתְרַצֶּה לָהֶן, הָבֵא אֶת הַלּוּחוֹת מִשֶּׁלְּךָ, וַהֲרֵי כְתַב יָדִי (שמות לד, א): וְכָתַבְתִּי עַל הַלֻּחֹת. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֹשֶׁה חַייֶךָ כְּשֵׁם שֶׁנָּתַתָּ אֶת נַפְשְׁךָ עֲלֵיהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה כָּךְ לֶעָתִיד לָבוֹא כְּשֶׁאֲביא לָהֶם אֶת אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא שְׁנֵיכֶם בָּאִין כְּאֶחָת. מִנַּיִן, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (נחום א, ג ד): ה' אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדַל כֹּחַ וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה ה' בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו. גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ וְכָל הַנְּהָרוֹת הֶחֱרִיב אֻמְלַל בָּשָׁן וְכַרְמֶל וּפֶרַח לְבָנוֹן אֻמְלָל, בְּסוּפָה זֶה מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (שמות ב, ג): וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל שְׂפַת הַיְאֹר. וּבִשְׂעָרָה זֶה אֵלִיָּהוּ, דִּכְתִיב (מלכים ב ב, יא יב): וַיְהִי הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרְדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם. וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקָּרְעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים. אוֹתָהּ שָׁעָה הוּא בָּא וּמְנַחֵם אֶתְכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, כג כד): הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֵלִיָּה הַנָּבִיא וגו' וְהֵשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים.

פרק ד

א הֲלָכָה אָדָם מִישְׂרָאֵל מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לוֹ לִקְרוֹת הַתּוֹכָחוֹת בְּקִרְיוֹת הָרַבָּה, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים אֵין מַפְסִיקִין בַּקְּלָלוֹת אֶלָּא אֶחָד קוֹרֵא אֶת כֻּלָּם. לְמִדּוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ לָמָּה אֵין מַפְסִיקִין בַּקְּלָלוֹת, אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר גַּמְדָּא לְפִי שֶׁכְּתוּב (משלי ג, יא): מוּסַר ה' בְּנִי אַל תִּמְאָס וְאַל תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ. אַל תַּעַשׂ אֶת הַתּוֹכָחוֹת קוֹצִין קוֹצִין, אֶלָּא אֶחָד קוֹרֵא אֶת כֻּלָּן. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה אֵין מַפְסִיקִין בַּקְּלָלוֹת אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא

אֲנִי כָּתַבְתִּי עַל כְּבוֹדִי (תהלים צא, טו): עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה, אֵין שׁוּרַת הַדִּין שֶׁיִּהְיוּ בָּנַי מִתְקַלְקְלִין וַאֲנִי מִתְבָּרֵךְ, כֵּיצַד, אִם יִקְרְאוּ אֶת הַתּוֹכָחוֹת קְרִיּוֹת הַרְבֵּה, אֵין קָרוּי וְקָרוּי שֶׁאֵין מְבָרֵךְ ב' פְּעָמִים לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ, אֶלָּא אֶחָד קוֹרֵא אֶת כֻּלָּן. רַבָּנָן אָמְרֵי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא לְרָעָתָם נָתַתִּי לָהֶם בְּרָכוֹת וּקְלָלוֹת, אֶלָּא לְהוֹדִיעָן אֵיזוֹ דֶּרֶךְ טוֹבָה שֶׁיִּבְחֲרוּ אוֹתָהּ, כְּדֵי שֶׁיִּטְלוּ שָׂכָר, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן (דברים יא, כו): רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם וגו'.

ב זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ירמיה יג, טו): שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ אַל תִּגְבְּהוּ וגו', מַהוּ שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ וגו', אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שִׁמְעוּ לְדִבְרֵי תוֹרָה וְאַל תְּדַבְּרוּ גְבוֹהוֹת, (ירמיה יג, טו): כִּי ה' דִּבֶּר, וְהֵיכָן דִּבֶּר (משלי טז, ה): תּוֹעֲבַת ה' כָּל גְּבַהּ לֵב. דָּבָר אַחֵר, שִׁמְעוּ לְדִבְרֵי תוֹרָה וְאַל תַּגְבִּיהַּ אֶת אָזְנֶיךָ מִשְּׁמֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה, כִּי ה' דִּבֶּר, וְהֵיכָן דִּבֶּר (משלי כח, ט): מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה גַּם תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה. דָּבָר אַחֵר, שִׁמְעוּ לְדִבְרֵי תוֹרָה וְהַאֲזִינוּ לְדִבְרֵי תוֹרָה. מַהוּ וְאַל תִּגְבְּהוּ, אַל תִּגְבְּהוּ אֶת הַטּוֹבָה מִלִּבְּוֹא בָּעוֹלָם, כִּי ה' דִּבֶּר, וְהֵיכָן דִּבֶּר (ישעיה א, יט כ): אִם תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ, וְאִם תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי ה' דִּבֵּר. מַהוּ אִם תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם וגו', אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, הַסַּיִף וְהַסֵּפֶר, יָרְדוּ כְּרוּכִים מִן הַשָּׁמַיִם, אָמַר לָהֶן אִם תַּעֲשׂוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בַּסֵּפֶר הַזֶּה אַתֶּם נִצּוֹלִים מִן הַסַּיִף הַזֶּה, וְאִם לֹא תַּעֲשׂוּ, אַתֶּם נֶהֱרָגִים בַּסַּיִף הַזֶּה. דָּבָר אַחֵר, אִם תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם וגו', אָמַר רַבִּי לֵוִי לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְעֶבֶד שֶׁאָמַר לוֹ רַבּוֹ הֲרֵי מוּנְיֵיךָ שֶׁל זָהָב, וְאִם לָאו הֲרֵי כְּבָלִים שֶׁל בַּרְזֶל. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל אִם עֲשִׂיתֶם אֶת רְצוֹנִי הֲרֵי הַטּוֹב וְהַבְּרָכָה, וְאִם לָאו, הֲרֵי הַקְּלָלָה, הֲרֵי שְׁתֵּי דְרָכִים לִפְנֵיכֶם, רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה.

ג דָּבָר אַחֵר, רְאֵה אָנֹכִי אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר מְשָׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַדָּבָר הַזֶּה בְּסִינַי, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה (איכה ג, לח): מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב, אֶלָּא מֵאֵלָיהּ הָרָעָה בָּאָה עַל עוֹשֵׂי הָרָעָה, וְהַטּוֹבָה בָּאָה עַל עוֹשֵׂי הַטּוֹבָה. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי חַגַּי וְלֹא עוֹד שֶׁנָּתַתִּי לָכֶם שְׁתֵּי דְרָכִים, אֶלָּא שֶׁנִּכְנַסְתִּי לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין וְאָמַרְתִּי לָכֶם (דברים ל, יט): וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים.

ד דָּבָר אַחֵר, מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן (דברים יא, כב): כִּי אִם שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן וגו', מַהוּ אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת, אָמַר רַבִּי לֵוִי זוֹ קְרִיאַת שְׁמַע, רַבָּנָן אָמְרֵי זוֹ הַשַּׁבָּת שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. דָּבָר אַחֵר, כִּי אִם שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן, אָמַר בַּר קַפָּרָא, הַנֶּפֶשׁ וְהַתּוֹרָה נִמְשְׁלוּ בְּנֵר, הַנֶּפֶשׁ, דִּכְתִיב (משלי כ, כז): נֵר ה' נִשְׁמַת אָדָם, וְהַתּוֹרָה, דִּכְתִיב (משלי ו, כג): כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָאָדָם הַזֶּה, נֵרִי בְיָדְךָ וְנֵרְךָ בְיָדִי, נֵרִי בְיָדְךָ זוֹ הַתּוֹרָה, וְנֵרְךָ בְיָדִי זוֹ הַנֶּפֶשׁ, אִם שָׁמַרְתָּ אֶת נֵרִי אֲנִי מְשַׁמֵּר אֶת נֵרְךָ, וְאִם כִּבִּיתָ אֶת נֵרִי, אֲנִי מְכַבֶּה אֶת נֵרְךָ, מִנַּיִן, דִּכְתִיב (דברים ד, ט): רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד, הֱוֵי כִּי אִם שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לִשְׁנֵי בְּנֵי אָדָם אֶחָד הָיָה

לוֹ כֵּרֶם בַּגַּלִּיל וְאֶחָד וכו', כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאָדָם תּוֹרָתִי בְּיָדְךָ וְנַפְשְׁךָ בְּיָדִי, אִם שָׁמַרְתָּ אֶת שֶׁלִּי אֲנִי מְשַׁמֵּר אֶת שֶׁלְּךָ, אִם אִבַּדְתָּ אֶת שֶׁלִּי, אֲנִי מְאַבֵּד אֶת שֶׁלְּךָ, הֲוֵי כִּי אִם שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימָא, אִם שָׁמַרְתָּ מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה וכו' עַד נִשְׁבָּרָה. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ כִּי אִם שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם שְׁמַרְתֶּם דִּבְרֵי תוֹרָה, אֲנִי מְשַׁמֵּר אֶתְכֶם מִן הַמַּזִּיקִין. אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר זְעִירָא, אֵין בֵּית רַבָּע בַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁאֵין בּוֹ כַּמָּה אֲלָפִים מַזִּיקִין, וְכָל אֶחָד פּוֹרְמָא נְתוּנָה בְּפָנָיו שֶׁלֹּא יַבִּיט בְּאָדָם וְיִזִּיק, וּבְשָׁעָה שֶׁעֲוונוֹתָיו שֶׁל אָדָם גּוֹרְמִין, מַעֲבִיר פּוֹרְמָא מִפָּנָיו וְהוּא מִסְתַּכֵּל בּוֹ וּמַזִּיקוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נה, יט): פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרֹב לִי וגו', אֵימָתַי, כִּי בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי, וּמִי הֵם, אֵלּוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם מְשַׁמְּרִין אֶת הָאָדָם. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, אִיקוֹנְיָא מְהַלֶּכֶת לִפְנֵי הָאָדָם וְהַכָּרוּזוֹת כּוֹרְזִין לְפָנָיו, וּמָה הֵן אוֹמְרִים, תְּנוּ מָקוֹם לְאִיקוֹנִין שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רְאֵה כַּמָּה שׁוֹמְרִין מְשַׁמְּרִין אוֹתָךְ, אֵימָתַי בְּשָׁעָה שֶׁאַתְּ מְשַׁמֵּר דִּבְרֵי תוֹרָה. הֲרֵי נָתַתִּי לְפָנֶיךָ שְׁתֵּי דְרָכִים, בְּרָכָה וּקְלָלָה, בְּרָכָה אִם תִּשְׁמְעוּ לִדְבָרַי, קְלָלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִדְבָרַי.

ה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שִׁמְעוּ לִי, שֶׁאֵין אָדָם שׁוֹמֵעַ לִי וּמַפְסִיד. רַבָּנִין אָמְרִין אַתְּ מוֹצֵא יֵשׁ שׁוֹמֵעַ [לאשתו ומפסיד, ויש שומע] לְאִשְׁתּוֹ וּמִשְׁתַּכֵּר, כֵּיצַד אָדָם הָרִאשׁוֹן שָׁמַע לְאִשְׁתּוֹ וְהִפְסִיד, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ג, יז): וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ, אָמַר רַבִּי יִצְחָק לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁאָמַר לְעַבְדּוֹ אַל תִּטְעַם דָּבָר עַד שֶׁאָבוֹא מִן הַמֶּרְחָץ, אָמְרָה לוֹ אִשְׁתּוֹ טְעַם אֶת הַתַּבְשִׁיל הַזֶּה שֶׁלֹּא יְהֵא מְבַקֵּשׁ לִתֵּן לְתוֹכוֹ אוֹ מֶלַח אוֹ מוּרְיָס, בָּא הַמֶּלֶךְ וּמְצָאוֹ מְטַעֵם בְּשִׁפְתוֹתָיו, אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ לֹא אָמַרְתִּי לְךָ אַל תֹּאכַל וְאָכָלְתָּ. אָמַר לוֹ, מָרִי, שִׁפְחָתְךָ נָתְנָה לִי. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ וּלְשִׁפְחָתִי שָׁמַעְתָּ יוֹתֵר מִמֶּנִּי. כָּךְ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאָדָם (בראשית ב, יז): וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, מָה עָשְׂתָה חַוָּה, הֶאֱכִילָה אוֹתוֹ. אָמַר רַבִּי אָבִין לֹא בִקְּשָׁה אֶלָּא לִבְכּוֹת וּלְיַלֵּל עָלָיו בְּקוֹלָהּ, וְאָכַל מִמֶּנּוּ, שֶׁכָּךְ כְּתִיב לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ, לְדִבְרֵי אִשְׁתְּךָ אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (בראשית ג, יא): הֲמִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ. אָמַר לוֹ מָרִי, הֲרֵי שִׁפְחָתְךָ נָתְנָה לִי, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ג, יב): וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה לִי מִן הָעֵץ וָאֹכֵל. אָמַר לוֹ וּלְחַוָּה שָׁמַעְתָּ יוֹתֵר מִמֶּנִּי, מִיָּד נִטְרַד, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ג, כד): וַיְגָרֶשׁ אֶת הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן אֶת הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים, הֲרֵי שֶׁשָּׁמַע לְאִשְׁתּוֹ וְהִפְסִיד. וְיֵשׁ שֶׁשָּׁמַע לְאִשְׁתּוֹ וְנִשְׁתַּכֵּר, זֶה אַבְרָהָם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טז, ב): וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל אַבְרָם הִנֵּה נָא עֲצָרַנִי ה' מִלֶּדֶת בֹּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי. אָמַר רַבִּי

שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמִי שֶׁנּוֹלַד לוֹ בֵּן, רָאָה אוֹתוֹ אַסְטְרוֹלוֹגוֹס אֶחָד, אָמַר, זֶה הַנַּעַר עָתִיד לִהְיוֹת אַרְכִי לִסְטִים, צָרִיךְ הוּא לְאָבִיו לְהַשְׁלִיכוֹ, שָׁמַע אָבִיו אָמַר לִבְנֵי אֲנִי מַשְׁלִיךְ, שָׁמַע אָבִיו שֶׁל אוֹתוֹ אַסְטְרוֹלוֹגוֹס אָמַר כָּל מַה שֶּׁאָמַר לָכֶם בְּנִי שִׁמְעוּ לוֹ. כָּךְ רָאֲתָה שָׂרָה לְיִשְׁמָעֵאל יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה וְהָיְתָה אוֹמֶרֶת לוֹ לְאַבְרָהָם (בראשית כא, י): גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ, וְהֵרַע לוֹ, נִגְלָה עָלָיו הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ (בראשית כא, יב): אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנַּעַר וְעַל אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ וגו', שָׁמַע בְּקוֹלָהּ וְנִשְׁתַּכֵּר, שֶׁנִּקְרָא זַרְעוֹ לִשְׁמוֹ שֶׁל יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כא, יב): כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּמָה אִם מִי שֶׁשָּׁמַע לְאִשְׁתּוֹ כָּךְ עָשָׂה שָׂכָר, מִי שֶׁשּׁוֹמֵעַ לִי עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וּשְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ בָּא וּמְפָרֵשׁ (משלי א, לג): וְשֹׁמֵעַ לִי יִשְׁכָּן בֶּטַח וְשַׁאֲנַן מִפַּחַד רָעָה.

ו כִּי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ וגו' (דברים יב, כ), הֲלָכָה אָדָם מִישְׂרָאֵל מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לוֹ לְכַסּוֹת דַּם שְׁחִיטָה בְּיוֹם טוֹב, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים הַשּׁוֹחֵט חַיָּה וְעוֹף בְּיוֹם טוֹב, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים יַחְפֹּר בַּדֶּקֶר וִיכַסֶּה. וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים לֹא יִשְׁחֹט אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה לוֹ עָפָר מוּכָן. אָמַר רַבִּי חַגַּי בְּשֵׁם רַבִּי אַחָא מִי שֶׁאֵין לוֹ עָפָר מוּכָן אֵינוֹ צָרִיךְ לִשְׁחֹט, לָמָּה, שֶׁאֵין בֵּין יוֹם טוֹב לְשַׁבָּת אֶלָּא אוֹכֶל נֶפֶשׁ בִּלְבָד, לְפִיכָךְ אִם שָׁחַט בְּיוֹם טוֹב צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא לוֹ עָפָר מוּכָן לְכַסּוֹת בּוֹ. אָמַר רַב בִּיסְנָא בְּשֵׁם רַב אַחָא בּוֹא וּרְאֵה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָה שֶׁאַסְרְתִּי לְךָ בִּבְהֵמָה הִתַּרְתִּי לְךָ בְּחַיָּה וכו', עַד כֻּלָּם בְּדָגִים. רַבָּנִין אָמְרִין הַרְבֵּה דְּבָרִים אָסַר אוֹתָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְחָזַר וְהִתִּירָן בְּמָקוֹם אַחֵר, תֵּדַע לְךָ אָסַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל לִשְׁחֹט וְלֶאֱכֹל עַד שֶׁיְּבִיאֻנוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יז, ט): וְאֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לַה' וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו, מַה כְּתִיב שָׁם (ויקרא יז, ד): וְאֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לה' לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה' דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפַךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ. וְכָאן חָזַר וְהִתִּירוֹ לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יב, טו): רַק בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כִּבְרָכַת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ הַטְּמֵא וגו', מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בְּעִנְיָן: כִּי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ.

ז דָּבָר אַחֵר, כִּי יַרְחִיב, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים לא, ח ט): אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת עָנְיִי יָדַעְתָּ בְּצָרוֹת נַפְשִׁי. וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד אוֹיֵב הֶעֱמַדְתָּ בַמֶּרְחָב רַגְלָי. רַבָּנִין אָמְרִין הַפָּסוּק הַזֶּה מְדַבֵּר בְּיוֹסֵף, אָמַר יוֹסֵף רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ שֶׁעָשִׂיתָ עִמִּי, אִלּוּ נִפְרַעְתָּ לִי מֵאֶשְׁתּוֹ שֶׁל פּוֹטִיפַּרַע וְלֹא נָתַתָּ לִי אֶת הַמַּלְכוּת, הָיִיתִי בְּגִילָה וּבְשִׂמְחָה, וְעַתָּה יֵשׁ לִי הַמַּלְכוּת, הֲוֵי אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ וגו'. אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת עָנְיִי, זֶה יוֹסֵף שֶׁכָּתוּב בּוֹ (תהלים קה, יח): עִנּוּ בַכֶּבֶל רַגְלוֹ בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ. וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי

בְּיַד אוֹיֵב זֶה פּוֹטִיפַּרַע. הֶעֱמַדְתָּ בַּמֶּרְחָב רַגְלָי, שֶׁהִשְׁלִיט אוֹתִי עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מב, ו ז): וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה. וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר אֹכֶל. דָּבָר אַחֵר, אֲגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ, מְדַבֵּר בְּיִשְׂרָאֵל. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֲגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ, שֶׁאִלּוּ נִפְרַעְתָּ מִן הַמִּצְרִיִּים וְלֹא נָתַתָּ לָנוּ אֶת מָמוֹנָם, הָיִינוּ שְׂמֵחִים שִׂמְחָה וְגִילָה יֵשׁ לָנוּ שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ אֶת מָמוֹנָם. אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת עָנְיֵי, אִלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (דברים כו, ו ז): וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ וְאֶת וגו'. יָדַעְתָּ בְּצָרוֹת נַפְשִׁי, אִלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (שמות א, יד): וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם. וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד אוֹיֵב זֶה פַּרְעֹה הָרָשָׁע, שֶׁכָּתוּב (שמות טו, ט): אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף, הֶעֱמַדְתָּ בַּמֶּרְחָב רַגְלָי, שֶׁהִרְחַבְתָּ אֶת גְּבוּלִי, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יַרְחִיב וגו'.

ח כִּי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי יח, טז): מַתַּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֹלִים יְנַחֶנּוּ. מַהוּ מַתַּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ, מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שֶׁיָּצְאוּ לִגְבוֹת לְעֵסֶק מְצִוּוֹת רַבּוֹתֵינוּ, הָלְכוּ לְחֵילְתָהּ שֶׁל אַנְטוֹכְיָא, וְהָיָה שָׁם אָדָם אֶחָד וְהָיָה נִקְרָא אַבָּא יוּדָן, וְהָיָה לָמוּד לְתֵּן לְרַבּוֹתֵינוּ בְּיַד רְחָבָה, נַעֲשָׂה אוֹתוֹ אַבָּא יוּדָן עָנִי, רָאָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שֶׁהָלְכוּ לִגְבוֹת שָׁם, וְהִטְמִין עַצְמוֹ מִפְּנֵיהֶם וְעָלָה לְבֵיתוֹ, וְעָשָׂה יוֹם וּשְׁנַיִם וְלֹא יָרַד לַשּׁוּק, אָמְרָה לוֹ אִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי מָה לֹא יָרַדְתָּ לַשּׁוּק, הֲרֵי שְׁנֵי יָמִים, אָמַר לָהּ רַבּוֹתֵינוּ בָּאוּ לִגְבוֹת לְעֵסֶק מְצִוּוֹת עֲמֵלֵי תוֹרָה, וְאֵין סִפֵּק בְּיָדִי לִתֵּן לָהֶם, וַאֲנִי מִתְבַּיֵּשׁ לֵירֵד לַשּׁוּק. אִשְׁתּוֹ שֶׁהָיְתָה אוֹהֶבֶת אֶת הַמִּצְוֹת אָמְרָה לוֹ, לֹא נִשְׁתַּיֵּר לָנוּ שָׂדֶה אֶחָת, מְכֹר חֶצְיָהּ וְתֵן אוֹתָהּ לָהֶן. הָלַךְ וְעָשָׂה כֵּן, מָכַר אוֹתָהּ חֲצִי שָׂדֶה בַּחֲמִשָּׁה זְהוּבִים וְנָתַן אוֹתָן לְרַבּוֹתֵינוּ, וְאָמַר לָהֶן הִתְפַּלְּלוּ עָלַי, הִתְפַּלְּלוּ עָלָיו וְאָמְרוּ לוֹ הַמָּקוֹם יְמַלֵּא חֶסְרוֹנֶךָ. הָלְכוּ לָהֶן רַבּוֹתֵינוּ לִגְבוֹת בְּמָקוֹם אַחֵר, אוֹתוֹ אַבָּא יוּדָן חָרַשׁ בַּחֲצִי שָׂדֶה, וּמָצָא שָׁם סִימָא גְּדוֹלָה וְנַעֲשָׂה עָשִׁיר יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהָיָה קֹדֶם, עַד שֶׁרַבּוֹתֵינוּ חוֹזְרִין עָבְרוּ בְּאוֹתוֹ מָקוֹם, אָמְרוּ לְאֶחָד חַיֶּיךָ הַעֲמִידֵנוּ עִם אַבָּא יוּדָן, אָמַר לָהֶם אוֹתוֹ הָאִישׁ, וּמִי יָכוֹל לַעֲמֹד, עִם הַמֶּלֶךְ וְלֹא עִמּוֹ. אָמְרוּ לוֹ אֵין אָנוּ מְבַקְּשִׁין אֶלָּא שֶׁלֹּא יֵדַע שֶׁעָבַרְנוּ כָּאן וְלֹא שָׁאַלְנוּ אֶת שְׁלוֹמוֹ. יָדַע אַבָּא יוּדָן וּבָא אֲצָלָם וְנָתַן לָהֶם אֶלֶף זְהוּבִים, אָמַר לָהֶם עֲשִׂתָה תִּפְלַתְּכֶם פֵּרוֹת, אָמְרוּ לוֹ אַף אָנוּ הָיִינוּ יוֹדְעִים בְּמַעֲשֶׂיךָ הַטּוֹבִים וְעָשִׂינוּ אוֹתְךָ רֹאשׁ פֶּרֶק, קָרְאוּ עָלָיו רַבּוֹתֵינוּ: מַתַּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדוֹלִים יְנַחֶנּוּ. דָּבָר אַחֵר, מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי חִיָּא שֶׁעָשָׂה נְדָבָה בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ הַגָּדוֹל שֶׁבְּטִבֶּרְיָא, וּפִסֵּק אָדָם אֶחָד לִטְרָא שֶׁל זָהָב, נְטָלוֹ רַבִּי חִיָּא וְהוֹשִׁיבוֹ אֶצְלוֹ וְקָרָא עָלָיו:

מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ. דָּבָר אַחֵר, מַעֲשֶׂה בְּרַיש לָקִישׁ שֶׁהָלַךְ לְבָצְרָה, וְהָיָה שָׁם אָדָם אֶחָד נִקְרָא אָבִין רַמָּאָה, וְלֹא שֶׁהָיָה רַמַּאי חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא שֶׁהָיָה מְרַמֶּה בְּמִצְווֹת, שֶׁהָיָה הַקָּהָל פּוֹסֵק כֶּסֶף כְּנֶגֶד כָּל הַקָּהָל, עָשָׂה שָׁם רֵישׁ לָקִישׁ פִּסְקָה וְנָתַן כְּנֶגֶד כָּל הַקָּהָל, נְטָלוֹ רֵישׁ לָקִישׁ וְהוֹשִׁיבוֹ אֶצְלוֹ וְקָרָא עָלָיו: מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדוֹלִים יַנְחֶנּוּ. אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ מַה לִּי לְמָקוֹם אַחֵר לְמֹד מִמְּקוֹמוֹ, מַה כְּתִיב לְמַעְלָה (דברים יב, יט): הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תַּעֲזֹב אֶת הַלֵּוִי, וְאַחַר כָּךְ: כִּי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ.

ט וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָּשָׂר כִּי תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר (דברים יב, כ), זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים קמו, ז): עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים ה' מַתִּיר אֲסוּרִים, מְדַבֵּר בְּיִשְׂרָאֵל. אָמַר רַבִּי פִּנְחָס בַּר חָמָא, מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם יוֹתֵר מִשִּׁבְעִים אֻמּוֹת, וּמִכֻּלָּן לֹא הָיוּ מְשַׁעְבְּדִין אֶלָּא בְּיִשְׂרָאֵל, וּמִי עָשָׂה לָהֶם דִּין, עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים. נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח, ג ה): וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת הַמָּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי ה' יִחְיֶה הָאָדָם שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יִיַּסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ. ה' מַתִּיר אֲסוּרִים אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, כֵּיצַד, רַבָּנָן אָמְרֵי שְׁמוֹנָה דְּבָרִים אָסַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהִתִּיר לָהֶן שְׁמוֹנָה בָּהֶן אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֲסַרְתִּי לְךָ אֶת הַחֶלֶב וכו' עַד סְדִין בְּצִיצִית, הֱוֵי ה' מַתִּיר אֲסוּרִים. אַף לְהַלָּן אָסַר בְּשַׂר תַּאֲוָה וְכָאן הִתִּירוֹ לָהֶן, מִנַּיִן (דברים יב, טו): רַק בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח וְאָכַלְתָּ בָשָׂר.

י דָּבָר אַחֵר, מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן (דברים יב, יט): הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תַּעֲזֹב אֶת הַלֵּוִי, וְאַחַר כָּךְ: כִּי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ, אָמַר רַבִּי לֵוִי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמִי שֶׁאָמַר לְחַבֵּרוֹ הַשְׁאִילֵנִי זְהוּב אֶחָד, אָמַר לוֹ אֵינִי מַכִּיר חֶשְׁבּוֹנֶךָ, אָמַר לוֹ בְּדֹק אוֹתִי, נָתַן לוֹ וּפָרַע לוֹ מִיָּד, אָמַר לוֹ אֲפִלּוּ צָרִיךְ אַתָּה עַד עֶשְׂרִים עַד שְׁלֹשִׁים זְהוּבִים טֹל לְךָ, אָמַר, מִי גָּרַם לְךָ לִטֹּל כָּל מַה שֶׁאַתְּ מְבַקֵּשׁ, שֶׁעָשִׂיתָ לִי חֶשְׁבּוֹן טוֹב, כָּךְ הָאָדָם הַזֶּה כְּשֶׁנִּבְדַּק וּמַפְרִישׁ מַעְשְׂרוֹתָיו כָּרָאוּי מַרְחִיבִין לוֹ אֶת גְּבוּלוֹ, הֱוֵי לְפִי מַתְּנָתְךָ מַרְחִיבִין לְךָ.

יא דָּבָר אַחֵר, כִּי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ, אֶפְשָׁר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַרְחִיב אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אָמַר רַבִּי יִצְחָק הַמְּגֻלֶּה הַזֹּאת אֵין אָדָם יוֹדֵעַ כַּמָּה אָרְכָּהּ וְכַמָּה רָחְבָּהּ, כְּשֶׁהִיא נִפְתַּחַת הוּא מוּדַעַת כַּמָּה הִיא, כָּךְ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כָּל רָבָּה הָרִים וּגְבָעוֹת, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יא, יא יב): וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעוֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָיִם אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה, כְּשֶׁיִּשְׂרָה אוֹתָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מ, ד): כָּל גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל הַר

וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה. אוֹתָהּ שָׁעָה הִיא מוּדַעַת מָה הִיא. דָּבָר אַחֵר, כִּי יַרְחִיב, רַבָּנָן אָמְרֵי מְדַבֵּר בִּירוּשָׁלַיִם, מִי יָכוֹל לִרְאוֹת שַׁלְוָתָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם כְּשֶׁיַּרְחִיבָנָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לִמְדִינָה וכו' (מלאכי ג, ד): וְעָרְבָה לַה' מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת. (מלאכי ג, כג כד): הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא. וְהֵשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם פֶּן אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת הָאָרֶץ חֵרֶם (מלאכי ג, א): הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה דֶּרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְּשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה בָּא אָמַר ה' צְבָאוֹת. (זכריה א, טז יז): לָכֵן כֹּה אָמַר ה' שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלַיִם בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם ה' צְבָאוֹת וְקָו יִנָּטֶה עַל יְרוּשָׁלָיִם עוֹד קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת עוֹד תְּפוּצֶנָה עָרַי מִטּוֹב וְנִחַם ה' עוֹד אֶת צִיּוֹן וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָיִם. (זכריה ט, ט): גִּילִי מְאֹד בַּת צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשַׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל חֲמוֹר וְעַל עַיִר בֶּן אֲתֹנוֹת.

פרק ה

א שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק (דברים טז, יח), הֲלָכָה, קְרוֹבוֹ שֶׁל אָדָם מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֵתִר לוֹ לֵישֵׁב בְּדִינוֹ, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים אֵלּוּ הֵן הַקְּרוֹבִים אָבִיו וְאָחִיו וַאֲחֵי אָבִיו וַאֲחֵי אִמּוֹ וכו', לְמָה כֵן, אֶלָּא כְּשֵׁם שֶׁהַקָּרוֹב פָּסוּל לְהָעִיד כֵּן הוּא פָּסוּל לָדוּן, וּמָה רְאִיתָ לוֹמַר כֵּן, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי כְּתִיב (דברים כא, ה): וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם ה' וְעַל פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל רִיב וְכָל נֶגַע. בּוֹא וּרְאֵה הַקִּישׁ נְגָעִים לְרִיבִים וְרִיבִים לִנְגָעִים, מַה נְּגָעִים בַּיּוֹם אַף דִּינִים בַּיּוֹם, וּמָה רִיבִים פָּרַט לְקָרוֹב, אַף נְגָעִים פָּרַט לְקָרוֹב. אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, אַל תְּהִי מְלַגְלֵג בַּדִּין, שֶׁהוּא אֶחָד מִשִּׁשָּׁה רַגְלֵי הָעוֹלָם, לָמָּה, שֶׁשָּׁנוּ חֲכָמִים עַל שִׁשָּׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשָּׁלוֹם, תֵּן דַּעְתְּךָ שֶׁאִם הִטֵּיתָ אֶת הַדִּין שֶׁאַתְּ מְזַעֲזֵעַ אֶת הָעוֹלָם שֶׁהוּא אֶחָד מֵרַגְלָיו. רַבָּנָן אָמְרֵי קָשֶׁה הוּא כֹּחוֹ שֶׁל דִּין שֶׁהוּא אֶחָד מֵרַגְלֵי כִּסֵּא הַכָּבוֹד, מִנַּיִן (תהלים פט, טו): צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוֹאִיל וְכָךְ עָנְשׁוֹ שֶׁל דִּין קָשֶׁה, הֱוִי זְהִירִין, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים.

ב זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ו, ו ח): לֵךְ אֶל נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם אֲשֶׁר אֵין לָהּ קָצִין שׁוֹטֵר וּמֹשֵׁל תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אֲגִרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ, מָה רָאָה שְׁלֹמֹה לְלַמֵּד לְעָצֵל מִן הַנְּמָלָה, רַבָּנָן אָמְרֵי הַנְּמָלָה הַזּוֹ שְׁלֹשָׁה בָּתִּים יֵשׁ לָהּ, וְאֵינָהּ כּוֹנֶסֶת בָּעֲלִיּוֹן מִפְּנֵי הַדֶּלֶף,

וְלֹא בַּתַּחְתּוֹן מִפְּנֵי הַטִּינָה, אֶלָּא בָּאֶמְצָעִי, וְאֵינָהּ חַיָּה אֶלָּא שִׁשָּׁה חֲדָשִׁים, לָמָּה, שֶׁמִּי שֶׁאֵין לוֹ גִּידִים וַעֲצָמוֹת אֵינָהּ חַיָּה אֶלָּא שִׁשָּׁה חֲדָשִׁים, וְכָל מַאֲכָלָהּ אֵינָהּ אֶלָּא חִטָּה וּמֶחֱצָה, וְהִיא הוֹלֶכֶת וּמְכַנֶּסֶת בַּקֵּיץ כָּל מַה שֶּׁמּוֹצְאָה, חִטִּין וּשְׂעוֹרִין וַעֲדָשִׁים. אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא וְכָל חַיֶּיהָ אֵינָהּ אֶלָּא חִטָּה וּמֶחֱצָה, וְהִיא כוֹנֶסֶת אֶת אֵלּוּ, וְלָמָּה הִיא עוֹשָׂה כֵּן, שֶׁאָמְרָה שֶׁמָּא יִגְזֹר עָלַי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חַיִּים וְיִהְיֶה לִי מוּכָן לֶאֱכֹל. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי מַעֲשֶׂה הָיָה וּמְצָאוּ בַּבּוֹר שֶׁלֹּשׁ מֵאוֹת כּוֹר, מַה שֶּׁמְּכַנֶּסֶת מִן הַקַּיִץ לַחֹרֶף, לְפִיכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה לֵךְ אֶל נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְּרָכֶיהָ וַחֲכָם, אַף אַתֶּם הִתְקִינוּ לָכֶם מִצְוֹות מִן הָעוֹלָם הַזֶּה לָעוֹלָם הַבָּא. וּמַהוּ רְאֵה דְּרָכֶיהָ וַחֲכָם, רַבָּנָן אָמְרֵי רְאֵה דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שֶׁבּוֹרַחַת מִן הַגָּזֵל. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא מַעֲשֶׂה בִּנְמָלָה אַחַת שֶׁהִפִּילָה חִטָּה אַחַת, וְהָיוּ כֻּלָּן בָּאוֹת וּמְרִיחוֹת בָּהּ, וְלֹא הָיְתָה אַחַת מֵהֶן נוֹטֶלֶת אוֹתָהּ, בָּאָה אוֹתָהּ שֶׁהָיְתָה שֶׁלָּהּ וְנָטְלָה אוֹתָהּ, רְאֵה חָכְמָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ. וְכָל הַשֶּׁבַח הַזֶּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שֶׁלֹּא לָמְדָה מִבְּרִיָּה, וְלֹא שׁוֹפֵט וְלֹא שׁוֹטֵר יֵשׁ לָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲשֶׁר אֵין לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל, אַתֶּם שֶׁמִּנִּיתִי לָכֶם שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁתִּשְׁמְעוּ לָהֶן, הֱוֵי שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ.

ג זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כא, ג): עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַה' מִזָּבַח, כְּזֶבַח אֵין כְּתִיב אֶלָּא מִזָּבַח, כֵּיצַד, הַקְּרָבָנוֹת לֹא הָיוּ קְרֵבִין נוֹהֲגוֹת אֶלָּא בִּפְנֵי הַבַּיִת, אֲבָל הַצְּדָקָה וְהַדִּינִים נוֹהֲגוֹת בִּפְנֵי הַבַּיִת וְשֶׁלֹּא בִּפְנֵי הַבַּיִת. דָּבָר אֶחָד, הַקְּרָבָנוֹת אֵין מְכַפְּרִין אֶלָּא לְשׁוֹגֵג, וְהַצְּדָקָה וְהַדִּינִין מְכַפְּרִים בֵּין לְשׁוֹגֵג בֵּין לְמֵזִיד. דָּבָר אַחֵר, הַקְּרָבָנוֹת אֵין נוֹהֲגִים אֶלָּא בַּתַּחְתּוֹנִים, וְהַצְּדָקָה וְהַדִּינִין נוֹהֲגִין בֵּין בָּעֶלְיוֹנִים וּבֵין בַּתַּחְתּוֹנִים. דָּבָר אַחֵר, הַקְּרָבָנוֹת אֵין נוֹהֲגִין אֶלָּא בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהַצְּדָקָה וְהַדִּינִין נוֹהֲגִין בֵּין בָּעוֹלָם הַזֶּה בֵּין בָּעוֹלָם הַבָּא. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְנָתָן (דברי הימים א יז, ד ה): לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל דָּוִיד עַבְדִּי כֹּה אָמַר ה' לֹא אַתָּה תִּבְנֶה לִּי הַבַּיִת לָשָׁבֶת. כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי אֶת יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה [מתהלך] מֵאֹהֶל אֶל אֹהֶל וּמִמִּשְׁכָּן. כָּל מִי שֶׁהָיָה מְבַקֵּשׁ לְקַלֵּל אֶת דָּוִד מַה הָיָה עוֹשֶׂה הָיָה אוֹמֵר לוֹ טוֹב שֶׁיִּבְנֶה הַבַּיִת. תֵּדַע לְךָ, מַה דָּוִד אוֹמֵר (תהלים קכב, א): שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית ה' נֵלֵךְ, מְבַקְּשִׁים לִי דְּבָרִים לוֹמַר שֶׁאֵין אַתָּה בוֹנֶה, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חַייֶךָ, שָׁעָה אַחַת מֵחַייֶךָ אֵין אֲנִי מְחַסֵּר, מִנַּיִן שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב ז, יב): כִּי יִמְלְאוּ יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימֹתִי אֶת זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ וַהֲכִינֹתִי אֶת מַמְלַכְתּוֹ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַצְּדָקָה וְהַדִּינִין שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה חֲבִיבִין עָלַי מִבֵּית הַמִּקְדָּשׁ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב ח, טו): וַיְהִי דָּוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה. מַהוּ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל עַמּוֹ, רַבִּי יְהוּדָה וְרַב נַחְמָן חַד אָמַר הָיָה דָּן אֶת הַדִּין מְזַכֶּה אֶת הַזַּכַּאי וּמְחַיֵּב אֶת הַחַיָּב, אִם לֹא הָיָה לַחַיָּב לִתֵּן, הָיָה דָּוִד נוֹתֵן מִשֶּׁלּוֹ.

הֱוֵי מִשְׁפָּט וּצְדָקָה. אָמַר לוֹ רַב נַחְמָן אִם כֵּן נִמְצֵאתָ מֵבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל לִידֵי רַמָּיוּת, וּמַהוּ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, הָיָה דָן אֶת הַדִּין מְזַכֶּה אֶת הַזַּכַּאי וּמְחַיֵּב אֶת הַחַיָּב, הֱוֵי מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, שֶׁהָיָה מוֹצִיא אֶת הַגָּזֵל מִיָּדוֹ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בָּנַי, הוֹאִיל וְכָךְ הַדִּינִין חֲבִיבִים לְפָנַי, הֱווּ זְהִירִין בָּהֶם.

ד דָּבָר אַחֵר, שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים לב, מא מב): אִם שַׁנּוֹתִי בָּרָק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב, מַהוּ הַמִּקְרָא הַזֶּה, רַבִּי יְהוּדָה וְרַב נַחְמָן, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם שׁוֹנֵן אֲנִי אֶת חַרְבִּי כַּבָּרָק אֲנִי מַחֲרִיב אֶת עוֹלָמִי, מָה אֶעֱשֶׂה וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי. אָמַר רַבִּי נַחְמָן אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם מְשַׁנֶּה אֲנִי אֶת מִדַּת הַדִּין, בָּרָק אֶחָד אֲנִי מוֹצִיא וּמַחֲרִיב אֶת עוֹלָמִי, מָה אֶעֱשֶׂה וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי, אָמַר רַבִּי יִצְחָק, שְׁנֵי דְּבָרִים בִּימִינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, צְדָקָה וְתוֹרָה, צְדָקָה דִּכְתִיב (תהלים מח, יא): צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ. תּוֹרָה, דִּכְתִיב (דברים לג, ב): מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ. שְׁנֵי דְּבָרִים בְּיָדוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: הַנֶּפֶשׁ וְהַדִּין. הַנֶּפֶשׁ, דִּכְתִיב (איוב יב, י): אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי. וְהַדִּין, דִּכְתִיב: וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַנֶּפֶשׁ וְהַדִּין נְתוּנִים בְּיָדִי, שִׁמְרוּ אֶת הַדִּין וַאֲנִי אֶשְׁמֹר נַפְשׁוֹתֵיכֶם, הֱוֵי שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים.

ה מַהוּ שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים, רַבָּנָן אָמְרֵי שֶׁיְּהֵא הַשּׁוֹטֵר כַּשּׁוֹפֵט, כְּשֶׁיִּהְיוּ הַמַּעֲשִׂים כְּנֶגֶד הַמַּקֵּל וְהָרְצוּעָה, וְשֶׁלֹּא יְהֵא הַמַּכָּה צָרִיךְ לְלִקּוֹת. דָּבָר אַחֵר, רַבִּי אֶלִיעֶזֶר אוֹמֵר בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ דִּין אֵין דַּיָּן, וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין דִּין יֵשׁ דַּיָּן, וּמַהוּ כֵן, אֶלָּא אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר, אִם נַעֲשָׂה הַדִּין לְמַטָּה, אֵין הַדִּין נַעֲשָׂה לְמַעְלָה, וְאִם לֹא נַעֲשָׂה הַדִּין לְמַטָּה הַדִּין נַעֲשָׂה לְמַעְלָה.

ו דָּבָר אַחֵר, שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים, אָמַר רַב אַחָא בּוֹא וּרְאֵה שֵׁשׁ מַעֲלוֹת הָיָה לַכִּסֵּא שֶׁל שְׁלֹמֹה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א י, יט): שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּה, וּבְפָרָשָׁה זוֹ כְּתוּבִים שִׁשָּׁה דְּבָרִים בְּלֹא תַעֲשֶׂה, וְאֵלּוּ הֵן: לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט, וְלֹא תַכִּיר פָּנִים, וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד, לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה, וְלֹא תָקִים לְךָ מַצֵּבָה, וְלֹא תִזְבַּח לַה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה. הֲרֵי שִׁשָּׁה. וְהָיָה הַכָּרוּז עוֹמֵד לְפָנֵי כִּסְאוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה, כֵּיוָן שֶׁהָיָה עוֹלֶה מַעֲלָה הָרִאשׁוֹנָה הָיָה כּוֹרֵז (דברים טז, יט): לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט, מַעֲלָה הַשְּׁנִיָּה הָיָה כּוֹרֵז (דברים טז, יט): לֹא תַכִּיר פָּנִים, שְׁלִישִׁית הָיָה כּוֹרֵז (דברים טז, יט): וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד, רְבִיעִית (דברים טז, כא): לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה, חֲמִישִׁית (דברים טז, כב): לֹא תָקִים לְךָ מַצֵּבָה, שִׁשִּׁית (דברים יז, א): לֹא תִזְבַּח לַה' אֱלֹהֶיךָ. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא סֵדֶר הַדִּין כָּךְ הוּא, הַתּוֹבֵעַ תּוֹבֵעַ, וְהַנִּתְבָּע מֵשִׁיב, וְהַדַּיָּן מַכְרִיעַ. אָמַר רַבִּי סִימָא וְצָרִיךְ הַדַּיָּן לִשְׁנוֹת טַעֲנוֹתֵיהֶם מִפִּיו, מִמִּי אַתָּה לָמֵד מִשְּׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ג, כג): וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה בְּנִי הַחַי וּבִנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בִּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי,

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אִלְעָאי שָׁמַעְתִּי שֶׁאִם רוֹצֶה הַדַּיָּן לְהוֹשִׁיב הָאַנְטָדִיקוֹן יוֹשִׁיב, וְאֵי זֶה אָסוּר שֶׁלֹּא יְהֵא אֶחָד יוֹשֵׁב וְאֶחָד עוֹמֵד, דְּאָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל הָיָה דַּיָּן וְהָיוּ שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם בָּאִים אֶצְלוֹ לְדִין אֶחָד עָשִׁיר וְאֶחָד עָנִי, יְהֵא אוֹמֵר לְבֹשׁ כְּשֵׁם שֶׁהוּא לָבוּשׁ אוֹ הַלְבִּישׁוֹ כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה לָבוּשׁ. (דברים א, יז): לֹא תַכִּירוּ פָנִים, רַבִּי אֶלְעָזָר וְרַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן, רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר אִם הָיִיתָ יוֹדֵעַ שֶׁהַדִּין עִמּוֹ אַל תַּסְבֵּר לוֹ פָּנִים שֶׁלֹּא יְהֵא אוֹמֵר מִתְּחִלָּה הָיָה רוֹצֶה לְזַכּוֹתוֹ. וְרַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמַר, אִם תֵּדַע שֶׁאֵין הַדִּין עִמּוֹ הַסְבֵּר לוֹ פָּנִים, שֶׁלֹּא יְהֵא אוֹמֵר מִתְּחִלָּה הָיָה רוֹצֶה לְחַיְּבֵנִי. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים א, טז): וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק, וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים יג, טו): וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב, וְהֵיאַךְ הוּא, אִם רָאִיתָ אֶת הַדִּין מְרֻמֶּה, חְקָרֵהוּ. וְאִם רָאִיתָ אֶת הַדִּין יוֹצֵא לַאֱמִתּוֹ, צַדְּקֵהוּ.

ז דָּבָר אַחֵר, שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים, אָמַר רַבִּי לֵוִי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים הַרְבֵּה וְהָיָה אוֹהֵב אֶת הַקָּטָן יוֹתֵר מִכֻּלָּן, וְהָיָה לוֹ פַּרְדֵּס אֶחָד וְהָיָה אוֹהֲבוֹ יוֹתֵר מִכָּל מַה שֶּׁהָיָה לוֹ, אָמַר הַמֶּלֶךְ נוֹתֵן אֲנִי אֶת הַפַּרְדֵּס הַזֶּה שֶׁאֲנִי אוֹהֲבוֹ מִכָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לִי, לִבְנֵי הַקָּטָן שֶׁאֲנִי אוֹהֲבוֹ מִכָּל בָּנַי. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִכָּל הָאֻמּוֹת שֶׁבָּרָאתִי אֵינִי אוֹהֵב אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יא, א): כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ. מִכָּל מַה שֶּׁבָּרָאתִי אֵינִי אוֹהֵב אֶלָּא אֶת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סא, ח): כִּי אֲנִי ה' אֹהֵב מִשְׁפָּט. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן אֲנִי מַה שֶּׁאֹהֵבְתִּי לָעָם שֶׁאֲנִי אוֹהֵב, הֱוֵי שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בָּנַי, חַיֵּיכֶם בִּזְכוּת שֶׁאַתֶּם מְשַׁמְּרִים אֶת הַדִּין אֲנִי מִתְגַּבֶּהַּ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ה, טז): וַיִּגְבַּהּ ה' צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט, וְעַל יְדֵי שֶׁאַתֶּם מַגְבִּיהִין אוֹתִי בַּדִּין אַף אֲנִי עוֹשֶׂה צְדָקָה וּמַשְׂרֶה קְדֻשָּׁתִי בֵּינֵיכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ה, טז): וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה. וְאִם שְׁמַרְתֶּם אֶת שְׁנֵיהֶם, הַצְּדָקָה וְהַדִּין, מִיָּד אֲנִי גּוֹאֵל אֶתְכֶם גְּאֻלָּה שְׁלֵמָה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נו, א): כֹּה אָמַר ה' שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת.

ח כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ וגו' (דברים יז, יד), הֲלָכָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה לוֹ עֵסֶק מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לוֹ לְדוּן לִפְנֵי בֵּית דִּין, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים, מֶלֶךְ לֹא דָן וְלֹא דָנִין אוֹתוֹ, לֹא מֵעִיד וְלֹא מְעִידִין אוֹתוֹ. לְמָדוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ לָמָּה אֵין דָּנִין אוֹתוֹ, אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה שֶׁכָּתוּב בְּדָוִד הַמֶּלֶךְ (תהלים יז, ב): מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא, הֱוֵי אֵין בְּרִיָּה דָּן אֶת הַמֶּלֶךְ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. רַבָּנָן אָמְרֵי אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בָּנַי, כְּךָ חֲשַׁבְתִּי שֶׁתִּהְיוּ חוֹרִין מִן הַמַּלְכוּת מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ב, כד): פֶּרֶא לָמֵד מִדְבָּר, כְּשֵׁם שֶׁהַפֶּרֶא גָּדֵל בַּמִּדְבָּר וְאֵין אֵימַת אָדָם עָלָיו, כָּךְ חֲשַׁבְתִּי שֶׁלֹּא תְּהֵא אֵימַת מַלְכוּת עֲלֵיכֶם, אֲבָל אַתֶּם לֹא בְקַשְׁתֶּם כֵּן, אֶלָּא (ירמיה ב, כד): בְּאַוַּת נַפְשָׁהּ שָׁאֲפָה רוּחַ, וְאֵין רוּחַ אֶלָּא מַלְכֻיּוֹת, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ז, ב): וַאֲרוּ אַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא מְגִיחָן לְיַמָּא רַבָּא. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאִם תֹּאמְרוּ שֶׁאֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁסּוֹפְכֶם

לְעִזְבֵנִי, כְּבָר הִזְהַרְתִּי עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְאָמַרְתִּי לוֹ הוֹאִיל וְסוֹפָן לְבַקֵּשׁ לָהֶן מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם, מֵהֶן יַמְלִיכוּ עֲלֵיהֶן, לֹא מֶלֶךְ נָכְרִי, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן (דברים יז, יד): וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ.

ט זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (איוב לד, ל): מְמֶלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם. רַבִּי יוֹחָנָן וְרֵישׁ לָקִישׁ, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר אִם רָאִיתָ חָנֵף וְרָשָׁע מַנְהִיג אֶת הַדּוֹר, נוֹחַ לוֹ לַדּוֹר לִפְרוֹחַ בָּאֲוִיר וְלֹא לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ, וְאֵין הַלְּשׁוֹן הַזֶּה מִמֹּקְשֵׁי עָם אֶלָּא לִפְרֹחַ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ג, ה): הֲתִפּוֹל צִפּוֹר עַל פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ. מְמֶלֹךְ אָדָם חָנֵף וגו', רַבָּנִין אָמְרֵי כֵּיוָן שֶׁעָמְדוּ מְלָכִים עַל יִשְׂרָאֵל וְהִתְחִילוּ מְשַׁעְבְּדִין בָּהֶן, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא אַתֶּם עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וּבִקַּשְׁתֶּם לָכֶם מְלָכִים, חַיֵּי אֲשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים קמו, ג): אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים וגו'. אָמַר רַבִּי סִימוֹן בְּשֵׁם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, כָּל מִי שֶׁבּוֹטֵחַ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, זוֹכֶה לִהְיוֹת כַּיּוֹצֵא בּוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה יז, ז): בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּה' וְהָיָה ה' מִבְטַחוֹ, אֲבָל כָּל מִי שֶׁיִּבְטַח בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים נִתְחַיֵּב לִהְיוֹת כַּיּוֹצֵא בָּהּ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטו, ח): כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם. רַבָּנָן אָמְרֵי כָּל מִי שֶׁנִּשְׁעָן בְּבָשָׂר וָדָם עוֹבֵר, אַף פְּרוֹסְטָיָא שֶׁלּוֹ עוֹבֶרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמו, ג): בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְּשׁוּעָה, מַה כְּתִיב אַחֲרָיו: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֹׁב לְאַדְמָתוֹ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְיוֹדְעִין שֶׁאֵין בָּשָׂר וָדָם כְּלוּם, וּמַנִּיחִין כְּבוֹדִי וְאוֹמְרִין (שמואל א ח, ה): שִׂימָה לָנוּ מֶלֶךְ, מָה אַתֶּם מְבַקְּשִׁין מֶלֶךְ, חַיֵּיכֶם שֶׁסּוֹפְכֶם לְהִרְגִּישׁ מֶה עָתִיד לְהַגִּיעַ לָכֶם מִתַּחַת מַלְכְּכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ז, ז): כָּל מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ אֵין קֹרֵא בָהֶם אֵלָי.

י דָּבָר אַחֵר, וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אִלְעַאי עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נִצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל בִּכְנִיסָתָן לָאָרֶץ, וְאֵלּוּ הֵן: לִמְחוֹת זִכְרוֹ שֶׁל עֲמָלֵק, וּלְמַנּוֹת לָהֶם מֶלֶךְ, וְלִבְנוֹת לָהֶם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וּמִנּוּ לָהֶם מֶלֶךְ, וּמָחוּ זִכְרוֹ שֶׁל עֲמָלֵק, וְלָמָּה לֹא בָנוּ לָהֶם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁהָיוּ בֵּינֵיהֶם דֵּילָטוֹרִין. תֵּדַע לְךָ דְּאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן דּוֹרוֹ שֶׁל אַחְאָב עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הָיוּ וְהָיוּ יוֹצְאִין לַמִּלְחָמָה וְנוֹצְחִין, וְלָמָּה כֵן, שֶׁלֹּא הָיָה בֵּינֵיהֶן דֵּילָטוֹרִין, לְפִיכָךְ הָיוּ יוֹצְאִין לַמִּלְחָמָה וְנוֹצְחִין, תֵּדַע לְךָ כְּשֶׁבִּקְּשָׁה אִיזֶבֶל לַהֲרֹג כָּל נְבִיאֵי ה', מֶה עָשָׂה עֹבַדְיָה הַטְמִין אוֹתָן בַּמְּעָרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א יח, יג): וַאֲחַבֵּא מִנְּבִיאֵי ה' מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה, וְלֹא הָיָה אָדָם שֶׁאָמַר לְאַחְאָב כָּךְ וְכָךְ עָשָׂה עֹבַדְיָה, אֲבָל דּוֹרוֹ שֶׁל שָׁאוּל כֻּלָּן הָיוּ דֵּילָטוֹרִין, תֵּדַע לְךָ כְּשֶׁהָיָה שָׁאוּל רוֹדֵף אַחַר דָּוִד הָיוּ הַכֹּל אוֹמְרִים עָלָיו לְשׁוֹן הָרָע לְשָׁאוּל, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נב, ב): בְּבוֹא דוֹאֵג הָאֲדֹמִי וגו', (תהלים נד, ב): בְּבוֹא הַזִּיפִים וַיֹּאמְרוּ לְשָׁאוּל, לְפִיכָךְ הָיוּ נוֹפְלִים בַּמִּלְחָמָה. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַב מוֹנָא, כָּל שֶׁאוֹמֵר לָשׁוֹן הָרָע מְסַלֵּק הַשְּׁכִינָה מִלְּמַטָּה לְמַעְלָה, תֵּדַע לְךָ מַה דָּוִד אוֹמֵר (תהלים נז, ה):

נַפְשִׁי בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי אָדָם שִׁנֵּיהֶם חַנִּית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה, מַה כְּתִיב אַחֲרָיו (תהלים נז, ו): רוּמָה עַל הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים וגו', אָמַר דָּוִד רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מָה הַשְׁכִּינָה עוֹשָׂה לְמַטָּה, סַלֵּק אֶת הַשְׁכִּינָה לָרָקִיעַ. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע לָשׁוֹן שְׁלִישִׁי, שֶׁהוּא הוֹרֵג שְׁלֹשָׁה, שֶׁאֲמָרוֹ, וְהַמְקַבְּלוֹ, וְשֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו. מְנַיִן, דּוֹאֵג שֶׁאֲמָרוֹ, וְשָׁאוּל שֶׁקִּבְּלוֹ, וְנוֹב עִיר הַכֹּהֲנִים שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶן. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן שְׁאֲלוּ לַנָּחָשׁ וְאָמְרוּ לֵיהּ לָמָּה אַתָּה מְצוּי בֵּין הַגְּדֵרוֹת, אָמַר לָהֶן שֶׁפָּרַצְתִּי גְּדֵרוֹ שֶׁל עוֹלָם. אָמְרוּ לוֹ וְלָמָּה אַתָּה מְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וּלְשׁוֹנְךָ שׁוֹתֶת בָּאָרֶץ, אָמַר לָהֶן שֶׁהוּא גָּרַם לִי שֶׁאֲמַרְתִּי לְשׁוֹן הָרָע עַל בּוֹרְאִי, וּמָה הָיָה הַלָּשׁוֹן הָרָע, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי הַנָּחָשׁ הָרִאשׁוֹן הָיָה מֵסִיחַ כִּבְנֵי אָדָם, כֵּיוָן שֶׁלֹּא הָיוּ אָדָם וְחַוָּה מְבַקְּשִׁין לֶאֱכֹל מֵאוֹתוֹ אִילָן, הִתְחִיל לוֹמַר לָשׁוֹן הָרָע עַל בּוֹרְאוֹ, אָמַר לָהֶן מִן הָאִילָן הַזֶּה אָכַל הַבּוֹרֵא וּבָרָא אֶת עוֹלָמוֹ, וְצִוָּה אֶתְכֶם שֶׁלֹּא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְתִבְרְאוּ עוֹלָם אַחֵר. וּמָה עָשָׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, קָצַץ אֶת רַגְלָיו, וְכָרַת אֶת לְשׁוֹנוֹ, שֶׁלֹּא יְהֵא מֵסִיחַ. דָּבָר אַחֵר, שְׁאָלוּ לַנָּחָשׁ אָמְרוּ לוֹ מָה אַתָּה נֶהֱנֶה שֶׁאַתָּה נוֹשֵׁךְ. אָמַר לָהֶם עַד שֶׁאַתֶּם שׁוֹאֲלִין אוֹתִי לָמָּה אֵין אַתֶּם שׁוֹאֲלִין לְבַעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת י, יא): אִם יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן, מַה נֶּהֱנָה שֶׁאוֹמֵר לָשׁוֹן הָרָע. דָּבָר אַחֵר, אָמְרוּ לַנָּחָשׁ לָמָּה אַתָּה נוֹשֵׁךְ בְּאֵבֶר אֶחָד וְאַרְסְךָ מְהַלֵּךְ בְּכָל הָאֵיבָרִים, אָמַר לָהֶן עַד שֶׁאַתֶּם שׁוֹאֲלִין אוֹתִי לָמָּה אֵין אַתֶּם שׁוֹאֲלִין לְבַעֲלֵי הַלָּשׁוֹן, שֶׁעוֹמֵד בְּרוֹמִי וְהוֹרֵג בְּסוּרְיָא, עוֹמֵד בְּסוּרְיָא וְהוֹרֵג בְּרוֹמִי. רְאֵה כַּמָּה קָשֶׁה כֹּחוֹ שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע שֶׁנִּצְטַוּוּ לִבְנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וּבִשְׁבִיל שֶׁהָיָה הַדּוֹר בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע לֹא נִבְנָה בִּימֵיהֶם.

יא דָּבָר אַחֵר, אָשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ. רַבָּנָן אָמְרֵי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה בִּקַּשְׁתֶּם מְלָכִים וְעָמְדוּ הַמְּלָכִים מִיִּשְׂרָאֵל וְהִפִּילוּ אֶתְכֶם בֶּחָרֶב, שָׁאוּל הִפִּילָם בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ, מְנַיִן (שמואל א ד, יז): נָס יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְּלִשְׁתִּים וגו'. דָּוִד נָתַן מַגֵּפָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב כד, טו): וַיִּתֵּן ה' דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל. אַחְאָב עָצַר עֲלֵיהֶן אֶת הַגְּשָׁמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א יז, א): אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר וגו'. צִדְקִיָּהוּ הֶחֱרִיב אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. כֵּיוָן שֶׁרָאוּ יִשְׂרָאֵל מָה הִגִּיעַ מִתַּחַת יְדֵי מַלְכֵיהֶם, הִתְחִילוּ צוֹוְחִין הַכֹּל, אֵין אָנוּ מְבַקְּשִׁין מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, לְמַלְכֵּנוּ הָרִאשׁוֹן אָנוּ מְבַקְּשִׁין (ישעיה לג, כב): כִּי ה' שֹׁפְטֵינוּ ה' מְחֹקְקֵנוּ ה' מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חַיֵּיכֶם, כָּךְ אֲנִי עוֹשֶׂה, מְנַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה יד, ט): וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ וגו'.

יב כִּי תִקְרַב אֶל עִיר (דברים כ, י), הֲלָכָה אֵלּוּ הֵן דְּבָרִים שֶׁאָמְרוּ מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים אֵלּוּ דְּבָרִים אָמְרוּ מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם, כֹּהֵן קוֹרֵא רִאשׁוֹן וְאַחֲרָיו לֵוִי וְאַחֲרָיו יִשְׂרָאֵל,

רְאֵה כַּמָּה הוּא כּוֹחוֹ שֶׁל שָׁלוֹם. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִימֶיהָ לֹא רָאֲתָה חַמָּה פְּגִימָתָהּ שֶׁל לְבָנָה, לָמָּה כֵן, מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כה, ב): הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. אָמַר רַבִּי לֵוִי אֵין אֶחָד מִן הַמַּזָּלוֹת הַלָּלוּ שֶׁהֵן מְהַלְּכִין בָּרָקִיעַ, רוֹאֶה מַה שֶּׁלְּפָנָיו אֶלָּא שֶׁל אֲחוֹרָיו, כְּאָדָם הַיּוֹרֵד מֵעַל הַסֶּלָּם וּפָנָיו לַאֲחוֹרָיו, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא כָּל מַזָּל וּמַזָּל אוֹמֵר אֲנִי הוּא הָרִאשׁוֹן, הֱוֵי עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. דָּבָר אַחֵר, עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ מִיכָאֵל כֻּלּוֹ שֶׁלֶג, וְגַבְרִיאֵל כֻּלּוֹ אֵשׁ, וְעוֹמְדִין זֶה אֵצֶל זֶה וְאֵינָם מַזִּיקִים זֶה אֶת זֶה. אָמַר בַּר קַפָּרָא וּמָה אִם הָעֶלְיוֹנִים שֶׁאֵין בָּהֶם לֹא קִנְאָה וְלֹא שִׂנְאָה וְלֹא תַחֲרוּת הֵן צְרִיכִין שָׁלוֹם, הַתַּחְתּוֹנִים שֶׁכֵּלָּן שִׂנְאָה וְתַחֲרוּת וְקִנְאָה עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁהֵן צְרִיכִין שָׁלוֹם. רַבָּנָן אָמְרֵי תֵּדַע לָךְ כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל שָׁלוֹם אֲפִלּוּ הַמִּלְחָמָה שֶׁאֵין אָדָם יוֹרֵד לְתוֹכָהּ אֶלָּא בַּחֲרָבוֹת וּבְרָמָחִים, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּשֶׁתִּהְיוּ הוֹלְכִים לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה לֹא תִהְיוּ פּוֹתְחִין תְּחִלָּה אֶלָּא בְּשָׁלוֹם, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן כִּי תִקְרַב אֶל עִיר וגו'.

יג דָּבָר אַחֵר, כִּי תִקְרַב אֶל עִיר, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (איוב כב, כח): וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וגו'. רַבָּנָן אָמְרֵי הַמִּקְרָא הַזֶּה מְדַבֵּר בְּשָׁעָה שֶׁכָּעַס הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל בָּעֶגֶל, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה (במדבר יד, יב): אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ, מַהוּ אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מָה הֵן סְבוּרִין שֶׁאֲנִי צָרִיךְ חֲרָבוֹת וּרְמָחִים לַהֲרֹג אוֹתָן בָּהֶן, כְּשֵׁם שֶׁבָּרָאתִי עוֹלְמִי בְּדָבָר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לג, ו): בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם, כָּךְ אֲנִי עוֹשֶׂה לָהֶן מוֹצִיא אֲנִי דָּבָר מִפִּי וְהוֹרְגָן, הֱוֵי אַכֶּנּוּ בַדָּבָר וְאוֹרִשֶׁנּוּ. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ וְאוֹרִשֶׁנּוּ, אָמַר לוֹ אֲנִי מוֹרִישׁ אוֹתָן לְךָ וּמַעֲמִיד אֲחֵרִים מִמְּךָ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יד, יב): וְאֶעֶשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל, כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה כָּךְ הִתְחִיל מְבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶן רַחֲמִים, וּמָה אָמַר מֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה (במדבר יד, יד): אֲשֶׁר עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה אַתָּה ה', מַהוּ אֲשֶׁר עַיִן בְּעַיִן, אָמַר רַב אַחָא בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ אָמַר מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֲרֵי מִדַּת הַדִּין בְּכַף מֹאזְנַיִם מְעַיֶּנֶן, אַתָּה אוֹמֵר אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר, וַאֲנִי אוֹמֵר (במדבר יד, יט): סְלַח נָא. אָמַר לוֹ הַדָּבָר מֻכְרָע נִרְאֶה מִי נוֹצֵחַ, אַתָּה ה' אוֹ אֲנִי. אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חַייֶךָ שֶׁלִּי בִּטַּלְתָּ וְשֶׁלְּךָ קַיָּמְתָּ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יד, כ): וַיֹּאמֶר ה' סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ, הֱוֵי וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ. דָּבָר אַחֵר, וְתִגְזַר אֹמֶר, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי כָּל מַה שֶּׁגָּזַר מֹשֶׁה הִסְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִמּוֹ, כֵּיצַד לֹא אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשַׁבֵּר אֶת הַלּוּחוֹת, הָלַךְ מֹשֶׁה וְשִׁבְּרָן מֵעַצְמוֹ, וּמִנַּיִן שֶׁהִסְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִמּוֹ, דִּכְתִיב (שמות לד, א): אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ, יְיַשֵּׁר כֹּחֲךָ שֶׁשִּׁבַּרְתָּ. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ שֶׁיְּלַחֵם עִם סִיחוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ב, כד): וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה, וְהוּא לֹא עָשָׂה כֵן, אֶלָּא (דברים ב, כו): וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים וגו', אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּךְ אָמַרְתִּי לְךָ לְהִלָּחֵם עִמּוֹ, וְאַתָּה פָּתַחְתָּ בְּשָׁלוֹם, חַייֶךָ

שֶׁאֲנִי מְקַיֵּם גְּזֵרָתְךָ, כָּל מִלְחָמָה שֶׁיִּהְיוּ הוֹלְכִים לֹא יְהוּ פּוֹתְחִים אֶלָּא בְּשָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי תִקְרַב אֶל עִיר וגו'.

יד מִי קַיֵּם הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת, יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן מָה עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ, הָיָה פּוֹרֵשׂ דְּאַטְגָּמָא בְּכָל מָקוֹם שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לִכְבּשׁ, וְהָיָה כָּתוּב בָּהּ מִי שֶׁמְבַקֵּשׁ לֵילֵךְ יֵלֵךְ לוֹ, וּמִי שֶׁמְבַקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה, וּמִי שֶׁיְבַקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה, יַעֲשֶׂה, מָה עָשָׂה הַגִּרְגָּשִׁי, פָּנָה וְהָלַךְ לוֹ מִלְּפָנָיו, וְנָתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶרֶץ יָפָה כְּאַרְצוֹ, זוֹ אַפְרִיקִי. הַגִּבְעוֹנִים שֶׁהִשְׁלִימוּ, עָשָׂה לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ שָׁלוֹם, אֲבָל שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים שֶׁבָּאוּ לְהִלָּחֵם עִמּוֹ, הִפִּילָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּיָדוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג, ג): וַנַּכֵּהוּ עַד בִּלְתִּי הִשְׁאִיר לוֹ שָׂרִיד.

טו דָּבָר אַחֵר (דברים כ, י): וְקָרָאתָ אֵלָיו לְשָׁלוֹם, רְאֵה כַּמָּה הוּא כּוֹחוֹ שֶׁל שָׁלוֹם, בּוֹא וּרְאֵה בָּשָׂר וָדָם אִם יֵשׁ לוֹ שׂוֹנֵא הוּא מְבַקֵּשׁ וּמְחַזֵּר מַה לַּעֲשׂוֹת לוֹ, מַהוּ עוֹשֶׂה לוֹ, הוֹלֵךְ וּמְכַבֵּד לְאָדָם גָּדוֹל מִמֶּנּוּ שֶׁיַּעֲשֶׂה לְאוֹתוֹ שׂוֹנֵא רָעָה, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן אֶלָּא כָּל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים מַכְעִיסִין אוֹתוֹ וְהֵן יְשֵׁנִים וְכָל הַנְּפָשׁוֹת עוֹלוֹת אֶצְלוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב יב, י): אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי, וּבַבֹּקֶר הוּא מַחֲזִיר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד נִשְׁמָתוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מב, ה): נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ. דָּבָר אַחֵר, בָּשָׂר וָדָם אִם יַעֲשֶׂה לַחֲבֵרוֹ רָעָה, אֵינָהּ זָזָה מִלִּבּוֹ לְעוֹלָם, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא הֵיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם וְהֵיוּ הַמִּצְרִים מְשַׁעְבְּדִין אוֹתָם בְּטִיט וּבִלְבֵנִים, לְאַחַר כָּל הָרָעוֹת שֶׁעָשׂוּ לְיִשְׂרָאֵל חָס הַכָּתוּב עֲלֵיהֶן, וְאָמַר (דברים כג, ח): לֹא תְתַעֵב מִצְרִי כִּי גֵר הָיִיתָ בְּאַרְצוֹ, אֶלָּא רִדְּפוּ אַחַר הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לד, טו): בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ, מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי מֵאִיר שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ וכו' הָלְכָה אוֹתָהּ אִשָּׁה לְבֵיתָהּ, שֶׁהָיָה לֵיל שַׁבָּת וּמָצְאָה הַנֵּר שֶׁלָּה שֶׁכָּבָה, אָמַר לָהּ בַּעֲלָהּ הֵיכָן הָיִית עַד עַכְשָׁו, אָמְרָה לוֹ שׁוֹמַעַת הָיִיתִי לְרַבִּי מֵאִיר דּוֹרֵשׁ, וְהָיָה אוֹתוֹ הָאִישׁ לֵיצָן, אָמַר לָהּ בְּכָךְ וְכָךְ אֵין אַתְּ נִכְנֶסֶת לְבֵיתִי עַד שֶׁתֵּלְכִי וְתָרֹקִי בְּפָנָיו שֶׁל רַבִּי מֵאִיר, יָצְאָה לָהּ מִבֵּיתוֹ. נִגְלָה אֵלָיהוּ זָכוּר לַטּוֹב עַל רַבִּי מֵאִיר, אָמַר לוֹ הֲרֵי בִּשְׁבִילְךָ יָצְאָה הָאִשָּׁה מִבֵּיתָהּ, הוֹדִיעוֹ אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב הֵיאַךְ הָיָה הַמַּעֲשֶׂה, מָה עָשָׂה רַבִּי מֵאִיר, הָלַךְ וְיָשַׁב לוֹ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ הַגָּדוֹל, בָּאָתָה אוֹתָהּ אִשָּׁה לְהִתְפַּלֵּל וְרָאָה אוֹתָהּ, וְעָשָׂה עַצְמוֹ מִתְפַּסֵּק, אָמַר מִי יוֹדֵעַ לִלְחֹשׁ לָעַיִן, אָמְרָה לוֹ אוֹתָהּ אִשָּׁה אֲנִי בָּאתִי לִלְחֹשׁ, רָקְקָה בְּפָנָיו. אָמַר לָהּ, אִמְרִי לְבַעֲלֵךְ הֲרֵי רָקַקְתִּי בְּפָנָיו שֶׁל רַבִּי מֵאִיר, אָמַר לָהּ לְכִי הִתְרַצִּי לְבַעֲלֵךְ. רְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל הוּא כּוֹחוֹ שֶׁל שָׁלוֹם. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא תֵּדַע לָךְ כַּמָּה גָּדוֹל הוּא כּוֹחוֹ שֶׁל שָׁלוֹם, שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשָׁעָה שֶׁאָדָם מְקַנֵּא לְאִשְׁתּוֹ הַשֵּׁם הַקָּדוֹשׁ הַנִּכְתָּב בִּקְדֻשָּׁה יִמָּחֶה עַל הַמַּיִם, כְּדֵי לְהַטִּיל שָׁלוֹם בֵּין סוֹטָה לְבַעֲלָהּ. אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, גָּדוֹל הוּא

הַשָּׁלוֹם, שֶׁאָמַר הַכָּתוּב דְּבָרִים שֶׁל בְּדָאי לִתֵּן שָׁלוֹם בֵּין יוֹסֵף לְאֶחָיו, בְּשָׁעָה שֶׁמֵּת אֲבִיהֶן הָיוּ מִתְיָרְאִין שֶׁלֹּא יִנְקֹם לָהֶן, וּמָה אָמְרוּ לוֹ (בראשית נ, טז יז): אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף, וְאֵין אָנוּ מוֹצְאִים שֶׁצִּוָּה יַעֲקֹב אֲבִינוּ, אֶלָּא אָמְרוּ הַכָּתוּבִים דִּבְרֵי בְּדָאי מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. דָּבָר אַחֵר, חָבִיב הוּא הַשָּׁלוֹם שֶׁנִּתְּנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְצִיּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכב, ו): שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלִַם. דָּבָר אַחֵר, חָבִיב הוּא הַשָּׁלוֹם שֶׁנִּתְּנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כה, ב): עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. דָּבָר אַחֵר, חָבִיב הוּא הַשָּׁלוֹם שֶׁנִּתְּנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַקְּרוֹבִים וְלָרְחוֹקִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נז, יט): שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב. דָּבָר אַחֵר, חָבִיב הוּא הַשָּׁלוֹם שֶׁלֹּא נִתְּנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְרִשְׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מח, כב): אֵין שָׁלוֹם אָמַר ה' לָרְשָׁעִים. דָּבָר אַחֵר, חָבִיב הוּא הַשָּׁלוֹם שֶׁנִּתְּנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפִינְחָס בִּשְׂכָרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כה, יב): הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שָׁלוֹם. דָּבָר אַחֵר, גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְבַשֵּׂר אֶת יְרוּשָׁלַיִם שֶׁיִּהְיוּ נִגְאָלִים אֶלָּא בַּשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נב, ז): מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם וגו'. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי לֵוִי חָבִיב הוּא הַשָּׁלוֹם שֶׁכָּל חוֹתְמֵיהֶם שֶׁל בְּרָכוֹת אֵינָן אֶלָּא בְּשָׁלוֹם, קְרִיאַת שְׁמַע חוֹתֶמֶת בְּשָׁלוֹם, פּוֹרֵס סֻכַּת שָׁלוֹם. הַתְּפִלָּה חוֹתֶמֶת בְּשָׁלוֹם. בִּרְכַּת כֹּהֲנִים חוֹתֶמֶת (במדבר ו, כו): וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם. דָּבָר אַחֵר, חָבִיב הוּא הַשָּׁלוֹם שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְנַחֵם אֶת יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא בְּשָׁלוֹם, מְנַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סו, יב): הִנְנִי נוֹטֶה אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם. אָמַר דָּוִד מְבַקֵּשׁ הָיִיתִי לִשְׁמֹעַ מַהוּ שִׁיחָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל, וְשָׁמַעְתִּי שֶׁהָיָה עָסוּק בְּשָׁלוֹמָן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פה, ט): אֶשְׁמְעָה מַה יְדַבֵּר הָאֵל ה' כִּי יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל עַמּוֹ וְאֶל חֲסִידָיו וגו'. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא, רְאֵה מָה חָבִיב הַשָּׁלוֹם, כְּשֶׁבִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא מָצָא כְּלִי שֶׁהוּא מַחֲזִיק כָּל הַבְּרָכוֹת לְבָרְכָן בּוֹ אֶלָּא הַשָּׁלוֹם, מְנַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כט, יא): ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן ה' יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם.

פרק ו

א כִּי תֵצֵא. (דברים כב, ו): כִּי יִקָּרֵא קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ. הֲלָכָה תִּינוֹק שֶׁנּוֹלַד כְּשֶׁהוּא מָהוּל, מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לְמוּל אוֹתוֹ, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים תִּינוֹק שֶׁנּוֹלַד מָהוּל צָרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית מִפְּנֵי בְּרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וּמְנַיִן אַתָּה לָמֵד מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יז, יג): הִמּוֹל יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ. דָּבָר אַחֵר, הִמּוֹל יִמּוֹל, אַל תְּהִי קוֹרֵא בוֹ אֶלָּא שְׁתֵּי מִילוֹת, מִילָה וּפְרִיעָה. רַבִּי לֵוִי אָמַר הִמּוֹל יִמּוֹל, מִכָּאן לְמוֹהֵל צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא מָהוּל, דִּכְתִיב הִמּוֹל יִמּוֹל, אָמַר רַבִּי יוּדָן בֶּן פָּזִי מַה כְּתִיב בְּצִפּוֹרָה אֶשֶׁת מֹשֶׁה (שמות ד, כו): אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים וגו', לַמִּילָה, אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא לַמּוּלֹת, שְׁתֵּי מִילוֹת, מִכָּאן לְמִילָה וּמִכָּאן לִפְרִיעָה. וְלָמָּה

הַתִּינוֹק נִמּוֹל לִשְׁמוֹנָה יָמִים, שֶׁנִּתַּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רַחֲמִים עָלָיו לְהַמְתִּין לוֹ עַד שֶׁיִּהֵא בּוֹ כֹּחוֹ, וּכְשֵׁם שֶׁרִחֲמָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הָאָדָם כָּךְ רַחֲמָיו עַל הַבְּהֵמָה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כב, כז): וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה וגו', וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (ויקרא כב, כח): אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד. וּכְשֵׁם שֶׁנִּתַּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רַחֲמִים עַל הַבְּהֵמָה, כָּךְ נִתְמַלֵּא רַחֲמִים עַל הָעוֹפוֹת, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יִקָּרֵא קֵן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ.

ב זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ה, ו): אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע. מַהוּ אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא תְהֵא יוֹשֵׁב וּמְשַׁקֵּל בְּמֹאזְנוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מ, יב): וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים, לֹא תְהֵא אוֹמֵר הוֹאִיל וְהַמִּצְוָה הַזּוֹ גְּדוֹלָה אֲנִי עוֹשֶׂה אוֹתָהּ שֶׁשְּׂכָרָהּ מְרֻבֶּה, וְהוֹאִיל וְזוֹ מִצְוָה קַלָּה אֵינִי עוֹשֶׂה אוֹתָהּ, מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא גִּלָּה לַבְּרִיּוֹת מַהוּ מַתַּן שְׂכָרָהּ שֶׁל כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה, כְּדֵי שֶׁיַּעֲשׂוּ כָּל הַמִּצְוֹות בְּתֹם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע. לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁשָּׂכַר לוֹ פּוֹעֲלִים וְהִכְנִיס אוֹתָן לְתוֹךְ פַּרְדֵּסוֹ, סָתַם וְלֹא גִּלָּה לָהֶן מַהוּ שְׂכָרוֹ שֶׁל פַּרְדֵּס, שֶׁלֹּא יַנִּיחוּ דָּבָר שֶׁשְּׂכָרוֹ מוּעָט וְיֵלְכוּ וְיַעֲשׂוּ דָּבָר שֶׁשְּׂכָרוֹ מְרֻבֶּה, בָּעֶרֶב קָרָא לְכָל אֶחָד וְאֶחָד אָמַר לוֹ תַּחַת אֵיזֶה אֵילָן עָשִׂיתָ, אָמַר לוֹ תַּחַת זֶה, אָמַר לוֹ פִּלְפֵּל הוּא שְׂכָרוֹ זָהוּב אֶחָד, קָרָא לְאַחֵר אָמַר לוֹ תַּחַת אֵיזֶה אִילָן עָשִׂיתָ, אָמַר לוֹ תַּחַת זֶה, אָמַר לוֹ שְׂכָרוֹ חֲצִי זָהוּב פְּרַח לְבָן הוּא. קָרָא לְאַחֵר אָמַר לוֹ תַּחַת אֵיזֶה אִילָן עָשִׂיתָ, אָמַר לוֹ תַּחַת זֶה, אָמַר לוֹ זַיִת הוּא שְׂכָרוֹ מָאתַיִם זוּז. אָמְרוּ לוֹ לֹא הָיִיתָ צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ אוֹתָנוּ אֵיזֶה אִילָן שְׂכָרוֹ מְרֻבֶּה כְּדֵי שֶׁנַּעֲשֶׂה תַּחְתָּיו, אָמַר לָהֶם הַמֶּלֶךְ, אִלּוּ הוֹדַעְתִּי הֵיאַךְ הָיָה כָּל פַּרְדֵּסִי נַעֲשֶׂה. כָּךְ לֹא גִּלָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹות, חוּץ מִשְּׁתֵּי מִצְוֹות, הַחֲמוּרָה שֶׁבַּחֲמוּרוֹת וְהַקַּלָּה שֶׁבַּקַּלּוֹת, כִּבּוּד אָב וָאֵם, חֲמוּרָה שֶׁבַּחֲמוּרוֹת, וּמַתַּן שְׂכָרָהּ אֲרִיכוּת יָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ, יב): כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ. וְהַקַּלָּה, שִׁלּוּחַ הַקֵּן, וּמַהוּ שְׂכָרָהּ, אֲרִיכוּת יָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב, ז): שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וגו' וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים, הֲוֵי כִּי יִקָּרֵא קֵן צִפּוֹר.

ג זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי א, ט): כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ, רַבָּנָן אָמְרֵי נַעֲשָׂה דִּבְרֵי תוֹרָה חֵן לְרֹשׁיוּתֶךָ. כֵּיצַד, אָדָם בֶּן תּוֹרָה בְּשָׁעָה שֶׁהוּא מַזְקִין הַכֹּל בָּאִין וּמְסַבְּבִין אוֹתוֹ וְשׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ דִּבְרֵי תוֹרָה. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ כִּי לִוְיַת חֵן, אָמַר רַבִּי פִּינְחָס בַּר חָמָא לְכָל מָקוֹם שֶׁתֵּלֵךְ הַמִּצְוֹות מְלַוּוֹת אוֹתָךְ, (דברים כב, ח): כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ. אִם עָשִׂיתָ לְךָ דֶּלֶת הַמִּצְוֹות מְלַוּוֹת אוֹתָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו, ט): וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ. אִם לָבַשְׁתָּ כֵּלִים חֲדָשִׁים, הַמִּצְוֹות מְלַוּוֹת אוֹתָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב, יא): לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז. אִם הָלַכְתָּ לְגַלַּחַ, הַמִּצְוֹות מְלַוּוֹת אוֹתָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, כז): לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם, וְאִם הָיָה לְךָ

שָׂדֶה וְהָלַכְתָּ לַחֲרֹשׁ בְּתוֹכָהּ, הַמִּצְוֹות מְלַוּוֹת אוֹתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב, י): לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו. וְאִם זָרַעְתָּ אוֹתָהּ, הַמִּצְוֹות מְלַוּוֹת אוֹתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב, ט): לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם. וְאִם קָצַרְתָּ אוֹתָהּ, הַמִּצְוֹות מְלַוּוֹת אוֹתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כד, יט): כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶפְלוּ לֹא הָיִיתָ עוֹסֵק בְּדָבָר אֶלָּא מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, הַמִּצְוֹות מְלַוּוֹת אוֹתְךָ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יִקְרֶא קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ.

ד דָּבָר אַחֵר, בֶּן עֲזַאי אוֹמֵר מִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה, כֵּיצַד, כְּתִיב לְמַעְלָה (דברים כא, י יא): כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וגו' וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה וגו', אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַף עַל פִּי שֶׁהִתַּרְתִּי אוֹתָהּ לְךָ, אָמַרְתִּי לְךָ (דברים כא, יב): וְגִלְּחָה אֶת רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ, כְּדַי שֶׁלֹּא תִמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ וּתְשַׁלַּח אוֹתָהּ. וְאִם לֹא עָשִׂיתָ כֵּן, מַה כְּתִיב אַחֲרָיו (דברים כא, יח): כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, מִתּוֹךְ כָּךְ (דברים כא, כב): כִּי יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט מָוֶת, הֲוֵי עֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. וּמִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה מִנַּיִן, תְּחִלָּה כִּי יִקָּרֵא קַן צִפּוֹר, מִתּוֹךְ כָּךְ (דברים כב, ח): כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ, מִתּוֹךְ כָּךְ (דברים כב, ט): לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם, מִתּוֹךְ כָּךְ (דברים כב, י): לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו, מִתּוֹךְ כָּךְ (דברים כב, יב): גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ, הֲרֵי מִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה.

ה דָּבָר אַחֵר (דברים כב, ז): שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר כֵּן, אֶלָּא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוֹאִיל וְנִתְעַסֵּק בְּכְבוֹדוֹ שֶׁל עוֹלָם וּבְתִקּוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כְּדַי שֶׁתִּנָּצֵל. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי חִיָּא וּמָה אִם צִפּוֹר שֶׁאֵין לָהּ לֹא זְכוּת אָבוֹת, וְלֹא בְּרִיתוֹת, וְלֹא שְׁבוּעוֹת, בָּנָיהָ מְכַפְּרִים עָלֶיהָ, בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שֶׁיֵּשׁ לָהֶם זְכוּת אָבוֹת, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁאִם סָרַח אֶחָד מֵהֶם שֶׁהוּא מְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לֶעָתִיד לָבוֹא.

ו דָּבָר אַחֵר, שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח, אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה, יֵשׁ מַזִּיק שֶׁקּוֹשֵׁט כְּחֵץ וְטָס כָּעוֹף, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים צא, ה): לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם קִיַּמְתָּ מִצְוַת שִׁלּוּחַ הַקֵּן, אֲנִי מַצִּילְךָ מֵאוֹתָן. דָּבָר אַחֵר, יֵשׁ מִצְוֹות שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָהּ עֹשֶׁר, וְיֵשׁ מִצְוֹות שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָהּ כָּבוֹד, וּמָה מַתַּן שְׂכָרָהּ שֶׁל מִצְוָה זוֹ, שֶׁאִם אֵין לְךָ בָּנִים אֲנִי נוֹתֵן לְךָ בָּנִים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם, וּמָה שָׂכָר אַתָּה נוֹטֵל (דברים כב, ז): וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ.

ז דָּבָר אַחֵר, שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח, רַבָּנָן אָמְרֵי לְמָה שְׁנֵי פְּעָמִים, שֶׁאִם אֵרְעָה לְךָ הַמִּצְוָה הַזֹּאת פַּעַם שְׁנִיָּה לֹא תֹאמַר כְּבָר יָצָאתִי יְדֵי חוֹבָתִי אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁתֶּאֱרַע לְיָדְךָ אַתָּה צָרִיךְ לְקַיֵּם אוֹתָהּ. דָּבָר אַחֵר, שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח, רַבָּנָן אָמְרֵי אִם שִׁלַּחְתָּ מִצְוַת הַקֵּן, אַתְּ זוֹכֶה לְשַׁלֵּחַ עֶבֶד עִבְרִי, מִנַּיִן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טו, יג): וְכִי תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם, אִם קִיַּמְתָּ מִצְוָה זוֹ, אַתְּ מְמַהֵר לָבוֹא מָלֵךְ הַמָּשִׁיחַ, שֶׁכָּתוּב בּוֹ שִׁלּוּחַ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה

לב, כ): מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא, אִם קִיַּמְתָּ הַמִּצְוָה הַזֹּאת אַתָּה מְמַהֵר אֶת אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זְכוּר לַטּוֹב שֶׁיָּבוֹא, שֶׁכָּתוּב בּוֹ שְׁלוּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, כג): הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֵלִיָּה הַנָּבִיא, וְהוּא יָבוֹא וְינַחֵם אֶתְכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, כד): וְהֵשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים.

ח זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם (דברים כד, ט), הֲלָכָה, אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נֶגַע וְהָיָה הַכֹּהֵן קְרוֹבוֹ מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לוֹ לִרְאוֹתוֹ, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים כָּל הַנְּגָעִים אָדָם רוֹאֶה חוּץ מִנִּגְעֵי עַצְמוֹ. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר אַף לֹא נִגְעֵי קְרוֹבָיו. וְעַל יְדֵי מָה הַנְּגָעִים בָּאִים, עַל יְדֵי עַיִן הָרָע, אָמַר רַבִּי יִצְחָק בְּנוֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם אָדָם אוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ הַשְׁאִילֵנִי קַרְדּוּמְךָ שֶׁאֲבַקֵּעַ בּוֹ הָעֵץ הַזֶּה, וְהוּא אוֹמֵר לוֹ אֵין לִי, מֵעַיִן רָעָה. כָּךְ הוּא אוֹמֵר בְּחַיֶּיךָ הַשְׁאִילֵנִי הַכְּבָרָה שֶׁלְּךָ, וְיֵשׁ לוֹ וְהוּא אוֹמֵר אֵין לִי, מֵעַיִן רָעָה. מִיָּד בָּא הַנֶּגַע עַל בֵּיתוֹ תְּחִלָּה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יד, לז): וְרָאָה אֶת הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירוֹת, וּמָה הָיוּ עוֹשִׂין לוֹ, מְפַנִּין כָּל מַה שֶּׁהָיָה לוֹ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יד, לו): וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת הַבַּיִת, כֵּיוָן שֶׁהָיָה מוֹצִיא כָּל מַה שֶּׁהָיָה לוֹ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, קַרְדֳּמוֹתָיו וּכְבָרוֹתָיו, הָיוּ אוֹמְרִים רְאִיתֶם עַיִן רָעָה שֶׁהָיְתָה בְּיָדוֹ, מַה שֶּׁהָיָה לוֹ לֹא הָיָה רוֹצֶה לְהַשְׁאִיל, מִי גָרַם לוֹ לְהִפָּנוֹת, עַל יְדֵי שֶׁהָיְתָה בּוֹ עַיִן רָעָה. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, אֵין הַנְּגָעִים בָּאִים אֶלָּא עַל לָשׁוֹן הָרָע, וְרַבָּנָן אָמְרֵי תֵּדַע לְךָ שֶׁהַנְּגָעִים בָּאִים עַל לָשׁוֹן הָרָע, הֲרֵי מִרְיָם הַצַּדֶּקֶת עַל יְדֵי שֶׁדִּבְּרָה לָשׁוֹן הָרָע בְּמֹשֶׁה אָחִיהָ קָרְבוּ בָהּ הַנְּגָעִים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כד, ט): זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם.

ט זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים נ, כ): תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְּדַבֵּר בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דֹּפִי, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אִם הִרְגַּלְתָּ לְשׁוֹנְךָ לְדַבֵּר בְּאָחִיךָ שֶׁאֵינוֹ בֶּן אִמָּתְךָ, סוֹף בְּבֶן אִמָּתְךָ תִּתֵּן דֹּפִי. רַבִּי יְהוּדָה בֶּן לֵוִי אָמַר אִם הִרְגַּלְתָּ לְשׁוֹנְךָ לְדַבֵּר בְּאָחִיךָ שֶׁמֵּאָבִיךָ וְלֹא מֵאִמֶּךָ, סוֹפְךָ בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דֹּפִי, שֶׁכָּל מִי שֶׁמֵּגֵס אֶת לִבּוֹ לְדַבֵּר בְּגָדוֹל מִמֶּנּוּ גּוֹרֵם לְעַצְמוֹ שֶׁיְּקָרְבוּ בּוֹ אֶת הַנְּגָעִים, וְאִם אֵין אַתָּה מַאֲמִין הֲרֵי מִרְיָם הַצַּדֶּקֶת סִימָן לְכָל בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע, הֱוֵי זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם.

י זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת ה, ה): אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ, רַבָּנָן אָמְרֵי הַמִּקְרָא הַזֶּה מְדַבֵּר בְּבַעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע, כֵּיצַד, אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ, מַהוּ כֵן, כֵּיוָן שֶׁהַפֶּה אוֹמֵר לָשׁוֹן הָרָע הוּא חוֹטֵא עַל הַגּוּף שֶׁגּוֹרֵם לוֹ לְלִקּוֹת, הֲרֵי לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ, שֶׁהַפֶּה חוֹטֵא עַל הַבָּשָׂר, מַהוּ (קהלת ה, ה): וְאַל תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא, שֶׁלֹּא תֹּאמַר הֲרֵינִי הוֹלֵךְ וְאוֹמֵר לְשׁוֹן הָרָע וְאֵין בְּרִיָּה יוֹדַעַת, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֱוֵי יוֹדֵעַ שֶׁאֲנִי שׁוֹלֵחַ מַלְאָךְ וְהוּא עוֹמֵד אֶצְלְךָ וְכוֹתֵב כָּל מַה שֶּׁאַתָּה מְדַבֵּר עַל חֲבֵרְךָ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת י, כ): גַּם בְּמַדְּעֲךָ מֶלֶךְ אַל תְּקַלֵּל, לָמָּה (קהלת י, כ): כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל. וּמַהוּ (קהלת

י, כ): וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר, אֵלּוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (ישעיה ו, ב): שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד, (קהלת ה, ה): לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל קוֹלֶךָ, עַל אוֹתוֹ הַקּוֹל שֶׁיָּצָא מִפִּיךָ. (קהלת ה, ה): וְחִבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ, שֶׁאוֹתוֹ הָאִישׁ לוֹקֶה בְּנְגָעִים, וְאִם אֵין אַתָּה מַאֲמִין הֲרֵי מִרְיָם עַל יְדֵי שֶׁאָמְרָה לָשׁוֹן הָרַע עַל מֹשֶׁה אָחִיהָ, לָקְתָה. הֱוֵי זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה וגו', וּמִתּוֹךְ כָּךְ לָקְתָה.

יא אָמַר רַבִּי יִצְחָק לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לַעֲכִינָא שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב עַל פָּרְשַׁת דְּרָכִים וְנוֹשֶׂכֶת לְעוֹבְרִים וְלַשָּׁבִים, בָּא הַדַּרְבוֹן וְיָשַׁב לוֹ כְּנֶגְדָּהּ, בָּא הַחַבָּר וְרָאָה אוֹתָן, אָמַר, זוֹ עֲכִינָא כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ לִשּׁוֹךְ, עַל זֶה אֲנִי תְּמֵהַּ שֶׁבָּא וְנִדְבַּק לָהּ. כָּךְ הָיָה מֹשֶׁה אוֹמֵר מִרְיָם שֶׁדִּבְּרָה כָּךְ הִיא דַּרְכָּן שֶׁל נָשִׁים דַּבְּרָנִיּוֹת הֵן, אַהֲרֹן הַצַּדִּיק אַף הוּא הָיָה צָרִיךְ לְדַבֵּר בִּי, אָמַר מֹשֶׁה (במדבר יב, א): וַתְּדַבֵּר מִרְיָם, שָׁמָּא (במדבר יב, א): וְאַהֲרֹן, כֵּיוָן שֶׁיָּדַע מֹשֶׁה שֶׁאַף אַהֲרֹן דִּבֵּר, הִתְחִיל צוֹוֵחַ (תהלים מא, י): גַּם אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב, מַהוּ גַּם אִישׁ שְׁלוֹמִי, זֶה אַהֲרֹן שֶׁמֵּשִׂים שָׁלוֹם עָלַי, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ו, כו): וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם, אֲשֶׁר בָּטַחְתִּי בוֹ, בְּשָׁעָה שֶׁעָצַר אֶת מַלְאַךְ הַמָּוֶת, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יז, טו): וַיָּשָׂם אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה. אוֹכֵל לַחְמִי, אֵלּוּ כ"ד מַתָּנוֹת כְּהֻנָּה שֶׁאוֹכֵל מִיִּשְׂרָאֵל, וְאַחַר כָּל הַשֶּׁבַח הַזֶּה הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב. וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה, רַבִּי לֵוִי אָמַר אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנָשִׁים, וְאֵלּוּ הֵן: גַּרְגְּרָנִיּוֹת, וְצַוָּתָנִיּוֹת, וְקִנְאָנִיּוֹת, וְעַצְלָנִיּוֹת. גַּרְגְּרָנִיּוֹת מִנַּיִן, מִן חַוָּה, דִּכְתִיב (בראשית ג, ו): וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וגו'. צַוָּתָנִיּוֹת מִנַּיִן, דִּכְתִיב (בראשית יח, י): וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל, שֶׁהָיְתָה מְצַיָּתָה עַל הַמַּלְאָךְ. קִנְאָנִיּוֹת מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל, א): וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ, עַצְלָנִיּוֹת מִנַּיִן, דִּכְתִיב (בראשית יח, ו): מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת. רַבָּנָן אָמְרֵי עוֹד שְׁתַּיִם, אִיסְטְסוֹנִיּוֹת וּפַטָּטוֹת. אִיסְטְסוֹנִיּוֹת מִנַּיִן, (בראשית טז, ה): וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ. וּפַטָּטוֹת מִנַּיִן, דִּכְתִיב: וַתְּדַבֵּר מִרְיָם, דָּבָר אַחַר, וַתְּדַבֵּר מִרְיָם, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין כְּשֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְרוֹאוֹת אֶת חַוָּה מִן אָדָם, הָיָה מִתְבּוֹנֵן מֵהֵיכָן לִבְרוֹאוֹת אוֹתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ב, כב): וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע וגו', אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא אֶבְרָא אוֹתָהּ מִן הָעַיִן שֶׁלֹּא תְּהֵא עֵינָהּ רָמָה, וְלֹא מִן הָאֹזֶן שֶׁלֹּא תְּהֵא צַוָּתָנִית, וְלֹא מִן הַפֶּה שֶׁלֹּא תְּהֵא דַּבָּרָנִית, וְלֹא מִן הַיָּד שֶׁלֹּא תְּהֵא גּוֹנֶבֶת, וְלֹא מִן הָרֶגֶל שֶׁלֹּא תְּהֵא פַּרְדָּנִיתָא, מֵהֵיכָן אֶבְרָא אוֹתָהּ מִן אֵבֶר הַצָּנוּעַ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, מִן הַיֵּרֵךְ, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל כְּלוּם, וְכָל מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא יְהֵא בָהּ כְּלֵהוֹן הֵן בַּכְּשֵׁרוֹת [שבהן]. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא אֶבְרָא אוֹתָהּ מִן הָעַיִן שֶׁלֹּא תְּהֵא עֵינָהּ רָמָה, חַוָּה כְּתִיב בָּהּ (בראשית ג, ו): וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה וגו', לֹא אֶבְרָא אוֹתָהּ מִן הָאֹזֶן שֶׁלֹּא תְּהֵא צַוָּתָנִית (בראשית יח, י): וְשָׂרָה שֹׁמַעַת וגו', לֹא אֶבְרָא אוֹתָהּ מִן הַיָּד שֶׁלֹּא תְּהֵא גּוֹנֶבֶת

(בראשית לא, יט): וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת הַתְּרָפִים, לֹא אֶבְרָא אוֹתָהּ מִן הָרֶגֶל שֶׁלֹּא תְהֵא פַּרְדָּנִית, וְלֵאָה כְּתִיב בָּהּ (בראשית ל, טז): וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וגו', לֹא אֶבְרָא אוֹתָהּ מִן הַפֶּה שֶׁלֹּא תְהֵא דַּבְּרָנִית, וּמִרְיָם הַצַּדֶּקֶת כְּתִיב בָּהּ: וַתְּדַבֵּר מִרְיָם, וּרְאֵה מָה הִגִּיעַ לָהּ זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם.

יב דָּבָר אַחֵר, זָכוֹר, רַבָּנָן אָמְרֵי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁעָלָה מִן הַמִּלְחָמָה, קִלְּסָה אוֹתוֹ מַטְרוֹנָה, אָמַר הַמֶּלֶךְ תִּיקְרֵי אֱמֶן שֶׁל סַנְקְלִיטוֹר, לְאַחַר יָמִים הִתְחִילָה לְעָרֵב אוֹנָנָא שֶׁל מֶלֶךְ, אָמַר הַמֶּלֶךְ כְּךְ עָשִׂית, תִּטָּרֵד לְמֵטַלּוֹן. כָּךְ בְּשָׁעָה שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִלְחֶמֶת הַיָּם, אָמְרָה מִרְיָם שִׁירָה וְנִקְרֵאת נְבִיאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טו, כ): וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה, כֵּיוָן שֶׁאָמְרָה לְשׁוֹן הָרַע עַל אָחִיהָ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא תִּטָּרֵד לְמֵטַלּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב, טו): וַתִּסָּגֵר מִרְיָם.

יג דָּבָר אַחֵר, זָכוֹר, כֵּיוָן שֶׁרָאָה מֹשֶׁה מָה הִגִּיעַ לְאָחוֹתוֹ, הִתְחִיל צוֹוֵחַ וּמִתְפַּלֵּל עָלֶיהָ בְּכָל לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ (במדבר יב, יג): אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ. רַבָּנָן אָמְרֵי אָמַר מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כְּבָר עָשִׂיתָ אוֹתִי רוֹפֵא, אִם אַתָּה מְרַפֵּא אוֹתָהּ הֲרֵי מוּטָב, וְאִם לָאו מְרַפֵּא אֲנִי אוֹתָהּ. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ אֵל נָא, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְתַלְמִידוֹ שֶׁל רוֹפֵא שֶׁעָלַת מַלְכָּיָא לְרָאוֹתוֹ, וְהֵבִיא אוֹתָהּ אֵצֶל רַבּוֹ, אָמַר אוֹתוֹ תַּלְמִיד לְרַבּוֹ, מָרִי, כְּבָר לִמַּדְתָּ אוֹתִי כָּל סִדְרָן שֶׁל רְפוּאוֹת, אִם אַתָּה מְרַפֵּא אוֹתָהּ הֲרֵי יָפֶה, וְאִם לָאו הֲרֵינִי מְרַפֵּא אוֹתָהּ. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כְּבָר לִמַּדְתָּ אוֹתִי כָּל סִדְרָן שֶׁל נְגָעִים, אִם אַתָּה מְרַפֵּא אוֹתָהּ הֲרֵי יָפֶה, וְאִם לָאו הֲרֵי אֲנִי מְרַפֵּא אוֹתָהּ. דָּבָר אַחֵר, (במדבר יב, יג): וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' וגו', מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְגֶבוֹר שֶׁהָיָה הַקּוֹלָר בְּצַוָּארוֹ, נִפְנָה מֵאוֹתוֹ הַקּוֹלָר, לְאַחַר יָמִים רָאָה הַקּוֹלָר נָתוּן בְּצַוָּארוֹ שֶׁל אַחֵר, הִתְחִיל צוֹוֵחַ, אָמְרוּ לוֹ מַה לְּךָ צוֹוֵחַ, אָמַר לָהֶן אִי אַתֶּם יוֹדְעִים, אֲנִי יוֹדֵעַ בְּאֵיזֶה צַעַר הוּא נָתוּן, כָּךְ הָיָה הַקּוֹלָר בְּצַוָּארִי, וַאֲנִי יוֹדֵעַ בְּאֵיזֶה צַעַר הוּא נָתוּן. כָּךְ הָיָה מֹשֶׁה צוֹוֵחַ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה לְּךָ צוֹוֵחַ, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֲנִי יוֹדֵעַ בְּאֵיזֶה צַעַר הִיא נְתוּנָה, שֶׁאֲנִי זָכוּר הַשִּׁלְשֶׁלֶת שֶׁהָיְתָה יָדִי לְתוֹכָהּ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ד, ו): וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג, כֵּיוָן שֶׁנִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה עָלֶיהָ רִפְּא אוֹתָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב, טו): וְהָעָם לֹא נָסַע עַד הֵאָסֵף מִרְיָם, לְפִיכָךְ הָיוּ זְכוּרִין מָה הִגִּיעַ לְמִרְיָם מִתַּחַת יְדֵי לְשׁוֹן הָרַע.

יד דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַב אַסִּי, אֵין אָדָם אוֹמֵר לְשׁוֹן הָרַע עַד שֶׁכּוֹפֵר בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יב, ה): אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן וּמַה אִם מִרְיָם הַצַּדֶּקֶת שֶׁלֹּא נִתְכַּוְּנָה לוֹמַר לָשׁוֹן הָרַע אֶלָּא דִּבְּרָה בִּשְׁבִיל פְּרִיָה וּרְבִיָה, כָּךְ הִגִּיעַ אוֹתָהּ, הָרְשָׁעִים שֶׁמִּתְכַּוְּנִים לוֹמַר לָשׁוֹן הָרַע עַל חַבְרֵיהֶן לַחְתּוֹךְ אֶת

חַיֵּיהֶם, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיַּחְתּוֹךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת לְשׁוֹנָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יב, ד): יַכְרֵת ה' כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת וגו'. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ בֵּינֵיכֶם בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע סִלַּקְתִּי אֶת שְׁכִינָתִי מִבֵּינֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נז, ו): רוּמָה עַל הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים, אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא שֶׁאֲנִי עוֹקֵר יֵצֶר הָרָע מִבֵּינֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לו, כו): וְהַסִרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם, אֲנִי מַחֲזִיר שְׁכִינָתִי בֵּינֵיכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ג, א): וְהָיָה אַחֲרֵי כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וגו', וּמִתּוֹךְ שֶׁאֲנִי מַשְׁרֶה שְׁכִינָתִי עֲלֵיכֶם, כֻּלְּכֶם זוֹכִין לְתוֹרָה וְיוֹשְׁבִין בְּשָׁלוֹם בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נד, יג): וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי ה' וְרֹב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ.

פרק ז

א הֲלָכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה עוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לוֹ לַעֲנוֹת אָמֵן אַחַר הַכֹּהֲנִים, כְּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים הָעוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה לֹא יַעֲנֶה אָמֵן אַחַר הַכֹּהֲנִים מִפְּנֵי הַטָּרוּף, וְלִמְּדונוּ רַבּוֹתֵינוּ וְאִם הָיָה יָכוֹל לַעֲנוֹת שֶׁלֹּא תִּטָּרֵף דַּעְתּוֹ, יַעֲנֶה, לָמָּה מִפְּנֵי שֶׁאֵין גָּדוֹל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מֵאָמֵן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹנִין. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן אָמֵן הַזֶּה יֵשׁ בּוֹ שִׁלְשָׁה אַסְפְּלְיָאוֹת: שְׁבוּעָה, וְקַבָּלָה, וַאֲמָנָה. שְׁבוּעָה מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ה, כא כב): וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן וגו' וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן אָמֵן. קַבָּלָה מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כז, טז כו): וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן. אֲמָנָה מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א א, לו): וַיַּעַן בְּנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אָמֵן כֵּן יֹאמַר ה'. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי יוּדָן כָּל מִי שֶׁעוֹנֶה אָמֵן בָּעוֹלָם הַזֶּה זוֹכֶה לַעֲנוֹת אָמֵן לֶעָתִיד לָבוֹא. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי כָּל מִי שֶׁנִּכְנָס לְבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּלְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֶה לִכָּנֵס לְבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּלְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת לֶעָתִיד לָבוֹא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פד, ה): אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי יוּדָן כָּל מִי שֶׁשּׁוֹמֵעַ בְּקוֹל שֶׁל תּוֹרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֶה לִשְׁמֹעַ בְּאוֹתוֹ קוֹל שֶׁכָּתוּב בּוֹ (ירמיה לג, יא): קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה וגו'. אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל הוֹאִיל וְכָל מִי שֶׁשּׁוֹמֵעַ לְדִבְרֵי תוֹרָה כָּךְ הוּא מִתְרוֹמֵם בִּשְׁנֵי עוֹלָמוֹת, הֱוּוּ זְהִירִים לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁכָּתוּב בָּעִנְיָן (דברים כח, א): וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ.

ב זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ח, לד): אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי, מַהוּ אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַשְׁרָיו לְאָדָם בְּשָׁעָה שֶׁשְּׁמוּעוֹתַיו לִי. מַהוּ (משלי ח, לד): לִשְׁקֹד עַל דַּלְתֹתַי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם הָלַכְתָּ לְהִתְפַּלֵּל בְּתוֹךְ בֵּית הַכְּנֶסֶת אַל תַּעֲמֹד עַל הַפֶּתַח הַחִיצוֹן לְהִתְפַּלֵּל שָׁם, אֶלָּא הֱוֵי מִתְכַּוֵּן לְהִכָּנֵס דֶּלֶת לִפְנִים מִדֶּלֶת, לִשְׁקֹד עַל דַּלְתִּי, אֵין כְּתִיב, אֶלָּא עַל דַּלְתֹתַי, שְׁתֵּי דְּלָתוֹת, וְלָמָּה כֵן, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹנֶה פְּסִיעוֹתֶיךָ וְנוֹתֵן לְךָ שָׂכָר. וּמַהוּ (משלי ח, לד): לִשְׁמֹר מְזוּזוֹת פִּתְחִי. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימָא, וְכִי יֵשׁ מְזוּזָה

בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת, אֶלָּא מַה הַמְּזוּזָה הַזּוֹ אֵינָהּ זָזָה מֵהַפֶּתַח, כָּךְ לֹא תְהֵא זָז מִבָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּמִבָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם תַּעֲשֶׂה כֵּן דַּע שֶׁאַתָּה מְקַבֵּל פְּנֵי שְׁכִינָה, מַה כְּתִיב אַחֲרָיו (משלי ח, לה): כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִי הוּא זֶה שֶׁבָּא לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְלֹא מָצָא אֶת כְּבוֹדִי שָׁם. אָמַר רַבִּי אַיְבוּ וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאַתָּה עוֹמֵד בְּבֵית הַכְּנֶסֶת וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹמֵד עָלֶיךָ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פב, א): אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלֹא דַיְּךָ שֶׁאַתְּ מְקַבֵּל פְּנֵי הַשְּׁכִינָה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, אֶלָּא שֶׁאַתָּה יוֹצֵא מִשָּׁם טָעוּן בְּרָכוֹת, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ח, לה): כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן מֵה', הֱוֵי וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע וגו'.

ג זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שיר השירים א, ג): לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים, רַבָּנָן אָמְרֵי בַּחֲמִשָּׁה דְּבָרִים נִמְשְׁלָה הַתּוֹרָה, בְּמַיִם, וּבְיַיִן, וּבִדְבַשׁ, וּבְחָלָב, וּבְשָׁמֶן. בְּמַיִם מִנַּיִן (ישעיה נה, א): הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם. בְּיַיִן מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט, ה): וּשְׁתוּ בְיַיִן מָסָכְתִּי. בִּדְבַשׁ וּבְחָלָב מִנַּיִן (שיר השירים ד, יא): דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ. שֶׁמֶן מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים א, ג): שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ, מַה הַשֶּׁמֶן הַזֶּה תְּחִלָּתוֹ מַר וְסוֹפוֹ מָתוֹק, כָּךְ הֵן דִּבְרֵי תוֹרָה, אָדָם מִצְטָעֵר בָּהֶן בַּתְּחִלָּה וְעוֹשֶׂה בָּהֶן אַחֲרִית טוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ח, ז): וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד. דָּבָר אַחֵר, מַה הַשֶּׁמֶן הַזֶּה חַיִּים לָעוֹלָם אַף דִּבְרֵי תוֹרָה חַיִּים לָעוֹלָם, מַה הַשֶּׁמֶן הַזֶּה אוֹרָה לָעוֹלָם אַף דִּבְרֵי תוֹרָה אוֹרָה לָעוֹלָם. דָּבָר אַחֵר, מַה הַשֶּׁמֶן הַזֶּה אֵין יָכוֹל לְהִתְעָרֵב בְּמַשְׁקִין אֲחֵרִים, אַף יִשְׂרָאֵל אֵין יְכוֹלִין לְהִתְעָרֵב בְּעוֹבְדֵי כוֹכָבִים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ, כו): וְאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי. דָּבָר אַחֵר מַה הַשֶּׁמֶן הַזֶּה אֲפִלּוּ אַתָּה נוֹתֵן אוֹתוֹ בְּכַמָּה מַשְׁקִין הוּא נַעֲשֶׂה עֶלְיוֹן עַל כֻּלָּם, כָּךְ הֵן יִשְׂרָאֵל עֶלְיוֹנִים עַל כָּל עוֹבְדֵי כוֹכָבִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים כח, א): וּנְתָנְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. דָּבָר אַחֵר, וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם שָׁמַעְתָּ לְמִצְוֹתַי אַף אֲנִי שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֶךָ. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר רַב נַחְמָן, כָּל מִי שֶׁבָּא לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְשׁוֹמֵעַ דִּבְרֵי תוֹרָה, זוֹכֶה לֵישֵׁב בֵּין הַחֲכָמִים לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, לא): אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין.

ד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו (דברים כח, א), אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא כָּל מִי שֶׁלָּמַד דִּבְרֵי תוֹרָה וְאֵינוֹ מְקַיֵּם, עָנְשׁוֹ חָמוּר מִמִּי שֶׁלֹּא לָמַד כָּל עִקָּר, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ פַּרְדֵּס הִכְנִיס לְתוֹכוֹ שְׁנֵי אֲרִיסִים, אֶחָד הָיָה נוֹטֵעַ אִילָנוֹת וּמְקַצְצָן, וְאֶחָד לֹא הָיָה נוֹטֵעַ כָּל עִקָּר וְלֹא מְקַצְצָן, עַל מִי הַמֶּלֶךְ כּוֹעֵס לֹא עַל אוֹתוֹ שֶׁהָיָה נוֹטֵעַ וּמְקַצְצָן, כָּךְ כָּל מִי שֶׁלָּמַד דִּבְרֵי תוֹרָה וְאֵינוֹ מְקַיֵּם אוֹתָהּ עָנְשׁוֹ חָמוּר מִמִּי שֶׁלֹּא לָמַד כָּל עִקָּר, מִנַּיִן,

שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כו, י): יֻחַן רָשָׁע בַּל לָמַד צֶדֶק, אֶבֶל אִם לָמַד וְלֹא קִיֵּם אֵינוֹ נָחְנָן, הֱוֵי לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו.

ה בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר (דברים כח, ג), אָמַר רַבִּי יִצְחָק בָּעִיר, בִּשְׂכַר הַמִּצְוֹות שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה בָּעִיר, חַלָּה, וְצִיצִית, וְסֻכָּה, וְנֵר שַׁבָּת. (דברים, כח, ג): וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה, בִּשְׂכַר מִצְוֹות שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה בַּשָּׂדֶה, לֶקֶט, שִׁכְחָה, וּפֵאָה. רַבָּנָן אָמְרֵי שֶׁתְּהֵא בָּרוּךְ בָּעִיר עַל יְדֵי שֶׁנִּתְבָּרַכְתָּ מִן הַשָּׂדֶה, שֶׁנִּתְנָה הָאָרֶץ אֶת פֵּרוֹתֶיהָ. (דברים כח, ה): בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן, הַמִּקְרָא הַזֶּה מְדַבֵּר בְּמשֶׁה, בְּבֹאֶךָ, זֶה משֶׁה, בְּבִיאָתוֹ לָעוֹלָם קָרֵב רְחוֹקִים, זוֹ בַּת פַּרְעֹה. (דברים כח, ה): וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ, זֶה משֶׁה, בִּיצִיאָתוֹ מִן הָעוֹלָם קָרֵב רְחוֹקִים, זֶה רְאוּבֵן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, ו): יְחִי רְאוּבֵן וְאַל יָמוּת. דָּבָר אַחֵר, בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ, בְּפִרְקְמַטְיָא שֶׁלְּךָ, וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ, בְּפִרְקְמַטְיָא שֶׁלְּךָ. דָּבָר אַחֵר, בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ, בְּבִיאָתְךָ לָעוֹלָם, וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ, בִּיצִיאָתְךָ מִן הָעוֹלָם. אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה, כְּתִיב (קהלת ג, ב): עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת, וְכִי אֵין אָנוּ יוֹדְעִין שֶׁעֵת הוּא שֶׁאָדָם נוֹלַד וְעֵת הוּא שֶׁאָדָם מֵת, אֶלָּא אַשְׁרֵי אָדָם שֶׁעֵת מִיתָתוֹ כְּעֵת לֵדָתוֹ, מַה בְּשָׁעַת לֵדָתוֹ נָקִי, אַף בְּשָׁעַת מִיתָתוֹ נָקִי, הֱוֵי בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ.

ו יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב (דברים כח, יב), מַהוּ יִפְתַּח, אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאֵין בְּרִיָּה שׁוֹלֶטֶת עֲלֵיהֶן לֹא מַלְאָךְ וְלֹא שָׂרָף, וְאֵלּוּ הֵן: מַפְתֵּחַ שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים, וּמַפְתֵּחַ שֶׁל עֲקָרוּת, וּמַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים. מַפְתֵּחַ שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לז, יג): וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם. מַפְתֵּחַ שֶׁל עֲקָרוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כט, לא): וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ. וּמַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח, יב): יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב. דָּבָר אַחֵר, יִפְתַּח ה' לְךָ, רַבָּנָן אָמְרֵי גְּדוֹלָה יְרִידַת גְּשָׁמִים שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ו, ג): וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו (הושע ו, ב): יְחַיֵּנוּ מִיָּמִים, לְפִיכָךְ קְבָעוּהָ בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגְדָּהּ. דָּבָר אַחֵר, יִפְתַּח ה' לְךָ, אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב בְּשָׁעָה שֶׁהַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין אַף מַשָּׂא וּמַתָּן מִתְבָּרֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח, יב): לְתֵת מְטַר אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ. רַבָּנָן אָמְרֵי אַף הַדָּגִים מִתְבָּרְכִים. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ, מַעֲשֶׂה שֶׁתִּפְשׁוּ דָּג אֶחָד בְּעַכּוֹ עַד שֶׁלֹּא יָרְדָה הָרְבִיעָה, וְהָיוּ שְׁמִין אוֹתוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת לִיטְרִין, וְלֹא מָצְאוּ בּוֹ אֶלָּא מָאתַיִם, אָמַר לָהֶן זָקֵן אֶחָד אִלּוּ יָרְדָה הָרְבִיעָה הָיוּ מוֹצְאִין בּוֹ יוֹתֵר. מִשֶּׁיָּרְדָה הָרְבִיעָה תָּפְשׁוּ דָּג אֶחָד וְהָיוּ שְׁמִין אוֹתוֹ מָאתַיִם לִיטְרִין, וּמָצְאוּ בּוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת, הֲרֵי אַף הַדָּגִים מִתְבָּרְכִים. דָּבָר אַחֵר, יִפְתַּח ה' לְךָ, רְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל יְרִידַת גְּשָׁמִים, רַב יְהוּדָה בַּר יְחֶזְקֵאל

בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה רוֹאֶה אֶת הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִים הָיָה מְבָרֵךְ יִתְפָּאֵר וְיִתְגַּדֵּל וְיִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ שֶׁל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁהוּא מְמַנֶּה אֶלֶף אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת שֶׁל מַלְאָכִים עַל כָּל טִפָּה וְטִפָּה שֶׁיּוֹרֶדֶת, לָמָּה, מִכָּאן וְעַד הָרָקִיעַ מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְהַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין וְאֵין טִפָּה מִתְעָרֶבֶת בַּחֲבֶרְתָּהּ. דָּבָר אַחֵר, גְּדוֹלָה הִיא יְרִידַת גְּשָׁמִים שֶׁשְּׁקוּלָה כִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, כֵּיצַד, בָּזוֹ כְּתִיב פְּתִיחָה, וּבָזוֹ כְּתִיב פְּתִיחָה, בָּזוֹ כְּתִיב יַד, וּבָזוֹ כְּתִיב יַד, בָּזוֹ כְּתִיב שִׁירָה, וּבָזוֹ כְּתִיב שִׁירָה, בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים כְּתִיב (יחזקאל לז, יג): בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם, וּבִירִידַת גְּשָׁמִים כְּתִיב: יִפְתַּח ה' לְךָ. בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים כְּתִיב (יחזקאל לז, א): הָיְתָה עָלַי יַד ה', וּבִירִידַת גְּשָׁמִים כְּתִיב (תהלים קמה, טז): פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ. בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים כְּתִיב (ישעיה מב, יא): יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע, וּבִירִידַת גְּשָׁמִים כְּתִיב (תהלים סה, יד): יִתְרוֹעָעוּ אַף יָשִׁירוּ.

ז דָּבָר אַחֵר, יִפְתַּח ה' לְךָ, רַבָּנָן אָמְרֵי אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בָּנַי כָּל הַטּוֹבוֹת שֶׁבָּאוֹת בָּעוֹלָם בִּזְכוּתְכֶם הֵן בָּאוֹת, כֵּיצַד, הַטַּל אֵינוֹ יוֹרֵד אֶלָּא בִּזְכוּתְכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כז, כח): וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמָיִם. הַמָּטָר אֵינוֹ יוֹרֵד אֶלָּא בִּזְכוּתְכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב. אַף הַשָּׁלוֹם אֵינוֹ בָּא לָעוֹלָם אֶלָּא בִּזְכוּתְכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ו, כו): וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם, בִּזְכוּתְךָ. מַעֲשֶׂה בְּעוֹבֵד כּוֹכָבִים אֶחָד שֶׁשָּׁאַל אֶת רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, אָמַר לוֹ אָנוּ יֵשׁ לָנוּ מוֹעֲדוֹת, אַתֶּם יֵשׁ לָכֶם מוֹעֲדוֹת, אָנוּ יֵשׁ לָנוּ קַלָּנְדָּה, סָטַרְנַלִּים וְקַרְטִיסִים, וְאַתֶּם יֵשׁ לָכֶם פֶּסַח, עֲצֶרֶת וְסֻכּוֹת, אֵיזֶה יוֹם שֶׁאָנוּ וְאַתֶּם שְׂמֵחִים, אָמַר לוֹ רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי זֶה יוֹם יְרִידַת גְּשָׁמִים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סה, יד): לָבְשׁוּ כָרִים הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ בָר יִתְרוֹעָעוּ אַף יָשִׁירוּ, מַה כְּתִיב אַחֲרָיו (תהלים סו, א): מִזְמוֹר הָרִיעוּ לֵאלֹהִים כָּל הָאָרֶץ.

ח וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל (דברים כט, א), הֲלָכָה, אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁעָמַד לִקְרוֹת בַּתּוֹרָה מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לוֹ לִקְרוֹת פָּחוֹת מִשִּׁלְשָׁה פְּסוּקִים, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים הַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה לֹא יִפְחֹת מִשְּׁלשָׁה פְּסוּקִים. לְמִדּוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ לָמָּה הִתְקִינוּ שֶׁלֹּא יִפְחֹת מִשְּׁלשָׁה פְּסוּקִים, כְּנֶגֶד אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. דָּבָר אַחֵר, כְּנֶגֶד מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם, שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה עַל יְדֵיהֶן. אָמַר רַבִּי הוֹשַׁעְיָא רְאֵה הַפָּחוּת בִּימֵי מֹשֶׁה מַה שֶּׁלֹּא רָאָה יְחֶזְקֵאל גָּדוֹל בַּנְּבִיאִים, בְּנֵי אָדָם שֶׁדִּבְּרָה עִמָּהֶם שְׁכִינָה פָּנִים בְּפָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ה, ד): פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם וגו'. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי, מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר אִלּוּ הָיוּ יִשְׂרָאֵל חֲסֵרִים אֶפִּלּוּ אָדָם אֶחָד לֹא הָיְתָה הַשְּׁכִינָה נִגְלֵית עֲלֵיהֶן, דִּכְתִיב (שמות יט, יא): כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד ה' לְעֵינֵי כָל הָעָם עַל הַר סִינָי, מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי שֶׁהָיָה דוֹרֵשׁ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ הַגָּדוֹל, וּכְשֶׁהָיָה מְבַקֵּשׁ לִכָּנֵס לִדְרֹשׁ הָיָה אוֹמֵר רְאוּ אִם נִתְכַּנְסוּ כָּל הַקָּהָל, וּמֵהֵיכָן אַתָּה לָמֵד מִמַּתַּן תּוֹרָה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, י): בֶּאֱמֹר ה' אֵלַי הַקְהֶל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרָי. דָּבָר אַחֵר, רַבָּנָן אָמְרֵי אַתְּ מוֹצֵא

כְּשֶׁנְּתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה בְּקְרִיאָה נִתְּנָה לוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יט, כ): וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה, אַף מֹשֶׁה רַבֵּנוּ כְּשֶׁבָּא לִשְׁנוֹת אֶת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל אָמַר לָהֶם כְּשֵׁם שֶׁקִּבַּלְתִּי אֶת הַתּוֹרָה בִּקְרִיאָה כָּךְ אֲנִי מוֹסֵר לְבָנָיו בִּקְרִיָּה, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁכָּתוּב בָּעִנְיָן (דברים כט, א): וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם.

ט זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ב, א): בְּנִי אִם תִּקַּח אֲמָרַי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ, מַהוּ אִם תִּקַּח אֲמָרַי, אָמַר רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַב אַחָא, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בָּנַי, לֹא תְהֵא תּוֹרָתִי עֲלֵיכֶם כְּאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ בַּת בּוֹגֶרֶת וְהוּא מְבַקֵּשׁ לְכָנֵס אוֹתָהּ אֵצֶל מִי שֶׁמּוֹצֵא. מַהוּ אִם תִּקַּח אֲמָרַי, אִם יְהֵא לָכֶם זְכוּת אַתֶּם מְקַבְּלִים אֶת תּוֹרָתִי, שֶׁמַּלְאָכֵי הַשָּׁרֵת נִתְאַוּוּ לָהּ וְלֹא נִתַּתִּי אוֹתָהּ לָהֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח, יג): מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן, וּמַה הוּא אוֹמֵר (תהלים סח, יג): וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל, אָמְרוּ לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הַנָּיָה שֶׁיֵּשׁ לְךָ בָּעֶלְיוֹנִים אַתָּה מְחַלֵּק אוֹתָהּ לַתַּחְתּוֹנִים, וֶוי אִם תִּקַּח אֲמָרַי, אִם יְהֵא לְךָ זְכוּת. וּמַהוּ מִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַתֶּם צוֹפְנִים לִי תּוֹרָה וּמִצְוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה, וַאֲנִי צוֹפֵן לָכֶם שָׂכָר טוֹב לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לא, כ): מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ. דָּבָר אַחֵר, אִם תִּקַּח אֲמָרַי. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שָׁלוֹם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל אֵימָתַי אַתֶּם נִקְרָאִים בָּנַי, כְּשֶׁתִּקְחוּ אֲמָרַי, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁאָמַר לוֹ בְּנוֹ סַיְּמֵנִי בְּתוֹךְ הַמְּדִינָה שֶׁאֲנִי בִּנְךָ, אָמַר לוֹ אָבִיו מְבַקֵּשׁ אַתָּה שֶׁיֵּדְעוּ הַכֹּל שֶׁאַתָּה בְּנִי, לְבוּשׁ פּוּרְפִּירָא שֶׁלִּי וְתֵן עֲטָרָה שֶׁלִּי בְּרֹאשְׁךָ וְיֵדְעוּ הַכֹּל שֶׁאַתָּה בְּנִי. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל מְבַקְּשִׁים אַתֶּם שֶׁתְּהֵיוּ מְסַיְּמִין שֶׁאַתֶּם בָּנַי, עִסְקוּ בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת וְהַכֹּל רוֹאִים שֶׁאַתֶּם בָּנַי, הֲדָא אֵימָתַי אַתֶּם בָּנַי מִשֶּׁתִּקְחוּ אֲמָרַי. אָמַר רַבִּי כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר הָיָה מְהַלֵּךְ עַמּוּד הֶעָנָן לִפְנֵיהֶם וְהָיָה עֲשַׂן הַמַּעֲרָכָה וַעֲשַׂן הַקְּטֹרֶת עוֹלֶה, וְהָיוּ שְׁנֵי זְקוּקִין שֶׁל אֵשׁ יוֹצְאִין מִבֵּין שְׁנֵי בַּדֵּי הָאָרוֹן וְהָיוּ שׁוֹרְפִים לִפְנֵיהֶם אֶת הַנְּחָשִׁים וְאֶת הָעַקְרַבִּים, וְהָיוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם רוֹאִים אוֹתָם וְהָיוּ אוֹמְרִים אֱלוֹהוֹת הֵן אֵלּוּ, כָּל תַּשְׁמִישָׁן אֵינוֹ אֶלָּא בָּאֵשׁ, אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה וְכָל הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁעֲשָׂה לָכֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי שֶׁקִּבַּלְתֶּם תּוֹרָתוֹ בְּסִינַי, וֶוי (דברים כט, א): וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וגו', אָמַר לָהֶם הֱיוּ יוֹדְעִים כָּל נִסִּים שֶׁעָשָׂה לָכֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רְאִיתֶם בְּעֵינֵיכֶם, בְּמִצְרַיִם עָשָׂה לָכֶם וְעֵינֵיכֶם רוֹאוֹת, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כט, ב): הַמַּסֹּות הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ, מַהוּ הַמַּסּוֹת, הַמַּכּוֹת מְמֻסּוֹת גּוּפֵיהֶן שֶׁל מִצְרִים, מַהוּ (דברים כט, ב): הָאֹתֹת, רַבָּנָן אָמְרֵי שֶׁהָיוּ נִרְשָׁמוֹת עַל גּוּפֵיהֶן דַּם צְפַרְדְּעִים וְכִנִּים, מַהוּ וְהַמֹּפְתִים, שֶׁהָיוּ הַמַּכּוֹת מְפֻתּוֹת אוֹתָן כְּיצַד, לִשְׁלֹשִׁים יוֹם הָיְתָה בָּאָה הַמַּכָּה וְהָיְתָה עוֹשָׂה שִׁבְעָה יָמִים וְהָלְכָה לָהּ, וְהָיוּ נִרְוָחִין עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה יָמִים בֵּין מַכָּה לְמַכָּה וְלֹא הָיוּ חוֹזְרִין בָּהֶן, וֶוי שֶׁהָיוּ מְפֻתּוֹת אוֹתָן.

י וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לָדַעַת (דברים כט, ג), מַהוּ וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לָדַעַת, אָמַר רַבִּי יִצְחָק בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַר סִינַי וְאָמְרוּ (שמות כד, ז): כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (דברים ה, כו): מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם וגו', שָׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁתְקוּ, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בֶּן לֵוִי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְחַבָּר אֶחָד קָשֶׁה שֶׁרָאָה עַכְנָא אַחַת קָשָׁה, אָמַר מִי יוּכַל לַחַבֵּר אֶת זוֹ, אָמְרוּ לוֹ וְלֹא אַתְּ הַחַבָּר, הַכֹּל מִמְּךָ. כָּךְ כֵּיוָן שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם, הָיָה לָהֶן לוֹמַר רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אַתָּה תֵּן, לְפִיכָךְ אָמַר מֹשֶׁה וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לָדַעַת. דָּבָר אַחֵר, מִי יִתֵּן, אָמַר רַבִּי מֵאִיר מִי גָדוֹל הַגּוֹנֵב אוֹ הַגּוֹנֵב, הֱוֵי אוֹמֵר הַגּוֹנֵב גָּדוֹל שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהוּא נִגְנָב וְשׁוֹתֵק, כָּךְ כְּתִיב (תהלים עח, לו לז): וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ וְלִבָּם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ, כְּבָיְכוֹל, וְהוּא אוֹמֵר מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם. דָּבָר אַחֵר, וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לָדַעַת. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי בְּשָׁבִיל עַצְמוֹ אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, כֵּיצַד, שְׁנֵי דְּבָרִים גָּזַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶחָד עַל יִשְׂרָאֵל, וְאֶחָד עַל מֹשֶׁה, אֶחָד עַל יִשְׂרָאֵל בְּשָׁעָה שֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט, יד): הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם. וְאֶחָד עַל מֹשֶׁה, בְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה לִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (דברים ג, כז): לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, וּמֹשֶׁה בִּקֵּשׁ מִן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבַטֵּל אֶת שְׁתֵּיהֶן, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם (במדבר יד, יט): סְלַח נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ, וּבְטֵלָה שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְנִתְקַיְּמָה שֶׁל מֹשֶׁה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יד, כ): סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ. כֵּיוָן שֶׁבָּא לִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הִתְחִיל אוֹמֵר (דברים ג, כה): אֶעְבְּרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה, כְּבָר בִּטַּלְתִּי אֶת שֶׁלִּי וְקִיַּמְתִּי אֶת שֶׁלְּךָ, אֲנִי אָמַרְתִּי וְאִשְׁמִידֵם, וְאַתְּ אָמַרְתָּ סְלַח נָא, וְנִתְקַיְּמִים שֶׁלְּךָ, וְאַף עַכְשָׁו מְבַקֵּשׁ אֲנִי לְקַיֵּם אֶת שֶׁלִּי וּלְבַטֵּל אֶת שֶׁלְּךָ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה, אֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַה לַּעֲשׂוֹת, אַתָּה רוֹצֶה לֶאֱחֹז אֶת הַחֶבֶל בִּשְׁנֵי רָאשִׁין. אָמַר לוֹ, אִם אֶעְבְּרָה נָא אַתָּה מְבַקֵּשׁ לְקַיֵּם. בַּטֵּל סְלַח נָא, וְאִם סְלַח נָא אַתָּה מְבַקֵּשׁ לְקַיֵּם, בַּטֵּל אֶעְבְּרָה נָא. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה רַבֵּינוּ כָּךְ, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם יָמוּת מֹשֶׁה וּמֵאָה כְּיוֹצֵא בוֹ וְלֹא תִנָּזֵק צִפָּרְנוֹ שֶׁל אֶחָד מֵהֶם. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק, כֵּיוָן שֶׁנִּטָּה מֹשֶׁה לָמוּת וְלֹא בִּקֵּשׁ עָלָיו רַחֲמִים שֶׁיִּכָּנֵס לָאָרֶץ, כִּנֵּס אוֹתָן וְהִתְחִיל מוֹכִיחָן, אָמַר לָהֶם אֶחָד פָּדָה שִׁשִּׁים רִבּוֹא בְּעֶגֶל, וְשִׁשִּׁים רִבּוֹא לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לִפְדּוֹת אָדָם אֶחָד, הֲרֵי וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לָדַעַת, אָמַר לָהֶם אִי אַתֶּם זְכוּרִים כָּל מַה שֶׁהִנְהַגְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כט, ד): וְאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר וגו'.

יא מַהוּ (דברים כט, ד): לֹא בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא, מַה שֶׁהָיָה עֲלֵיהֶן לֹא בָלוּ, אֲבָל מַה שֶׁהָיָה לָהֶן בְּתוֹךְ הַתֵּבוֹת, נִתְבַּלּוּ. דָּבָר אַחֵר, לֹא בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם,

רַבִּי אֶלְעָזָר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי שָׁאַל אֶת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹסֵי חָמָיו, כְּלֵי קוּרְיָס יָצְאוּ עִם יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, אָמַר לוֹ אוֹתָן הַבְּגָדִים שֶׁהָיוּ עֲלֵיהֶן מַה שֶּׁהִלְבִּישׁוּ אוֹתָן מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בְּסִינַי, לְפִיכָךְ לֹא נִתְבַּלּוּ. אָמַר לוֹ וְלֹא הָיוּ גְּדֵלִין, וְהָיוּ הַבְּגָדִים קְטַנִּים לָהֶם. אָמַר לוֹ אַל תִּתְמַהּ עַל זוֹ, הַחִלָּזוֹן הַזֶּה כְּשֶׁגָּדֵל מַלְבּוּשׁוֹ גָּדֵל עִמּוֹ. אָמַר לוֹ וְלֹא הָיוּ צְרִיכִין תִּכְבֹּסֶת, אָמַר לוֹ הֶעָנָן הָיָה שָׁף בָּהֶן וּמְלַבְּנָן. אָמַר לוֹ וְלֹא הָיוּ נִשְׂרָפִים מִן הֶעָנָן שֶׁהוּא אֵשׁ, אָמַר לוֹ אַל תִּתְמַהּ עַל זוֹ, אֲסִיטוֹן הַזֶּה, אֵין מְגַהֲצִין אוֹתוֹ אֶלָּא בָּאֵשׁ, אַף בְּגָדֵיהֶם שֶׁהָיוּ מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם, הָיָה הֶעָנָן שָׁף בָּהֶן וְאֵינוֹ מַזִּיקָן. אָמַר לוֹ וְלֹא הָיוּ עוֹשִׁין מַאֲכֹלֶת, אָמַר לוֹ בְּמִיתָתָן לֹא נָגְעָה בָּהֶן רִמָּה בְּחַיֵּיהֶן עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. אָמַר לוֹ וְלֹא הָיָה רֵיחָן רַע מִכֹּחַ הַזֵּעָה, אָמַר לוֹ הָיוּ מִתְעַנְּגִים בִּנְאוֹת דְּשָׁאִים שֶׁל בְּאֵר, וְהָיָה רֵיחָן מְפַעְפֵּעַ בְּכָל הָעוֹלָם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ד, יא): וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרִיחַ לְבָנוֹן. וְכָל הַשָּׁבַח הַזֶּה מְהֵיכָן, (שיר השירים ד, טו): מְמַּעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים.

יב דָּבָר אַחֵר (דברים כט, ד): וְאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בּוֹא וּרְאֵה עֲנָוָתָנוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם אָדָם יֵשׁ לוֹ בֵּן וְהוּא טוֹעֲנוֹ, אִם מְצַעֵר אוֹתוֹ, מִיָּד הוּא מַשְׁלִיכוֹ, כְּבֵיכוֹל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא הָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְהָיוּ מַכְעִיסִין אוֹתוֹ וְהוּא טוֹעֲנָן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים א, לא): וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ וגו'. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ מַהוּ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ, נְשָׂאַן וְגִדְּלָן, שֶׁעָשָׂה אוֹתָן כְּאִלּוֹהוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פב, ו): אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי, בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם אָדָם אִם יֵשׁ לוֹ בֵּן, נוֹתְנוֹ לְשִׁפְחָה שֶׁתְּנִיקֵהוּ, וְאִם אֵין לוֹ שִׁפְחָה, נוֹתְנוֹ לְמֵנִיקָה, וְכַמָּה הִיא מֵנִיקָה אוֹתוֹ שְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים, כְּבֵיכוֹל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא (ישעיה מו, ד): וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל וגו', אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּנַי, חַייֵכֶם כְּשֵׁם שֶׁגִּדַּלְתִּי אֶתְכֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה, כָּךְ אֲנִי מְגַדֵּל וּמְיַקֵּר אֶתְכֶם לֶעָתִיד לָבוֹא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לא, יט): הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם וגו'.

פרק ח

א הֲלָכָה, אָדָם מִישְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת הַשַּׁחַר אוֹ תְּפִלַּת מוּסָף אוֹ תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, הִרְבֵּה פְּעָמִים שֶׁלֹּא פָּנָה לְהִתְפַּלֵּל אוֹ מִקְצָר שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה צָרְכָיו, אוֹ שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְשָׁכַח לְהִתְפַּלֵּל, אִי זוֹ שָׁעָה מֻתָּר לוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְיֵצֵא בָהּ יְדֵי חוֹבָתוֹ, כֵּיצַד הוּא צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת, כְּדֵי שֶׁנוּ חֲכָמִים תְּפִלַּת הַשַּׁחַר עַד חֲצוֹת, תְּפִלַּת הַמִּנְחָה עַד הָעֶרֶב, תְּפִלַּת הָעֶרֶב אֵין לָהּ קֶבַע, אֲבָל שֶׁל מוּסָפִין כָּל הַיּוֹם. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר שָׁכַח וְלֹא הִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת הַמּוּסָף וּבָא לְהִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, מִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, וְאַחַר כָּךְ תְּפִלַּת הַמּוּסָף, לָמָּה, הַכֹּל

בְּעִתָּהּ מִתְבָּרֵאת, וּתְפִלַּת הָעֶרֶב אֵין לָהּ קֶבַע עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר, לָמָּה, שֶׁכֵּן כְּתִיב (משלי ח, יז): אֲנִי אֹהֲבַי אֵהֵב וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי, וְכָל מִי שֶׁמִּתְפַּלֵּל וּמְכַוֵּן לִבּוֹ בַּתְּפִלָּה, סִימָן טוֹב לוֹ שֶׁתְּפִלָּתוֹ נִתְקַבֶּלֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים י, יז): תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ ה' וגו', גְּדוֹלָה הִיא הַתְּפִלָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר רְצוֹנְךָ לֵידַע כֹּחָהּ שֶׁל תְּפִלָּה, אִם אֵינָהּ עוֹשָׂה כֻּלָּה חֶצְיָהּ הִיא עוֹשָׂה, קַיִן עָמַד עַל הֶבֶל אָחִיו וַהֲרָגוֹ, יָצְאָה גְּזֵרָה (בראשית ד, יב): נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ, מִיָּד עָמַד וְנִתְוַדָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ד, יג): גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כָּל הָעוֹלָם אַתָּה סוֹבֵל וְלַעֲוֹנִי אֵי אַתָּה סוֹבֵל, כְּתַבְתָּ (מיכה ז, יח): נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע, סְלַח לַעֲוֹנִי שֶׁהוּא גָדוֹל, מִיָּד מָצָא חֶסֶד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְנִמְנַע מִמֶּנּוּ נָע חֲצִי הַגְּזֵרָה, שֶׁכֵּן כְּתִיב (בראשית ד, טז): וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁגְּדוֹלָה הַתְּפִלָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְכֵן חִזְקִיָּהוּ הַנָּבִיא בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ (ישעיה לח, א): צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה, מִיָּד (ישעיה לח, ב): וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (ישעיה לח, ה ו): שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתֶךָ וגו' [והוספתי] הִנְנִי יוֹסֵף עַל יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, שֶׁכֵּן כְּתִיב (תהלים קמה, יט): רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם.

ב כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת (דברים ל, יא), הֲלָכָה, אָדָם מִישְׂרָאֵל שֶׁעוֹמֵד לִקְרוֹת בַּתּוֹרָה, כֵּיצַד מְבָרֵךְ, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים, הַפּוֹתֵחַ וְהַחוֹתֵם בַּתּוֹרָה מְבָרֵךְ לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ. וּמִנַּיִן שֶׁטְּעוּנָה בְּרָכָה לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ, שֶׁכָּתוּב (תהלים קיט, יב): בָּרוּךְ אַתָּה ה' וְאַחַר כָּךְ לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ, הֲרֵי בְּרָכָה לְפָנֶיהָ. וּמִנַּיִן שֶׁטְּעוּנָה בְּרָכָה לְאַחֲרֶיהָ, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן בְּשֵׁם רַבִּי יוֹנָתָן, שֶׁכָּתוּב אַחַר הַשִּׁירָה (דברים לג, א): וְזֹאת הַבְּרָכָה, מִשֶּׁשָּׁנָה לָהֶן אֶת הַתּוֹרָה וְאַחַר כָּךְ בֵּרַךְ, הֲרֵי בְּרָכָה לְאַחֲרֶיהָ. דָּבָר אַחֵר, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם נִזְקַקְתָּ לְבִרְכָתָהּ שֶׁל תּוֹרָה, אַף אֲנִי מְבָרֵךְ אוֹתָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ, כא): בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי וגו'. דָּבָר אַחֵר רַבָּנָן אָמְרֵי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם בֵּרַכְתָּ אֶת הַתּוֹרָה, לְעַצְמְךָ אַתְּ מְבָרֵךְ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט, יא): כִּי בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים, וְאִם תֹּאמְרוּ שֶׁמָּא לְרִעָתְכֶם נָתַתִּי לָכֶם אֶת הַתּוֹרָה, לֹא נָתַתִּי אוֹתָהּ לָכֶם אֶלָּא לְטוֹבַתְכֶם, שֶׁמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת נִתְאַוּוּ לָהּ וְנֶעֱלְמָה מֵהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כח, כא): וְנֶעֱלָמָה מֵעֵינֵי כָל חָי אֵלּוּ הַחַיּוֹת, (איוב כח, כא): וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה אֵלּוּ הַמַּלְאָכִים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ו, ו): וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן הַשָּׂרָפִים, אָמַר לָהֶם, בָּנַי, מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת הִיא נִפְלֵאת, אֲבָל מִכֶּם אֵינָהּ נִפְלֵאת, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקֵּרִינוּ בָּעִנְיָן (דברים ל, יא): כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ.

ג זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כד, ז): רָאמוֹת לָאֱוִיל חָכְמוֹת בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח פִּיהוּ, מַהוּ רָאמוֹת לָאֱוִיל חָכְמוֹת, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא הַטִּפֵּשׁ הַזֶּה נִכְנַס לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְהוּא רוֹאֶה אוֹתָן שֶׁנּוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים בַּתַּלְמוּד וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ מָה הֵן אוֹמְרִין, הוּא מִתְבַּיֵּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח פִּיהוּ, וְאֵין שַׁעַר אֶלָּא סַנְהֶדְרִין, דִּכְתִיב (דברים כה, ז): וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעֲרָה אֶל הַזְּקֵנִים. דָּבָר אַחֵר, רַבָּנָן אָמְרֵי הַטִּפֵּשׁ הַזֶּה נִכְנַס לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְרוֹאֶה אוֹתָן עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, וְהוּא אוֹמֵר לָהֶן הֵיאַךְ אָדָם לָמֵד תּוֹרָה תְּחִלָּה, אוֹמְרִים לוֹ תְּחִלָּה קוֹרֵא בַּמִּגִלָּה, וְאַחַר כָּךְ בַּסֵּפֶר, וְאַחַר כָּךְ בַּנְּבִיאִים, וְאַחַר כָּךְ בַּכְּתוּבִים, מִשֶּׁהוּא גוֹמֵר אֶת הַמִּקְרָא שׁוֹנֶה אֶת הַתַּלְמוּד, וְאַחַר כָּךְ בַּהֲלָכוֹת, וְאַחַר כָּךְ בָּאַגָּדוֹת, כֵּיוָן שֶׁשּׁוֹמֵעַ כָּךְ אוֹמֵר בְּלִבּוֹ אֵימָתַי אֲנִי לָמֵד כָּל זֹאת וְחוֹזֵר מִן הַשַּׁעַר, הֲוֵי בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח פִּיהוּ. אָמַר רַבִּי יַנַּאי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְכָךְ שֶׁהָיָה תָּלוּי בָּאֲוִיר, טִפֵּשׁ אוֹמֵר מִי יוּכַל לַהֲבִיאוֹ, וּפִקֵּחַ אוֹמֵר לֹא אֶחָד תָּלָה אוֹתוֹ, מֵבִיא סֶלַע אוֹ קָנֶה וּמוֹרִיד אוֹתוֹ. כָּךְ כָּל מִי שֶׁהוּא טִפֵּשׁ אוֹמֵר אֵימָתַי אֶקְרָא כָּל הַתּוֹרָה, וּמִי שֶׁהוּא פִּקֵּחַ מַהוּ עוֹשֶׂה, שׁוֹנֶה פֶּרֶק אֶחָד בְּכָל יוֹם וְיוֹם עַד שֶׁמְּסַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא נִפְלֵאת הִוא, וְאִם נִפְלֵאת הִיא, מִמְּךָ, שֶׁאֵין אַתָּה עָסוּק בָּהּ, הֲוֵי כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת.

ד זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ד, כב): כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וגו', אָמַר רַבִּי חִיָּא קִילּוּרִית לָעַיִן מְלוּגְמָא לְמַכָּה, כּוֹס עִקָּרִין לְבָנֵי מֵעַיִם קִילּוּרִית לְעֵינַיִם, דִּכְתִיב (תהלים יט, ט): מִצְוַת ה' בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם, מְלוּגְמָא לְמַכָּה, דִּכְתִיב (משלי ג, ח): רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶיךָ. וְכוֹס עִקָּרִין לִבְנֵי מֵעַיִם, דִּכְתִיב (משלי ג, ח): וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ. דָּבָר אַחֵר, כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם, לְמִי שֶׁמּוֹצְיאָן מִפִּיו. מַעֲשֶׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד שֶׁל רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב שֶׁהָיָה מְמַהֵר בְּכָל תַּלְמוּדוֹ בְּשָׁעָה אֶחָת, פַּעַם אַחַת חָלָה וְשָׁכַח אֶת כָּל תַּלְמוּדוֹ, מִי גָרַם לוֹ עַל יְדֵי שֶׁלֹּא הָיָה אוֹמְרוֹ מִפִּיו. וְנִתְפַּלֵּל עָלָיו רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב וְחָזַר כָּל תַּלְמוּדוֹ. דָּבָר אַחֵר, כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם, לְמִי שֶׁמּוֹצְיאָן לַאֲחֵרִים. דָּבָר אַחֵר, כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם, לְמִי שֶׁמַּמְצִיא אוֹתָן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח, א): כָּל הַמִּצְוָה, מַהוּ כָּל הַמִּצְוָה, עַד שֶׁתְּכַלֶּה כָּל הַמִּצְוֹת. וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא, לִרמ"ח אֵבָרִים שֶׁיֵּשׁ בּוֹ. הֲרֵי כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת. דָּבָר אַחֵר, כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת, אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא כָּל מִי שֶׁמַּתְחִיל בְּמִצְוָה וְאֵינוֹ גוֹמְרָהּ גּוֹרֵם שֶׁיִּקְבֹּר אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, וּמִמִּי אַתְּ לָמֵד מִיהוּדָה שֶׁהִתְחִיל בְּמִצְוָה וְלֹא גְמָרָהּ, כֵּיצַד בְּשָׁעָה שֶׁבָּא יוֹסֵף אֲצֶל אֶחָיו וּבִקְּשׁוּ לְהָרֹג אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לז, כו): לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ, עָמַד יְהוּדָה וְלֹא הִנִּיחָן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לז, כו): מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ, וְשָׁמְעוּ לוֹ מִפְּנֵי שֶׁהָיָה מֶלֶךְ עֲלֵיהֶן, וְאִלּוּ אָמַר לָהֶן נַחֲזִירֶנּוּ אֲצֶל אָבִינוּ הָיוּ שׁוֹמְעִין לוֹ, וְעַל יְדֵי שֶׁהִתְחִיל בְּמִצְוָה וְלֹא גְמָרָהּ, קָבַר אִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לח, יב): וַתָּמָת בַּת שׁוּעַ אֵשֶׁת יְהוּדָה, וּכְתִיב

(בראשית מו, יב): וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. דָּבָר אַחֵר, כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת, אָמַר רַבִּי לֵוִי בְּשֵׁם רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא כָּל מִי שֶׁמַּתְחִיל בְּמִצְוָה וְאֵינוֹ גוֹמְרָהּ וּבָא אַחַר וְגוֹמְרָהּ, נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ שֶׁגָּמְרָהּ, כֵּיצַד, מֹשֶׁה הִתְחִיל בְּמִצְוָה שֶׁנָּטַל עַצְמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף עִמּוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג, יט): וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ וגו', וְעַל יְדֵי שֶׁלֹּא הִכְנִיסָן לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נִקְרֵאת עַל שְׁמָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁקִּבְּרוּ אוֹתָן, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע כד, לב): וְאֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם, אֲשֶׁר הֶעֱלָה מֹשֶׁה מִמִּצְרַיִם אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא אֲשֶׁר הֶעֱלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל. וְלָמָּה קָבְרוּ אוֹתָן בִּשְׁכֶם, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְגַנָּבִים שֶׁגָּנְבוּ חָבִית שֶׁל יַיִן, הִרְגִּישׁ בָּהֶם בַּעַל הַבַּיִת, אָמַר לָהֶם יֶעֱרַב עֲלֵיכֶם, אֶלָּא בְּחַיֵּיכֶם מִשָּׁאַתֶּם שׁוֹתִים אֶת הַיַּיִן הַחֲזִירוּ אֶת הַקַּנְקַן לִמְקוֹמוֹ, כָּךְ בְּשָׁעָה שֶׁמָּכְרוּ הַשְּׁבָטִים אֶת יוֹסֵף מִשְׁכֶם מָכְרוּ אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לז, יג): וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם, אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִשְׁכֶם מְכַרְתֶּם אוֹתוֹ הַחֲזִירוּ עַצְמוֹתָיו לִשְׁכֶם, כֵּיוָן שֶׁנִּגְמְרוּ אֶת הַמִּצְוָה נִקְרֵאת עַל שְׁמָן, הֱוֵי כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת.

ה דָּבָר אַחֵר, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם קְרִיתֶם אֶת הַתּוֹרָה, מִצְוָה אַתֶּם עוֹשִׂים עַל עוֹלָמִי, שֶׁאִלְמְלֵא הַתּוֹרָה כְּבָר הָיָה הָעוֹלָם חוֹזֵר לְתֹהוּ וָבֹהוּ. דָּבָר אַחֵר, כִּי הַמִּצְוָה, מַהוּ הַמִּצְוָה, רַבָּנָן אָמְרֵי דָּבָר קָשֶׁה, לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ אֶבֶן טוֹבָה וְהִפְקִידָהּ אֵצֶל אוֹהֲבוֹ, אָמַר לוֹ, בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ תֵּן דַּעְתְּךָ עָלֶיהָ וּשְׁמֹר אוֹתָהּ כָּרָאוּי, שֶׁאִם תֹּאבַד לֹא יֵשׁ לְךָ מֵהֵיכָן לְפָרַע לִי, וְאַף אֲנִי לֹא יֵשׁ לִי אַחֶרֶת כַּיּוֹצֵא בָהּ, וְנִמְצֵאתָ חוֹטֵא עָלַי וְעָלֶיךָ, אֶלָּא עֲשֵׂה מִצְוָה עַל שְׁנֵינוּ וּשְׁמֹר אוֹתָהּ כָּרָאוּי. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, אִם שְׁמַרְתֶּם אֶת הַתּוֹרָה לֹא עַל עַצְמְכֶם אַתֶּם עוֹשִׂין צְדָקָה בִּלְבָד, אֶלָּא עָלַי וְעַל עַצְמְכֶם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו, כה): וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָנוּ, לִי וְלָכֶם, אֵימָתַי (דברים ו, כה): כִּי נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת.

ו דָּבָר אַחֵר, כִּי הַמִּצְוָה וגו' לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא. אָמַר לָהֶן מֹשֶׁה שֶׁלֹּא תֹאמְרוּ מֹשֶׁה אַחֵר עוֹמֵד וּמֵבִיא לָנוּ תּוֹרָה אַחֶרֶת מִן הַשָּׁמַיִם, כְּבָר אֲנִי מוֹדִיעַ אֶתְכֶם לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא, שֶׁלֹּא נִשְׁתַּיֵּיר הֵימֶנָּה בַּשָּׁמַיִם. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי חֲנִינָא הִיא וְכָל כְּלֵי אֻמָּנוּתָהּ נִתְּנָה, עִנְּוָתָנוּתָהּ, צְדָקָהּ וְיַשְׁרוּתָהּ וּמַתַּן שְׂכָרָהּ. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא. שְׁמוּאֵל אָמַר אֵין הַתּוֹרָה מְצוּיָה בְּאִיסְטְרוֹלוֹגִין שֶׁאֻמְנוּתָן בַּשָּׁמַיִם, אָמְרוּ לִשְׁמוּאֵל הֲרֵי אַתָּה אִיסְטְרוֹלוֹגִין וְגָדוֹל בַּתּוֹרָה, אָמַר לָהֶן לֹא הָיִיתִי מַבִּיט בְּאִיסְטְרוֹלוֹגִים אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁהָיִיתִי פָּנוּי מִן הַתּוֹרָה, אֵימָתַי כְּשֶׁהָיִיתִי נִכְנָס לְבֵית הַמַּיִם. דָּבָר אַחֵר, לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא, אָמְרוּ לוֹ רַבֵּנוּ מֹשֶׁה הֲרֵי אַתָּה אוֹמֵר לָנוּ לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא, וְהֵיכָן הִיא, אָמַר לָהֶן בְּמָקוֹם קָרוֹב הִיא (דברים ל, יד): בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ, אֵינָהּ רְחוֹקָה מִכֶּם קְרוֹבָה הִיא לָכֶם. דָּבָר אַחֵר, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ, רַבָּנָן אָמְרֵי שִׁבְעָה דְּבָרִים אָמַר שְׁלֹמֹה עַל הָעֵצֶל, וּמַה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה הָיָה

גָּדוֹל מִכֻּלָּם, כֵּיצַד אָמְרוּ לְעָצֵל רַבְּךָ בָּעִיר לֵךְ וּלְמַד תּוֹרָה מִמֶּנּוּ, וְהוּא מֵשִׁיב אוֹתָן וְאוֹמֵר לָהֶן, מִתְיָרֵא אֲנִי מִן הָאֲרִי שֶׁבַּדֶּרֶךְ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כו, יג): אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ. אָמְרוּ לוֹ הֲרֵי רַבְּךָ בְּתוֹךְ הַמְּדִינָה עָמֹד וְלֵךְ אֶצְלוֹ, אָמַר לָהֶן מִתְיָרֵא אֲנִי שֶׁלֹּא יְהֵא אֲרִי בְּתוֹךְ הָרְחוֹבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כו, יג): אֲרִי בָּרְחֹבוֹת. אָמְרוּ לוֹ הֲרֵי הוּא דָּר אֵצֶל בֵּיתְךָ, אָמַר לָהֶן וְהָאֲרִי בַּחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב, יג): אָמַר עָצֵל אֲרִי בַּחוּץ. אָמְרוּ לוֹ בְּתוֹךְ הַבַּיִת, הֵשִׁיב לָהֶן וְאִם הוֹלֵךְ אֲנִי וּמוֹצֵא אֶת הַדֶּלֶת נָעוּל, אֲנִי מְחַזֵּר וּבָא. אָמְרוּ לוֹ פָּתוּחַ הוּא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב, יג): הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל צִירָהּ וְעָצֵל עַל מִטָּתוֹ, לַסּוֹף שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מַה לְּהָשִׁיב, אוֹמֵר לָהֶן, אוֹ הַדֶּלֶת פָּתוּחַ אוֹ נָעוּל, מְבַקֵּשׁ אֲנִי לִישֹׁן עוֹד מְעַט, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו, ט): עַד מָתַי עָצֵל תִּשְׁכָּב וגו'. עָמַד מִשְּׁנָתוֹ בַּבֹּקֶר נָתְנוּ לְפָנָיו לֶאֱכֹל הוּא מִתְעַצֵּל לָתֵת לְתוֹךְ פִּיו, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כו, טו): טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל פִּיו, וְאֵיזֶה שְׁבִיעִי (משלי כ, ד): מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא יַחֲרֹשׁ וְשָׁאַל בַּקָּצִיר וְאֵין. מַהוּ מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא יַחֲרֹשׁ, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי זֶה שֶׁאֵינוֹ לָמֵד תּוֹרָה בְּנַעֲרוּתוֹ וּמְבַקֵּשׁ לִלְמֹד בְּזִקְנוּתוֹ וְאֵינוֹ יָכוֹל, וְזֶהוּ וְשָׁאַל בַּקָּצִיר וְאֵין. וּמַה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה הָיָה גָּדוֹל מִכֻּלָּן, מִנַּיִן (דברים ל, יד): כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ, הוֹצִיא דָּבָר מִתּוֹךְ פִּיךָ.

ז דָּבָר אַחֵר, כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר רַב נַחְמָן לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְבַת מֶלֶךְ שֶׁלֹּא הָיָה אָדָם מַכִּירָהּ וְהָיְתָה לַמֶּלֶךְ אָהוּב אֶחָד וְהָיָה נִכְנָס לַמֶּלֶךְ בְּכָל שָׁעָה, וְהָיְתָה בִּתּוֹ שֶׁל מֶלֶךְ עוֹמֶדֶת לְפָנָיו, אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ רְאֵה הֵיאַךְ אֲנִי מְחַבֵּב אוֹתְךָ שֶׁאֵין בְּרִיָּה מַכִּיר אֶת בִּתִּי וְעוֹמֶדֶת לְפָנֶיךָ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, רְאוּ מָה אַתֶּם חֲבִיבִים עָלַי, שֶׁאֵין בְּרִיָּה בַּפְּלָטִין שֶׁלִּי מַכִּיר אֶת הַתּוֹרָה, וְלָכֶם נָתַתִּיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כח, כא): וְנֶעְלָמָה מֵעֵינֵי כָּל חָי, אֲבָל אַתֶּם לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ, אֶלָּא קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד, אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּנַי, אִם יִהְיוּ דִּבְרֵי תוֹרָה קְרוֹבִים לָכֶם, אַף אֲנִי קוֹרֵא אֶתְכֶם קְרוֹבִים, שֶׁכֵּן כְּתִיב (תהלים קמח, יד): לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ.

פרק ט

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ (דברים לא, יד), הַלָּכָה, אָדָם מֵישְׂרָאֵל שֶׁמֵּתוֹ מוּטָל לְפָנָיו מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לוֹ לְהִתְפַּלֵּל, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים מִי שֶׁמֵּתוֹ מוּטָל לְפָנָיו פָּטוּר מִקְּרִיאַת שְׁמַע וּמִן הַתְּפִלָּה, וְלָמָּה לְמִדּוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ כֵּן, כְּיוָן שֶׁרוֹאֶה צָרָתוֹ לְפָנָיו דַּעְתּוֹ מְבֻלְבֶּלֶת, אֲבָל מִשְּׁנִקְבַּר כָּל שִׁבְעַת יְמֵי הָאֵבֶל הוּא זָקוּק לְכָל דָּבָר שֶׁל מִצְוָה, וּמִנַּיִן אַתָּה לָמֵד לְאֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר אֲבִינָא שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּיוֹסֵף (בראשית נ, י): וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים, וְהַשַּׁבָּת עוֹלָה מִן הַמִּנְיָן. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר זְבִידָא בְּשֵׁם רֵישׁ לָקִישׁ יֵשׁ לְךָ

לְלַמֵּד מִמָּקוֹם אַחֵר, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ח, י): וְהַפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל, מַה יְּמֵי הֶחָג שִׂבְעָה אַף יְּמֵי הָאֵבֶל שִׂבְעָה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ מַעֲשֶׂה הָיָה בִּימֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא, שֶׁהָלַךְ לִבְרִית מִילָה, וְסָעַד שָׁם אֲבִיו שֶׁל תִּינוֹק, וְהִשְׁקָה אוֹתָן יַיִן יָשָׁן בֶּן שִׁבַע שָׁנִים, אָמַר לָהֶן מִן הַיַּיִן הַזֶּה אֲנִי מְיַשֵּׁן לְשִׁמְחָתוֹ שֶׁל בְּנִי. הָיוּ סוֹעֲדִין עַד חֲצִי הַלַּיְלָה. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא שֶׁהָיָה בָּטוּחַ עַל כֹּחוֹ, יָצָא לוֹ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה לֵילֵךְ לְעִירוֹ, מָצָא שָׁם מַלְאַךְ הַמָּוֶת בַּדֶּרֶךְ, וְרָאָה אוֹתוֹ מְשֻׁנֶּה. אָמַר לוֹ מִי אַתָּה, אָמַר לוֹ שְׁלוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם, אָמַר לוֹ וּמִפְּנֵי מַה אַתָּה מְשֻׁנֶּה, אָמַר לוֹ אֲנִי מְשַׂיְּחָתָן שֶׁל בְּרִיּוֹת, שֶׁהֵן אוֹמְרִים כְּךָ וְכָךְ אָנוּ עֲתִידִין לַעֲשׂוֹת וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ אֵימָתַי הוּא נִקְרָא לָמוּת, אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁהָיִיתָ סוֹעֵד אָצְלוֹ וְאָמַר לָכֶם מִן הַיַּיִן הַזֶּה אֲנִי מְיַשֵּׁן לְשִׂמְחַת בְּנִי, וַהֲרֵי הִגִּיעַ פִּרְקוֹ לִטֹּל אַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם. אָמַר לוֹ הַרְאֵה לִי אֶת פִּרְקִי, אָמַר לוֹ לֹא עָלֶיךָ וְלֹא עַל כַּיּוֹצֵא בְּךָ אֲנִי שׁוֹלֵט, פְּעָמִים שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ בַּמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וּמוֹסִיף בָּכֶם חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י, כז): יִרְאַת ה' תּוֹסִיף יָמִים. רַבָּנָן אָמְרֵי קָשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִגְזֹר מִיתָה עַל הַצַּדִּיקִים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטז, טו): יָקָר בְּעֵינֵי ה' הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו, תֵּדַע לְךָ כָּךְ הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר לְמֹשֶׁה הִנֵּה אַתָּה מֵת, וְלֹא אָמַר כָּךְ אֶלָּא הִנִּיחַ אוֹתוֹ וְתָלָה הַמִּיתָה בַּיָּמִים, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן: הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת.

ב זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת ט, יא): שַׁבְתִּי וְרָאָה תַחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וגו', וּמַהוּ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא, הַמִּקְרָא הַזֶּה מְדַבֵּר בְּמשֶׁה, כְּיצַד, אֶתְמוֹל הָיָה עוֹלֶה לָרָקִיעַ כְּנֶשֶׁר, עַכְשָׁו הָיָה מְבַקֵּשׁ לַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן וְאֵינוֹ יָכוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג, כז): כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה. וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה, אֶתְמוֹל הָיוּ מַלְאָכִים מְרַתְּתִין לְפָנָיו, וְעַכְשָׁו הוּא אוֹמֵר (דברים ט, יט): כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה. וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם, אֶתְמוֹל (משלי כא, יט): עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה, מִן הַשָּׁמַיִם, וְעַכְשָׁו נִטְלָה מִמֶּנּוּ וְנִתְּנָה לִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן. (קהלת ט, יא): וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר, אֶתְמוֹל הָיָה מֵסִיחַ כְּעֶשְׂיר (שמות לב, יב): שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ, (במדבר יד, יט): סְלַח נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה, וְעַכְשָׁו הוּא מֵסִיחַ כְּרֹשׁ (דברים ג, כג): וָאֶתְחַנַּן, עָשָׂה עִמִּי חִנָּם. (דברים ג, כג): וְגַם לֹא לַיְּדְעִים חֵן, אֶתְמוֹל הָיָה יוֹדֵעַ הֵיאַךְ לְרַצּוֹת אֶת בּוֹרְאוֹ (במדבר י, לה): קוּמָה ה', (במדבר י, לו): שׁוּבָה ה'. וְעַכְשָׁו מְשֻׁנְּתְחַנַּן כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים, לְסוֹף אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ.

ג זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת ח, ח): אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת הָרוּחַ, רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אֵין אָדָם שַׁלִּיט בְּמַלְאַךְ הַמָּוֶת לְכַלּוֹת אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ, וְאֵין רוּחַ אֶלָּא מַלְאָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קד, ד): עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ בַּגַּלְיוֹת לְכַלּוֹתָם מִן הָעוֹלָם, וְאֵין רוּחַ אֶלָּא גַּלְיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ז, ב): וַאֲרוּ אַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא. דָּבָר אַחֵר, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר אֵין אָדָם שַׁלִּיט בְּנַפְשׁוֹ לְכַלּוֹת אוֹתָהּ,

לָמָּה שֶׁבְּלֵילָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכָל הַגּוּף, שֶׁאִלּוּ בְּלֵילָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּאֶבָר אֶחָד, כְּשֶׁהָיָה מַגִּיעַ לְאָדָם צָרָה הָיָה חוֹתֵךְ אוֹתוֹ אֵבָר וּמֵת, לְפִיכָךְ הִיא בְּכָל הַגּוּף כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא יָכוֹל לְכַלּוֹתָהּ, הֲוֵי אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ, מַהוּ (קהלת ח, ח): וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה, אֵין אָדָם יָכוֹל לוֹמַר בְּשָׁעָה שֶׁנּוֹטֶה לָמוּת הֲרֵינִי מְשַׁלֵּחַ לְעַבְדִּי תַּחְתָּי. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא אוֹמֵר אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲשׂוֹת כְּלִי זַיִן וּלְהִנָּצֵל מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב לב, ה), וַיַּעַשׂ שֶׁלַח לְרֹב וּמָגנִים, מַהוּ (קהלת ח, ח): וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת, אֵין אָדָם שַׁלִּיט לוֹמַר הַמְתִּינוּ לִי עַד שֶׁאֶעֱשֶׂה חֶשְׁבּוֹנוֹתַי וְעַד שֶׁאֲצַוֶּה לְבֵיתִי וְאַחַר כָּךְ אֲנִי בָּא. דָּבָר אַחֵר מַהוּ וְאֵין שִׁלְטוֹן, אֵין מַלְאַךְ הַמָּוֶת אוֹמֵר הוֹאִיל וְזֶה מֶלֶךְ נְוַתֵּר לוֹ עוֹד יוֹם אֶחָד אוֹ שְׁנֵי יָמִים, אֵין לְפָנָיו בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם מַשּׂוֹא פָנִים, תֵּדַע לְךָ שֶׁכָּל יָמָיו שֶׁל דָּוִד נִקְרָא מֶלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א א, א), וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן, כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְמִיתָתוֹ אֵין כְּתִיב בּוֹ מַלְכוּת, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ב, א): וַיִּקְרְבוּ יְמֵי דָוִד לָמוּת. (קהלת ח, ח): וְלֹא יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת בְּעָלָיו, אֵין אָדָם יָכוֹל לִתֵּן לְפָנָיו אַנְקְלִיטִין, אֵין אָדָם יָכוֹל לוֹמַר לְפָנָיו אַנְקְלוֹמָא, הֲרֵי מֹשֶׁה אַחַר כָּל אוֹתוֹ הַשֶּׁבַח שֶׁרָאָה, כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ יוֹם מִיתָתוֹ לֹא הָיָה יָכוֹל לְעַכֵּב, מִיָּד אָמַר לוֹ הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת.

ד דָּבָר אַחֵר, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַחַר כָּל אוֹתוֹ הַכָּבוֹד וְאוֹתָהּ הַגְּבוּרָה שֶׁרָאוּ עֵינַי, אֲנִי מֵת, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה (תהלים פט, מט): מִי גֶּבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה מָוֶת, מַהוּ מִי גֶּבֶר יִחְיֶה, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא, מִי גֶּבֶר כְּאַבְרָהָם שֶׁיֵּרַד לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְנִצַּל, וְאַחַר כָּךְ (בראשית כה, ח): וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם. מִי גֶּבֶר כְּיִצְחָק שֶׁפָּשַׁט צַוָּארוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ, וְאַחַר כָּךְ אָמַר (בראשית כז, ב): הִנֵּה נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי. מִי גֶּבֶר כְּיַעֲקֹב שֶׁנִּתְפַּגֵּשׁ עִם הַמַּלְאָךְ, וְאַחַר כָּךְ (בראשית מז, כט): וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת. מִי גֶּבֶר כְּמֹשֶׁה שֶׁדִּבֵּר עִם בּוֹרְאוֹ פָּנִים בְּפָנִים, וְאַחַר כָּךְ הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת.

ה דָּבָר אַחֵר, כָּל הַבְּרִיּוֹת יוֹרְדִין לַקֶּבֶר וְעֵינֵיהֶם כֵּהוֹת, אַתָּה לֹא כָהֲתָה עֵינֶךָ. כָּל הַבְּרִיּוֹת מְטַפְּלִים בְּכֵלִים מַעֲשֵׂה בָשָׂר וָדָם, אָרוֹן, מִטָּה וְתַכְרִיכִין, אֲבָל אַתָּה בְּתַכְרִיכֵי מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם, אָרוֹן מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם, מִטָּה מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם. דָּבָר אַחֵר, כָּל הַבְּרִיּוֹת כְּשֶׁהֵן מֵתִין מְטַפְּלִין בָּהֶן קְרוֹבֵיהֶם וּשְׁכֵנֵיהֶם, אֲבָל אַתָּה אֲנִי וּפַמַלְיָא שֶׁלִּי מְטַפְּלִין בְּךָ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד, ו): וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּי.

ו דָּבָר אַחֵר, הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ, לָמָּה נִגְזַר עָלָיו מִיתָה בָּזֶה הַלָּשׁוֹן הֵן, רַבָּנָן אָמְרֵי לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאֶחָד שֶׁכִּבֵּד אֶת הַמֶּלֶךְ וְהֵבִיא לוֹ דּוֹרוֹן, חָרַב חַדָּה. אָמַר הַמֶּלֶךְ הַתִּיזוּ אֶת רֹאשׁוֹ בָּהּ. אָמַר לוֹ אוֹתוֹ הָאִישׁ, אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ בַּמֶּה שֶׁכִּבַּדְתִּיךָ בָּהּ אַתְּ מַתִּיז אֶת רֹאשִׁי. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם בְּהֵן קִלְסְתִּיךָ, שֶׁכֵּן כְּתִיב (דברים י, יד): הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי

הַשָּׁמַיִם וגו', וּבְהֵן אַתָּה גּוֹזֵר עָלַי מִיתָה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁכֵן רָע רוֹאֶה אֶת הַנִּכְנָסוֹת וְאֵינוֹ רוֹאֶה אֶת הַיּוֹצְאוֹת, אָמַר לוֹ אִי אַתָּה זָכוּר בְּשָׁעָה שֶׁשִּׁלַּחְתִּיךָ לְגָאל אוֹתָן מִמִּצְרַיִם וְאָמַרְתָּ לִי (שמות ד, א): הֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי, הֲוֵי הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ.

ז דָּבָר אַחֵר אָמַר רַבִּי אָבִין, מַהוּ הֵן, לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמַטְרוֹנָה אַחַת שֶׁעָשְׂתָה לַמֶּלֶךְ פּוּרְפִּירָה מְשֻׁבַּחַת, נְטָלָהּ הַמֶּלֶךְ וְהִנִּיחָהּ, הִגִּיעוּ יָמֶיהָ שֶׁל הַמַּטְרוֹנָה לָמוּת, אָמַר הַמֶּלֶךְ תְּטֹל אוֹתָהּ פּוּרְפִּירָה שֶׁכִּבְּדָה אוֹתִי, כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, קַלֵּסְתָּ אוֹתִי בְּהֵן, וּבְהֵן אֲנִי גּוֹזֵר עָלֶיךָ מִיתָה.

ח דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי לֵוִי לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאִשָּׁה עֲבֵרָה שֶׁנֶּחְבְּשָׁה בְּבֵית הָאֲסוּרִין, יָלְדָה שָׁם בֵּן, גָּדַל אוֹתוֹ הַיֶּלֶד, עָבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי בֵּית הָאֲסוּרִים, הִתְחִיל אוֹתוֹ הַיֶּלֶד לִצְווֹחַ אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ, לָמָּה אֲנִי חָבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ בַּחֲטָיָא שֶׁל אִמְּךָ אַתְּ נָתוּן כָּאן. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם שִׁשִּׁים וְשֵׁשׁ כְּרִיתוֹת הֵן, שֶׁאִם יַעֲבֹר אָדָם עַל אֶחָד מֵהֶן חַיָּב מִיתָה, שָׁמָּא עָבַרְתִּי עַל אַחַת מֵהֶן, לָמָּה אַתָּה גּוֹזֵר עָלַי מִיתָה. אָמַר לוֹ בַּחֲטָיָא שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן אַתָּה מֵת שֶׁהֵבִיא מִיתָה לָעוֹלָם. הֵן, מַהוּ הֵן, בַּעָוֹן אוֹתוֹ שֶׁכָּתוּב בּוֹ הֵן (בראשית ג, כב): הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ וגו'.

ט דָּבָר אַחֵר, מַהוּ הֵן, אָמַר רַבִּי סִימָא הַיּוֹם קוֹבֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמַר, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֵינִי זָן וְאֵינִי שׁוֹקֵעַ וּמֹשֶׁה קַיָּם. דָּבָר אַחֵר, רַבָּנָן אָמְרֵי כֵּיוָן שֶׁיָּדַע מֹשֶׁה שֶׁהָיָה לוֹ לָמוּת בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, מֶה עָשָׂה, אָמַר רַבִּי יַנַּאי כָּתַב שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה תּוֹרוֹת, שְׁנַיִם עָשָׂר לִשְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים, וְאַחַת הִנִּיחַ בָּאָרוֹן, שֶׁאִם יְבַקֵּשׁ לְזַיֵּף דָּבָר, שֶׁיִּהְיוּ מוֹצְאִים אוֹתָהּ שֶׁבָּאָרוֹן. אָמַר מֹשֶׁה מִתּוֹךְ שֶׁאֲנִי עָסוּק בַּתּוֹרָה שֶׁכֻּלָּהּ חַיִּים, הַיּוֹם שׁוֹקֵעַ וְהַגְּזֵרָה בְּטֵלָה, מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רָמַז לַשֶּׁמֶשׁ וְהָיָה עוֹמֵד וּמִתְקַשֶּׁה כְּנֶגְדּוֹ, אָמַר אֵינִי שׁוֹקֵעַ וּמֹשֶׁה קַיָּם בָּעוֹלָם, לְפִיכָךְ אִיּוֹב מְפָרְשָׁהּ (איוב ל, כה): אִם לֹא בָכִיתִי לְקֹשֵׁה יוֹם, שֶׁנִּתְקַשָּׁה הַיּוֹם כְּנֶגְדּוֹ. הֵן, מַהוּ הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ, כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ פְּלוֹנִי קָבַל עָלֶיךָ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. (דברים לא, יד): קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, יִטֹּל יְהוֹשֻׁעַ אַרְכִּי שֶׁלִּי וֶאֱהֵא חָי, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָשֹׂה לוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה לָךְ, מִיָּד הִשְׁכִּים מֹשֶׁה וְהָלַךְ לְבֵיתוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, נִתְיָרֵא יְהוֹשֻׁעַ וְאָמַר מֹשֶׁה רַבִּי בּוֹא אֶצְלִי, יָצְאוּ לַהֲלֹךְ, הָלַךְ מֹשֶׁה לִשְׁמֹאלוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, נִכְנְסוּ לְאֹהֶל מוֹעֵד, יָרַד עַמּוּד הֶעָנָן וְהִפְסִיק בֵּינֵיהֶם, מִשֶּׁנִּסְתַּלֵּק עַמּוּד הֶעָנָן הָלַךְ מֹשֶׁה אֵצֶל יְהוֹשֻׁעַ וְאָמַר מָה אָמַר לְךָ הַדִּבּוּר, אָמַר לוֹ יְהוֹשֻׁעַ כְּשֶׁהָיָה הַדִּבּוּר נִגְלֶה עָלֶיךָ יוֹדֵעַ הָיִיתִי מַה מְדַבֵּר עִמְּךָ, אוֹתָהּ שָׁעָה צָעַק מֹשֶׁה וְאָמַר מֵאָה מִיתוֹת וְלֹא קִנְאָה אֶחָת, וּשְׁלֹמֹה מְפָרְשָׁהּ (שיר השירים ח, ו): כִּי עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה, אַהֲבָה שֶׁאָהַב מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ, וּמַה שֶׁקִּנֵּא מֹשֶׁה בִּיהוֹשֻׁעַ. כֵּיוָן שֶׁקִּבֵּל עָלָיו לָמוּת, הִתְחִיל הַקָּדוֹשׁ

בָּרוּךְ הוּא מְפַיְּסוֹ, אָמַר לוֹ חַיֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה הִנְהַגְתָּ אֶת בָּנַי, אַף לֶעָתִיד לָבוֹא עַל יָדֶיךָ אֲנִי מַנְהִיג אוֹתָן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סג, יא): וַיִּזְכֹּר יְמֵי עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ.

פרק י

א הֲלָכָה, אָדָם מִישְׂרָאֵל שֶׁהָיָה חוֹשֵׁשׁ בְּאָזְנוֹ מַהוּ שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לְרַפְּאוֹתוֹ בְּשַׁבָּת, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים כָּל שֶׁסַּפֵּק נְפָשׁוֹת דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְזוֹ מַכַּת הָאֹזֶן אִם סַכָּנָה הִיא מְרַפְּאִים אוֹתָהּ בְּשַׁבָּת. רַבָּנָן אָמְרֵי, מְבַקֵּשׁ אַתָּה שֶׁלֹּא לְחוּשׁ בְּאָזְנֶיךָ וְלֹא אֶחָד מֵאֲבָרֶיךָ, הַטֵּה אָזְנְךָ לַתּוֹרָה וְאַתָּה נוֹחֵל חַיִּים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נה, ג): הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא כָּל מִי שֶׁמֵּסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה תְּפִלָּתוֹ נִמְאֶסֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כח, ט): מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה גַּם תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה. רַבִּי לֵוִי אָמַר, הָאֹזֶן לַגּוּף כְּקִינְקָל לְכֵלִים, שֶׁכֵּן הַקִּינְקָל כְּמָה כֵלִים נִתְנִין עָלָיו וְאַתְּ נוֹתֵן מֻגְמָר תַּחְתָּיו וְכֻלָּם מִתְעַשְּׁנִים, כָּךְ מֵאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֲבָרִים שֶׁבָּאָדָם הַזֶּה, עַל יְדֵי הָאֹזֶן כֻּלָּן חַיִּין, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם הִטִּיתָ אָזְנְךָ לַתּוֹרָה כְּשֶׁתָּבוֹא לִפְתֹּחַ בְּדִבְרֵי תוֹרָה הַכֹּל מִשְׁתַּתְּקִים לְפָנֶיךָ וְשׁוֹמְעִים דְּבָרֶיךָ, כְּשֵׁם שֶׁהִטִּיתָ אָזְנְךָ לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה. וּמֵהֵיכָן אַתְּ לָמֵד מִמֹּשֶׁה רַבֵּינוּ, שֶׁעַל יְדֵי שֶׁהִטָּה אָזְנוֹ לַתּוֹרָה, בְּשָׁעָה שֶׁבָּא לִפְתֹּחַ בְּדִבְרֵי תוֹרָה נִשְׁתַּתְּקוּ הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים וְהָאֲזִינוּ דְּבָרָיו, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעָנָן (דברים לב, א): הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וגו'.

ב זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת ג, יד): יָדַעְתִּי כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וגו', אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא מַהוּ עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וגו', כְּךָ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם (בראשית א, ט): יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מָקוֹם אֶחָד וגו', וּמִפָּנַי מָה כְּתִיב (עמוס ה, ח): הַקּוֹרֵא לְמֵי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ ה' שְׁמוֹ, שֶׁיִּירְאוּ מִלְּפָנָיו, שֶׁיְּהֵיוּ הַבְּרִיּוֹת יְרֵאִים מִלְּפָנָיו, לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לִמְדִינָה שֶׁמָּרְדָה בַּמֶּלֶךְ, מָה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ, הֵבִיא לְגִיּוֹן אֶחָד קָשֶׁה וְהִקִּיפָהּ, כְּדֵי שֶׁיְּהֵיוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה רוֹאִין אוֹתוֹ וּמִתְיָרְאִין מִלְּפָנָיו. דָּבָר אַחֵר, כָּךְ בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ, יוֹם שֶׁיְּהֵא יוֹם, וְלַיְלָה שֶׁיְּהֵא לַיְלָה, בָּא יַעֲקֹב וְעָשָׂה אֶת הַיּוֹם לַיְלָה, שֶׁשִּׁקַּע לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁלֹּא בְּעוֹנָתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כח, יא): וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ. בָּא יְהוֹשֻׁעַ וְעָשָׂה הַלַּיְלָה יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע י, יב): שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם, הֲרֵי שֶׁהַצַּדִּיקִים גּוֹרְעִים וּמוֹסִיפִים עַל דִּבְרֵיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּדֵי שֶׁיְּהֵיוּ הַבְּרִיּוֹת יְרֵאִין מִלְּפָנָיו. דָּבָר אַחֵר, כָּךְ בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיְּהֵא הַיָּם יָם, וְשֶׁתְּהֵא הַיַּבָּשָׁה יַבָּשָׁה, בָּא מֹשֶׁה וְעָשָׂה אֶת הַיָּם יַבָּשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יד, כט): וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם. בָּא אֱלִישָׁע וְעָשָׂה אֶת הַיַּבָּשָׁה

יָם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ג, טז יז): כֹּה אָמַר ה' עֲשֹׂה הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים וגו' וְהַנַּחַל הַהוּא יִמָּלֵא מָיִם. כָּךְ בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַחֹרֶף שֶׁיִּהֵא חֹרֶף, וְאֶת הַקַּיִץ שֶׁיִּהֵא קַיִץ, בָּא אֱלִיָּהוּ וְעָשָׂה אֶת הַחֹרֶף קַיִץ, שֶׁכֵּן כְּתִיב (מלכים א יז, א): חַי ה' אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְּבָרִי. בָּא שְׁמוּאֵל וְעָשָׂה אֶת הַקַּיִץ חֹרֶף, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (שמואל א יב, יז): הֲלוֹא קְצִיר חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל ה' וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר. דָּבָר אַחֵר, כָּךְ בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הָעֶלְיוֹנִים לָעֶלְיוֹנִים, וְאֶת הַתַּחְתּוֹנִים לַתַּחְתּוֹנִים, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (תהלים קטו, טז): הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה' וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם, בָּא מֹשֶׁה וְעָשָׂה אֶת הַתַּחְתּוֹנִים לָעֶלְיוֹנִים, וְאֶת הָעֶלְיוֹנִים לַתַּחְתּוֹנִים, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (שמות יט, ג): וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וגו' (שמות יט, כ): וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי. דָּבָר אַחֵר, כָּךְ בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ שֶׁיִּהְיוּ מְקַלְּסִים אוֹתוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יט, ב): הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל, כֵּיוָן שֶׁבָּא מֹשֶׁה שִׁתֵּק אוֹתָן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם.

ג זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמואל ב כג, ג): אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִּבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם. וּמַהוּ (שמואל ב כג, ג): צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים, הַצַּדִּיקִים מוֹשְׁלִים כְּבָיְכוֹל שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹשֵׁל, כֵּיצַד, כָּל מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה הַצַּדִּיקִים עוֹשִׂין, כֵּיצַד, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹקֵד עֲקָרוֹת, וֶאֱלִישָׁע פָּקַד אֶת הַשּׁוּנַמִּית, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ד, טז): לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבָקֶת בֵּן. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַיֶּה מֵתִים, וֶאֱלִישָׁע הֶחֱיָה אֶת בְּנָהּ שֶׁל הַשּׁוּנַמִּית. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קוֹרֵעַ יַמִּים, וְאֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע קָרְעוּ יַמִּים, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ב, יד): אַף הוּא וַיַּכֶּה אֶת הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וְהֵנָּה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְרַפֵּא בְּלֹא רְטִיָּה, וֶאֱלִישָׁע רִפֵּא אֶת נַעֲמָן שֶׁלֹּא בִּרְטִיָּה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַמְתִּיק אֶת הַמָּרִים, וֶאֱלִישָׁע הִמְתִּיק אֶת הַמָּרִים, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (מלכים ב ב, כ): וַיֹּאמֶר קְחוּ לִי צְלוֹחִית חָדָשָׁה וגו', וּכְתִיב (מלכים ב ב, כב): וַיֵּרְפּוּ הַמַּיִם. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹצֵר גְּשָׁמִים, וְאֵלִיָּהוּ עָצַר אֶת הַגְּשָׁמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א יז, א): חַי ה' צְבָאוֹת אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר וגו'. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹרִיד אֶת הַגְּשָׁמִים, וּשְׁמוּאֵל הוֹרִיד אֶת הַגְּשָׁמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א יב, יז): הֲלוֹא קְצִיר חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל ה' וגו'. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹרִיד הָאֵשׁ, וְאֵלִיָּהוּ הוֹרִיד אֶת הָאֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א יח, לח): וַתִּפֹּל אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל אֶת הָעֹלָה.

ד דָּבָר אַחֵר, הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁיֵּשׁ לַשָּׁמַיִם פֶּה וְלֵב וְאָזֶן. פֶּה מִנַּיִן, דִּכְתִיב (תהלים יט, ב): הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל. וְלֵב מִנַּיִן, דִּכְתִיב (דברים ד, יא): וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמָיִם. וְאָזֶן מִנַּיִן, דִּכְתִיב הַאֲזִינוּ. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לַשָּׁמַיִם וְלָאָרֶץ, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאִסְטְרָטִיגִין שֶׁשִּׁמֵּשׁ בִּשְׁנֵי מְדִינוֹת פָּרַס וּקְלָאוֹנָה, עָשָׂה יוֹם טוֹב, אָמַר אִם קוֹרֵא אֲנִי לָאֵלּוּ, אֵלּוּ כוֹעֲסִים, וְאִם אֲנִי

קוֹרֵא לָאֵלּוּ, אֵלּוּ כּוֹעֲסִין, מֶה עָשָׂה, קָרָא לְאֵלּוּ וּלְאֵלּוּ. כָּךְ מֹשֶׁה הָיָה מִן הָאָרֶץ וְגָדֵל בַּשָּׁמַיִם, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לד, כח): וַיְהִי שָׁם עִם ה' אַרְבָּעִים יוֹם וגו', אָמַר אִם קוֹרֵא אֲנִי לַשָּׁמַיִם, הָאָרֶץ רוֹגֶזֶת, וְאִם אֲנִי קוֹרֵא לָאָרֶץ, הַשָּׁמַיִם רוֹגְזִין, אָמַר, הֲרֵינִי קוֹרֵא לִשְׁנֵיהֶם, לַשָּׁמַיִם וְלָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לַשָּׁמַיִם וְלָאָרֶץ, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא עַל יְדֵיהֶן, שֶׁכָּךְ כְּתִיב (ישעיה מד, כג): רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה ה' וגו'. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לַשָּׁמַיִם וְלָאָרֶץ, שֶׁלֹּא נִתְּנָה תּוֹרָה אֶלָּא עַל יְדֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, לו): מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה. דָּבָר אַחֵר, שֶׁלֹּא נִתְּנוּ מָן וּשְׂלָיו אֶלָּא עַל יְדֵיהֶן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טז, ד): הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם. וּשְׂלָיו מִן הָאָרֶץ, דִּכְתִיב (שמות טז, יג): וַתַּעַל הַשְּׂלָו וגו'. דָּבָר אַחֵר, שֶׁמַּשַּׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַעֲפַר הָאָרֶץ, כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, מִנַּיִן, דִּכְתִיב (בראשית טו, ה): הַבֶּט נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים וגו'. וְכַעֲפַר הָאָרֶץ, מִנַּיִן, דִּכְתִיב (בראשית כח, יד): וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לַשָּׁמַיִם וְלָאָרֶץ, שֶׁהֵן עֵדוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (דברים ד, כו): ה�ֵעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְבֶן מְלָכִים שֶׁמָּסַר לוֹ אָבִיו שְׁנֵי אַפּוֹטְרוֹפִין, וְכָל עֲטָרָה שֶׁהָיָה אָבִיו מְעַטְּרוֹ לֹא הָיָה מְעַטְּרוֹ אֶלָּא עַל יְדֵיהֶן, וּכְשֶׁנִּכְנַס לְחֻפָּתוֹ נְטָלָן לְעֵדִים שֶׁיִּהְיוּ בֵּינוֹ לְבֵין אָבִיו. כָּךְ כָּל נִסִּים שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי שָׁמַיִם וְאָרֶץ עָשָׂה לָהֶן, וְכֵיוָן שֶׁבָּאוּ לִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ שִׁירָה עַל יְדֵיהֶן, שֶׁהֵן מְעִידִין בֵּינוֹ וּבֵינָן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה א, ב): שִׁמְעִי שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי ה' דִּבֵּר, מַה כְּתִיב אַחֲרָיו (ישעיה א, ב): בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי, הֲוֵי הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לַשָּׁמַיִם וְלָאָרֶץ, אָמַר רַבִּי חֲנִינָא לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְאֶחָד שֶׁהִפְקִיד פִּקָּדוֹן אֵצֶל אוֹהֲבוֹ, מֵת אוֹהֲבוֹ שֶׁהִפְקִיד אֶת הַפִּקָּדוֹן אֶצְלוֹ, עָמַד בְּנוֹ שֶׁל אוֹתוֹ שֶׁהִפְקִיד הַפִּקָּדוֹן וְהָיָה מְכַבֵּד לְאוֹתוֹ שֶׁהִפְקִיד הַפִּקָּדוֹן אֶצְלוֹ וּמְכַבֵּד לְאִשְׁתּוֹ, אָמְרוּ לוֹ לָמָּה אַתָּה מְכַבֵּד אֶת שְׁנֵיהֶם, אָמַר לָהֶן פִּקָּדוֹן יֵשׁ לִי אֶצְלָם וְאֵינָהּ בְּרוּרָה לִי אֵצֶל מִי הוּא הַפִּקָּדוֹן, אִם אֶצְלוֹ אִם אֵצֶל אִשְׁתּוֹ, כָּל הֵיכָן שֶׁפִּקָּדוֹנִי מֻנָּח שָׁיְהֵא שָׁמוּר יָפֶה. כָּךְ אָמְרוּ לוֹ לְמֹשֶׁה לָמָּה אַתָּה מְצַוֵּה לַשָּׁמַיִם וְלָאָרֶץ, אָמַר לָהֶן, אֲנִי עָתִיד לָמוּת וְאֵינִי יוֹדֵעַ לְהֵיכָן נַפְשִׁי הוֹלֶכֶת, אִם לַשָּׁמַיִם אִם לָאָרֶץ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ג, כא): מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעוֹלָה הִיא לְמָעְלָה וגו', לְפִיכָךְ אֲנִי מְצַוֶּה אֶת שְׁנֵיהֶם, כָּל מָקוֹם שֶׁתְּהֵא נַפְשִׁי מֻנַּחַת שֶׁתְּהֵא יָפָה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חַייֶיךָ אֵין בְּרִיָּה שַׁלִּיט עַל נַפְשֶׁךָ, וְהֵיכָן הִיא מֻנַּחַת תַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד בַּשָּׁמַיִם, שֶׁכֵּן אֲבִיגַיִל אוֹמֶרֶת (שמואל א כה, כט): וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה לַשָּׁמַיִם וְלָאָרֶץ, שֶׁבָּהֶן הֵעִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל, וּבָהֶן חָטְאוּ, וּבָהֶן לָקוּ, וּבָהֶן הֵן מִתְנַחֲמִין. בָּהֶן הֵעִיד, מִנַּיִן, דִּכְתִיב

(דברים ד, כו): הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וּבָהֶן חָטְאוּ, דִּכְתִיב (ירמיה ז, יח): לַעֲשׂוֹת כַּוָּנִים לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם, וּבָהֶן לָקוּ, מִנַּיִן, דִּכְתִיב (ירמיה ד, כג): וְאֶל הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם. בָּאָרֶץ מִנַּיִן, דִּכְתִיב (דברים ד, כו): וְאֶת הָאָרֶץ, וְחָטְאוּ בָּאָרֶץ, דִּכְתִיב (הושע יב, יב): גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי, וְלָקוּ בָּאָרֶץ, דִּכְתִיב (ירמיה ד, כג): רָאִיתִי אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה תֹהוּ וָבֹהוּ, וּבַשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ הֵן מִתְנַחֲמִים, דִּכְתִיב (ישעיה סו, כב): כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה וגו'.

פרק יא

א הֲלָכָה, אָדָם מִישְׂרָאֵל שֶׁעָבַר לִפְנֵי הַתֵּבָה וְטָעָה כֵּיצַד הוּא צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת, כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים, הָעוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה וְטָעָה יַעֲבֹר אַחֵר תַּחְתָּיו לְמִדּוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ, אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא טָעָה בְּשֶׁלֹּשׁ בְּרָכוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת חוֹזֵר בִּתְחִלַּת מָגֵן. רַב הוּנָא אָמַר אִם טָעָה בְּשֶׁלֹּשׁ בְּרָכוֹת אֶמְצָעִיּוֹת חוֹזֵר לְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ. רַב אָמַר אִם טָעָה בְּשֶׁלֹּשׁ אַחֲרוֹנוֹת חוֹזֵר לִתְחִלַּת מוֹדִים. דָּבָר אַחֵר, הָעוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה וְטָעָה יַעֲבֹר אַחֵר תַּחְתָּיו, וּמִנַּיִן הוּא מַתְחִיל, מִתְּחִלַּת הַבְּרָכָה שֶׁטָּעָה. וּמֵהֵיכָן לָמְדוּ, מֵאֲבוֹת הָעוֹלָם, לָמָּה, שֶׁלֹּא הָיָה אֶחָד מַתְחִיל אֶלָּא מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק חֲבֵרוֹ, כֵּיצַד, אַבְרָהָם בֵּרַךְ אֶת יִצְחָק, מִנַּיִן, דִּכְתִיב (בראשית כה, ה): וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק, וּמַה נָתַן לוֹ, רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר בְּכוֹרָה נָתַן לוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כה, לג): וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר בְּרָכָה נָתַן לוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כח, כח): וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים. עָמַד יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת יַעֲקֹב, אָמַר, מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק אַבָּא מִשָּׁם אֲנִי מַתְחִיל, אַבָּא הִפְסִיק בְּוַיִּתֶּן, אַף אֲנִי מַתְחִיל בְּוַיִּתֶּן, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים. וּבַמֶּה חָתַם יִצְחָק בְּקָרְיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כח, א): וַיְקָרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ, עָמַד יַעֲקֹב לְבָרֵךְ אֶת הַשְּׁבָטִים, אָמַר, אֵינִי פּוֹתֵחַ אֶלָּא בְּקָרְיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מט, א): וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו, וּבַמֶּה חָתַם, בְּזֹאת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מט, כח): וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם, עָמַד מֹשֶׁה לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, אָמַר, אֵינִי פּוֹתֵחַ אֶלָּא בְּזֹאת, מִנַּיִן, מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן (דברים לג, א): וְזֹאת הַבְּרָכָה.

ב דָּבָר אַחֵר, וְזֹאת הַבְּרָכָה, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים כד, ג): מִי יַעֲלֶה בְהַר ה', רַבָּנָן אָמְרֵי מְדַבֵּר בְּמֹשֶׁה, מִי יַעֲלֶה בְהַר ה' זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יט, ג): וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וגו', (תהלים כד, ג): וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ זֶה מֹשֶׁה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג, ה): כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא. (תהלים כד, ד): נְקִי כַפַּיִם זֶה מֹשֶׁה, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר טז, טו): לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי וגו', (תהלים כד, ד): וּבַר לֵבָב זֶה מֹשֶׁה. אָמַר רַבִּי יִצְחָק אֲפִלּוּ הֶדְיוֹט אִם אוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ כָּזֶה, גְּנַאי הוּא לוֹ, וּמֹשֶׁה אָמַר (שמות לב, יא):

לָמָּה ה' יֵחֵרָה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ, אֶלָּא לִבּוֹ בָּרוּר עָלָיו שֶׁאֵינוֹ תּוֹבֵעַ צֹרֶךְ עַצְמוֹ אֶלָּא לְצָרְכָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. (תהלים כד, ד): אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי, זוֹ נַפְשׁוֹ שֶׁל מִצְרִי, שֶׁלֹּא נְטָלָהּ עַל חִנָּם אֶלָּא כַּדִּין עָשָׂה. (תהלים כד, ד): וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה וֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב, כא): וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ. (תהלים כד, ה): יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת ה' וֶה מֹשֶׁה. אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא אַל תְּהִי קוֹרֵא בוֹ אֶלָּא יַשִּׂיא בְּרָכָה לַאֲחֵרִים.

ג וְזֹאת הַבְּרָכָה, וֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי לא, כט): רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל כֻּלָּנָה, מַהוּ וְאַתְּ עָלִית עַל כֻּלָּנָה, מְדַבֵּר בְּמֹשֶׁה, עַל שֶׁנִּתְעַלָּה יוֹתֵר מִן הַכֹּל. כֵּיצַד, אָדָם הָרִאשׁוֹן אוֹמֵר לְמֹשֶׁה אֲנִי גָּדוֹל מִמְּךָ שֶׁנִּבְרֵאתִי בְּצַלְמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א, כז): וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, אוֹמֵר לוֹ מֹשֶׁה, אֲנִי נִתְעַלֵּיתִי יוֹתֵר מִמְּךָ, אַתָּה כָּבוֹד שֶׁנִּתַּן לְךָ נִטַּל מִמְּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מט, יג): וְאָדָם בִּיקָר בַּל יָלִין, אֲבָל אֲנִי זִיו הַפָּנִים שֶׁנָּתַן לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עִמִּי הוּא, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד, ז): לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא נָס לֵחֹה. דָּבָר אַחֵר, נֹחַ אָמַר לְמֹשֶׁה אֲנִי גָּדוֹל מִמְּךָ שֶׁנִּצַּלְתִּי מִדּוֹר הַמַּבּוּל, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה אֲנִי נִתְעַלֵּיתִי יוֹתֵר מִמְּךָ, אַתָּה הִצַּלְתָּ אֶת עַצְמְךָ וְלֹא הָיָה בְךָ כֹּחַ לְהַצִּיל אֶת דּוֹרְךָ, אֲבָל אֲנִי הִצַּלְתִּי אֶת עַצְמִי וְהִצַּלְתִּי אֶת דּוֹרִי כְּשֶׁנִּתְחַיְּבוּ כְּלָיָה בָּעֵגֶל, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, יד): וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לִשְׁתֵּי סְפִינוֹת שֶׁהָיוּ בַּיָּם וְהָיוּ בְתוֹכָן שְׁנֵי קַבַּרְנִיטִים, אֶחָד הִצִּיל אֶת עַצְמוֹ וְלֹא הִצִּיל אֶת סְפִינָתוֹ, וְאֶחָד הִצִּיל אֶת עַצְמוֹ וְאֶת סְפִינָתוֹ, לְמִי מְקַלְּסִין לֹא לְאוֹתוֹ שֶׁהִצִּיל אֶת עַצְמוֹ וְאֶת סְפִינָתוֹ, כָּךְ נֹחַ לֹא הִצִּיל אֶלָּא אֶת עַצְמוֹ, אֲבָל מֹשֶׁה הִצִּיל אֶת עַצְמוֹ וְאֶת דּוֹרוֹ, הֲוֵי וְאַתְּ עָלִית עַל כֻּלָּנָה. דָּבָר אַחֵר, אַבְרָהָם אוֹמֵר לְמֹשֶׁה אֲנִי גָּדוֹל מִמְּךָ שֶׁהָיִיתִי זָן לָעוֹבְרִים וְשָׁבִים, אוֹמֵר לוֹ מֹשֶׁה אֲנִי נִתְעַלֵּיתִי יוֹתֵר מִמְּךָ, אַתָּה הָיִיתָ זָן בְּנֵי אָדָם עֲרֵלִים, וַאֲנִי הָיִיתִי זָן בְּנֵי אָדָם מְהוּלִים, וְלֹא עוֹד אֶלָּא אַתְּ הָיִיתָ זָן בַּיְּשׁוּב, וַאֲנִי הָיִיתִי זָן בַּמִּדְבָּר. יִצְחָק אָמַר לְמֹשֶׁה אֲנִי גָּדוֹל מִמְּךָ שֶׁפָּשַׂטְתִּי אֶת צַוָּארִי עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ וְרָאִיתִי אֶת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה אֲנִי נִתְעַלֵּיתִי יוֹתֵר מִמְּךָ, שֶׁאַתָּה רָאִיתָ פְּנֵי הַשְּׁכִינָה וְכָהוּ עֵינֶיךָ, מִנַּיִן, דִּכְתִיב (בראשית כז, א): וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת, מַהוּ מֵרְאֹת, מֵרְאוֹת בַּשְּׁכִינָה, אֲבָל אֲנִי הָיִיתִי מְדַבֵּר עִם הַשְּׁכִינָה פָּנִים בְּפָנִים וְלֹא כָהוּ עֵינָי, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לד, כט): וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו. יַעֲקֹב אָמַר לְמֹשֶׁה אֲנִי גָּדוֹל מִמְּךָ שֶׁנִּפְגַּשְׁתִּי עִם הַמַּלְאָךְ וְנִצַּחְתִּי אוֹתוֹ, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה אַתָּה נִפְגַּשְׁתָּ עִם הַמַּלְאָךְ בַּפִּירְבּוֹרִין שֶׁלְּךָ, וַאֲנִי עוֹלֶה אֶצְלָן בַּפִּירְבּוֹרִין שֶׁלָּהֶן וְהֵן מִתְיָרְאִין מִמֶּנִּי, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח, יג): מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וגו', לְפִיכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה: רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וגו', אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוֹאִיל וְנִתְעַלָּה מִן הַכֹּל הוּא יְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, וְזֹאת הַבְּרָכָה.

ד דָּבָר אַחֵר, וְזֹאת הַבְּרָכָה, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן, כֵּיוָן שֶׁבָּא מֹשֶׁה לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, בָּאָה הַתּוֹרָה וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, וְזֹאת הַבְּרָכָה, זוֹ הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ (דברים ד, מד): וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים לג, א): אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים זֶה מֹשֶׁה, (דברים ד, מד): אִישׁ הָאֱלֹהִים זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טו, ג): ה' אִישׁ מִלְחָמָה. וְכָל כָּךְ לָמָּה, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (קהלת ד, יב): וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק. דָּבָר אַחֵר, וְזֹאת הַבְּרָכָה, אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא, אִם אֱלֹהִים לָמָּה אִישׁ, וְאִם אִישׁ לָמָּה אֱלֹהִים, אֶלָּא, בְּשָׁעָה שֶׁהַיְּהִי הַשְׁלַךְ לַיְאוֹר שֶׁל מִצְרִים אִישׁ, וּבְשָׁעָה שֶׁנָּהְפַּךְ לְדָם הָאֱלֹהִים. דָּבָר אַחֵר, בְּשָׁעָה שֶׁבָּרַח מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה אִישׁ, וּבְשָׁעָה שֶׁשִּׁקְעוּ אֱלֹהִים. דָּבָר אַחֵר, בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה לָרָקִיעַ אִישׁ, וּמַהוּ אִישׁ, לִפְנֵי הַמַּלְאָכִים שֶׁכֻּלָּן אֵשׁ. וּבְשָׁעָה שֶׁיָּרַד מִן הָרָקִיעַ אֱלֹהִים, מְנַיִן, שֶׁכָּתוּב (שמות לד, ל): וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו. דָּבָר אַחֵר, בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה לָרָקִיעַ אֱלֹהִים, כְּשֵׁם שֶׁאֵין הַמַּלְאָכִים אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין, אַף הוּא לֹא אוֹכֵל וְלֹא שׁוֹתֶה, מְנַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לד, כח): וַיְהִי שָׁם עִם ה' וגו'. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ אִישׁ הָאֱלֹהִים, אָמַר רַב אָבִין מֵחֲצִיוֹ וּלְמַטָּה אִישׁ, מֵחֲצִיוֹ וּלְמַעְלָה הָאֱלֹהִים.

ה מַהוּ (דברים לג, א): לִפְנֵי מוֹתוֹ, רַבָּנָן אָמְרֵי מֶה עָשָׂה מֹשֶׁה, נָטַל אֶת מַלְאַךְ הַמָּוֶת וְהִשְׁלִיכוֹ לְפָנָיו, וְהָיָה מְבָרֵךְ הַשְּׁבָטִים, כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי בִּרְכָתוֹ. אָמַר רַבִּי מֵאִיר, הָלַךְ מַלְאַךְ הַמָּוֶת אֵצֶל מֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁלָחַנִי אֵצְלְךָ שֶׁאַתָּה מְסַתֵּלֵק בַּיּוֹם הַזֶּה, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לֵךְ מִכָּאן שֶׁאֲנִי מְבַקֵּשׁ לְקַלֵּס לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מְנַיִן, שֶׁכָּתוּב (תהלים קיח, יז): לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ. אָמַר לוֹ, מֹשֶׁה, מָה אַתָּה מִתְגָּאֶה, יֵשׁ לוֹ מִי שֶׁיְּקַלְּסוּהוּ, הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ מְקַלְּסִין אוֹתוֹ בְּכָל שָׁעָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יט, ב): הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, וַאֲנִי מְשַׁתֵּק אוֹתָן וּמְקַלֵּס אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, א): הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וגו'. בָּא אֶצְלוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה, מָה עָשָׂה מֹשֶׁה, הִזְכִּיר עָלָיו שֵׁם הַמְפֹרָשׁ וּבָרַח, מְנַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, ג): כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא. כֵּיוָן שֶׁבָּא אֶצְלוֹ פַּעַם שְׁלִישִׁית, אָמַר, הוֹאִיל וּמִן הַשֹּׁם הוּא, צָרִיךְ אֲנִי לְצַדֵּק עָלַי אֶת הַדִּין, מְנַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, ד): הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ. אָמַר רַבִּי יִצְחָק הָיְתָה נַפְשׁוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מִתְקַשָּׁה לָצֵאת וְהָיָה מֹשֶׁה מֵסִיחַ עִם נַפְשׁוֹ וְאָמַר נַפְשִׁי תֹּאמַר שֶׁבִּקֵּשׁ מַלְאַךְ הַמָּוֶת לִשְׁלֹט עָלַיִךְ, אָמְרָה לוֹ לֹא יַעֲשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כֵּן (תהלים קטז, ח): כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת, וְתֹאמַר שֶׁרְאִית אוֹתָן בּוֹכִין וּבְכִית עִמָּהֶן, אָמְרָה לוֹ (תהלים קטז, ח): אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה. אָמַר לָהּ וְתֹאמַר שֶׁבִּקְּשׁוּ לְדָחוֹת אוֹתָךְ לַגֵּיהִנֹּם, אָמְרָה לוֹ (דברים קטז, ח): אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי. אָמַר לָהּ וּלְהֵיכָן אַתְּ עֲתִידָה לְהֵלֵךְ, אָמְרָה לוֹ (תהלים קטז, ט): אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים. כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה כָּךְ נָתַן לָהּ רְשׁוּת, אָמַר לָהּ (תהלים קטז, ז): שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי וגו'. אָמַר רַבִּי אָבִין כֵּיוָן שֶׁנִּסְתַּלֵּק, הִתְחִתּוֹנִים

הָיוּ מְקַלְסִין אוֹתוֹ וְאוֹמְרִים (דברים לג, ד): תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה, וְהָעֶלְיוֹנִים מְקַלְסִין אוֹתוֹ וְאוֹמְרִים (דברים לג, כא): צִדְקַת ה' עָשָׂה וגו', וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַלֵּס אוֹתוֹ (דברים לד, י): וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה.

ו וְזֹאת הַבְּרָכָה, הֲלָכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁעָלָה לִקְרוֹת בַּתּוֹרָה אֵין מַתָּר לוֹ לִקְרוֹת עַד שֶׁלֹּא יְבָרֵךְ, תְּחִלָּה מְבָרֵךְ וְאַחַר כָּךְ קוֹרֵא, וּמֹשֶׁה בְּשָׁעָה שֶׁזָּכָה לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, תְּחִלָּה בֵּרַךְ וְאַחַר כָּךְ קָרָא. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אֵיזוֹ הִיא הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרַךְ מֹשֶׁה בַּתּוֹרָה תְּחִלָּה, בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בַּתּוֹרָה הַזֹּאת וְקִדְּשָׁהּ וְרָצָה בְּעוֹשֶׂיהָ. וְלֹא אָמַר בַּעֲמָלֶיהָ, וְלֹא אָמַר בְּהוֹגֶיהָ, אֶלָּא בְּעוֹשֶׂיהָ, בְּאֵלּוּ שֶׁהֵן עוֹשִׂין אֶת דִּבְרֵי תוֹרָה. בְּעוֹשֶׂיהָ, אָדָם אוֹמֵר לְמַדְתִּי חָכְמָה וְלֹא לְמַדְתִּי תוֹרָה מָה אֶעֱשֶׂה אֲנִי שָׁם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל חַיֵּיכֶם כָּל הַחָכְמָה וְכָל הַתּוֹרָה דָּבָר אֶחָד קַל הוּא, כָּל מִי שֶׁמִּתְיָרֵא אוֹתִי וְעוֹשֶׂה דִּבְרֵי תוֹרָה, כָּל הַחָכְמָה וְכָל הַתּוֹרָה בְּלִבּוֹ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיא, י): רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה' שֵׂכֶל טוֹב לְכָל עֹשֵׂיהֶם. (תהלים יט, י): יִרְאַת ה' טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד. (איוב כח, כח): יִרְאַת ה' הִיא חָכְמָה וגו'.

ז וְלָמָּה זָכָה מֹשֶׁה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִתְעַסֵּק עִמּוֹ, אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁיָּרַד לְמִצְרַיִם וְהִגִּיעַ גְּאֻלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כָּל יִשְׂרָאֵל הָיוּ עֲסוּקִים בְּכֶסֶף וְזָהָב, וּמֹשֶׁה הָיָה מְסַבֵּב אֶת הָעִיר וְיָגַע שִׁלְשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת לְמְצוֹא אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף, שֶׁלֹּא הָיוּ יְכוֹלִים לָצֵאת מִמִּצְרַיִם חוּץ מִיוֹסֵף, לָמָּה, שֶׁכָּךְ נִשְׁבַּע לָהֶן בִּשְׁבוּעָה לִפְנֵי מוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית נ, כה): וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וגו', מְשֻׁנְתְּיַגַּע הַרְבֵּה פְּגָעָה בּוֹ סְגוּלָה, וְרָאֲתָה מֹשֶׁה שֶׁהוּא עָיֵף מִן הַיְגִיעָה, אָמְרָה לוֹ אֲדוֹנִי מֹשֶׁה לָמָּה אַתָּה עָיֵף, אָמַר לָהּ שִׁלְשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת סִבַּבְתִּי אֶת הָעִיר לְמְצוֹא אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְאֵין אֲנִי מוֹצֵא אוֹתוֹ, אָמְרָה לוֹ בֹּא עִמִּי וְאַרְאֶךָּ הֵיכָן הוּא, הוֹלִיכָה אוֹתוֹ לַנַּחַל, אָמְרָה לוֹ בַּמָּקוֹם הַזֶּה עָשׂוּ אֲרוֹן שֶׁל חֲמֵשׁ מֵאוֹת כְּפָרִים וְהִשְׁלִיכוּהוּ בְּתוֹךְ הַנַּחַל הַחַרְטֻמִּים וְהָאַשָּׁפִים, וְכֵן אָמְרוּ לְפַרְעֹה, רְצוֹנְךָ שֶׁלֹּא תֵצֵא אֻמָּה זוֹ מִכָּאן לְעוֹלָם, הָעֲצָמוֹת שֶׁל יוֹסֵף אִם לֹא יִמְצְאוּ אוֹתָן עַד עוֹלָם אֵינָם יְכוֹלִים לָצֵאת, מִיָּד עָמַד מֹשֶׁה עַל שְׂפַת הַנַּחַל וְאָמַר, יוֹסֵף יוֹסֵף אַתָּה יָדַעְתָּ הֵיאַךְ נִשְׁבַּעְתָּ לְיִשְׂרָאֵל, (בראשית נ, כה): פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם, תֵּן כָּבוֹד לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְאַל תְּעַכֵּב גְּאֻלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, מַעֲשִׂים טוֹבִים יֵשׁ לְךָ, בַּקֵּשׁ רַחֲמִים לְפָנַי בּוֹרְאֶךָ וַעֲלֵה מִן הַתְּהוֹמוֹת. מִיָּד הִתְחִיל אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף מְפַעְפֵּעַ וְעוֹלֶה מִן הַתְּהוֹמוֹת כְּקָנֶה אֶחָד, לְקַח אוֹתוֹ וְשָׂם אוֹתוֹ עַל כְּתֵפוֹ וְהָיָה סוֹבֵל אוֹתוֹ, וְכָל יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו, וְיִשְׂרָאֵל הָיוּ סוֹבְלִים אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב שֶׁנִּטְלוּ מִמִּצְרַיִם, וּמֹשֶׁה סוֹבֵל אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה, אַתָּה אוֹמֵר שֶׁדָּבָר קָטָן עָשִׂיתָ,

חַיֶּיךָ הַחֶסֶד הַזֶּה שֶׁעָשִׂיתָ גָּדוֹל הוּא, וְלֹא הִשְׁגַּחְתָּ לְכֶסֶף וּלְזָהָב, אַף אֲנִי אֶעֱשֶׂה עִמְּךָ הַחֶסֶד הַזֶּה וְאֶתְעַסֵּק עִמָּךְ.

ח בְּשָׁעָה שֶׁהִגִּיעוּ יְמֵי מֹשֶׁה לִפָּטֵר מִן הָעוֹלָם, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (דברים לא, יד): הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַחַר כָּל הַיְגִיעָה הַזּוֹ אַתָּה אוֹמֵר לִי הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ, (תהלים קיח, יז): לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ. אָמַר לוֹ אִי אַתָּה יָכוֹל (קהלת יב, יג): כִּי זֶה כָּל הָאָדָם, אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם דָּבָר אֶחָד אֲנִי מְבַקֵּשׁ מִמְּךָ לְפָנֶיךָ מוֹתִי, שֶׁאֶכָּנֵס וְיִבָּקְעוּ כָּל הַשְּׁעָרִים שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּתְהוֹמוֹת וְיִרְאוּ שְׁאֵין זוּלָתֶךָ, מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, לט): וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ וגו' אֵין עוֹד, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַתָּה אָמַרְתָּ וְאֵין עוֹד, אַף אֲנִי אוֹמֵר (דברים לד, י יב): וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה וגו' לְכָל הָאוֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים וגו' וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל.

ט הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת, אָמַר רַבִּי אַיְבוּ אָמַר מֹשֶׁה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם בְּדָבָר שֶׁקִּלְסְתִּיךָ בְּתוֹךְ שִׁשִּׁים רִבּוֹא מְקַדְּשֵׁי שִׁמְךָ, בּוֹ קִנַּסְתָּ עָלַי מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת, כָּל מִדּוֹתֶיךָ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, מִדָּה רָעָה כְּנֶגֶד מִדָּה טוֹבָה, מִדָּה חֲסֵרָה כְּנֶגֶד מִדָּה שְׁלֵמָה, מִדָּה צָרָה כְּנֶגֶד מִדָּה רְחָבָה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אַף זוֹ מִדָּה טוֹבָה הִיא שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ הֵן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג, כ): הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ, (משלי יא, לא): הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם, (מלאכי ג, כג): הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֵלִיָּה הַנָּבִיא. וּכְשֵׁם שֶׁעִילִּיתָ אוֹתִי עַל שִׁשִּׁים רִבּוֹא, כָּךְ אֲנִי מַעֲלֶה אוֹתְךָ לֶעָתִיד לָבוֹא בְּתוֹךְ חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁה רִבּוֹא צַדִּיקִים גְּמוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר הֵן, הֵן בְּגִימַטְרִיָּא הָכִי הֲוֵי, ה' חֲמִשָּׁה נ' חֲמִשִּׁים.

י אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, עֶשֶׂר מִיתוֹת כְּתוּבוֹת עָלָיו עַל מֹשֶׁה, וְאֵלּוּ הֵן: הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת: (דברים לב, נ): וּמֵת בָּהָר: (דברים ד, כב): כִּי אָנֹכִי מֵת: (דברים לא, כט): כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי: (דברים ד, כז): וְאַף כִּי אַחֲרֵי מוֹתִי: (דברים לג, א): לִפְנֵי מוֹתוֹ, (דברים לד, ז): בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ: (דברים לד, ה): וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה': (יהושע א, א): וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה: (יהושע א, ב): מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת. מְלַמֵּד שֶׁעַד עֲשָׂרָה פְּעָמִים נִגְזַר עָלָיו שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַעֲדַיִן לֹא נִתְחַתֵּם גְּזַר הַדִּין הַקְּשֶׁה עַד שֶׁנִּגְלָה עָלָיו בֵּית דִּין הַגָּדוֹל, אָמַר לוֹ, גְּזֵרָה הִיא מִלְּפָנַי שֶׁלֹּא תַעֲבֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג, כז): כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן, וְדָבָר זֶה הָיָה קַל בְּעֵינָיו שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁאָמַר, יִשְׂרָאֵל חָטְאוּ חֲטָאוֹת גְּדוֹלוֹת כַּמָּה פְּעָמִים, וְכֵיוָן שֶׁבִּקַּשְׁתִּי עֲלֵיהֶם רַחֲמִים מִיָּד קִבֵּל מִמֶּנִּי, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט, יד): הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם, מַה כְּתִיב תַּמָּן (שמות לב, יד): וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה. (במדבר יד, יב): אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ, מַה כְּתִיב תַּמָּן (במדבר יד, כ): וַיֹּאמֶר ה' סָלַחְתִּי וגו', אֲנִי שֶׁלֹּא חָטָאתִי מִנְּעוּרַי לֹא כָּל שֶׁכֵּן כְּשֶׁאֶתְפַּלֵּל עַל עַצְמִי שֶׁיְּקַבֵּל מִמֶּנִּי, וְכֵיוָן שֶׁרָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁקַּל הַדָּבָר בְּעֵינָיו שֶׁל מֹשֶׁה וְאֵינוֹ עוֹמֵד בִּתְפִלָּה,

מִיָּד קָפַץ עָלָיו וְנִשְׁבַּע בִּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ, יב): לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל הַזֶּה, אֵין לָכֵן אֶלָּא שְׁבוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א ג, יד): וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי. וְכֵיוָן שֶׁרָאָה מֹשֶׁה שֶׁנֶּחְתַּם עָלָיו גְּזַר דִּין, גָּזַר עָלָיו תַּעֲנִית וְעָג עוּגָה קְטַנָּה וְעָמַד בְּתוֹכָהּ, וְאָמַר, אֵינִי זָז מִכָּאן עַד שֶׁתְּבַטֵּל אוֹתָהּ גְּזֵרָה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה מָה עָשָׂה מֹשֶׁה, לָבַשׁ שַׂק וְנִתְעַטֵּף בָּאֵפֶר וְעָמַד בִּתְפִלָּה וּבְתַחֲנוּנִים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד שֶׁנִּזְדַּעְזְעוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְסִדְרֵי בְּרֵאשִׁית, וְאָמְרוּ שֶׁמָּא הִגִּיעַ צִבְיוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְחַדֵּשׁ אֶת עוֹלָמוֹ, יְצָתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה, עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ צִבְיוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְחַדֵּשׁ אֶת עוֹלָמוֹ, אֶלָּא (איוב יב, י): אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי וְרוּחַ כָּל בְּשַׂר אִישׁ, וְאֵין אִישׁ אֶלָּא מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב, ג): וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. מָה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, הִכְרִיז בְּכָל שַׁעַר וְשַׁעַר שֶׁל רָקִיעַ וְרָקִיעַ בְּכָל בֵּית דִּין וּבֵין דִּין שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ תְּפִלָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְלֹא יַעֲלוּ אוֹתָהּ לְפָנָיו, מִפְּנֵי שֶׁנֶּחְתַּם עָלָיו גְּזַר דִּין, אוֹתוֹ מַלְאָךְ שֶׁמְּמֻנֶּה עַל הַכְּרָזָה אכזריאל שְׁמוֹ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה קָרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּבֶהָלָה וְאָמַר לָהֶם לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת רְדוּ בְּבֶהָלָה וְנַעֲלוּ כָּל שַׁעֲרֵי רָקִיעַ וְרָקִיעַ, שֶׁגָּבַר קוֹל הַתְּפִלָּה כְּלַפֵּי מַעְלָה וּבְקֹשׁוּ לַעֲלוֹת הָרָקִיעַ מִפְּנֵי קוֹל תְּפִלָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁהָיְתָה תְּפִלָּתוֹ דּוֹמָה לְחֶרֶב שֶׁהוּא קוֹרֵעַ וְחוֹתֵךְ וְאֵינוֹ מְעַכֵּב, שֶׁהָיְתָה תְּפִלָּתוֹ מֵעֵין שֵׁם הַמְפֹרָשׁ שֶׁלָּמַד מִן זגזגאל רַב סוֹפֵר שֶׁל בְּנֵי מָרוֹם, עַל אוֹתָהּ שָׁעָה הוּא אוֹמֵר (יחזקאל ג, יב): וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ. וְאֵין רַעַשׁ אֶלָּא זִיעַ, וְאֵין גָּדוֹל אֶלָּא מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יא, ג): גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם, מַהוּ בָּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ, בְּשָׁעָה שֶׁרָאוּ גַּלְגַּלֵּי מֶרְכָּבָה וְשַׁרְפֵּי לֶהָבָה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא תְקַבְּלוּ תְּפִלָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְלֹא נָשָׂא לוֹ פָּנִים וְלֹא נָתַן לוֹ חַיִּים, וְלֹא הִכְנִיסוֹ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אָמְרוּ בָּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ, שֶׁאֵין לְפָנָיו מַשּׂוֹא פָּנִים לֹא לְקָטָן וְלֹא לְגָדוֹל. וּמִנַּיִן שֶׁהִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק חֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה עָשָׂר פְּעָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג, כג): וָאֶתְחַנַּן אֶל ה' בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר, וְאֶתְחַנַּן בְּגִימַטְרִיָּא הָכִי הֲוֵי. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ יְגִיעִי וְצַעֲרִי שֶׁנִּצְטַעֲרְתִּי עַל יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיִּהְיוּ מַאֲמִינִים לִשְׁמֶךָ, כַּמָּה צַעַר נִצְטַעַרְתִּי עֲלֵיהֶם בַּמְּצוֹת עַד שֶׁקִּבַּלְתִּי לָהֶן תּוֹרָה וּמִצְוֹת, אָמַרְתִּי כְּשֶׁרָאִיתִי בְּצָרָתָן כָּךְ אֶרְאֶה בְּטוֹבָתָן, וְעַכְשָׁו שֶׁהִגִּיעַ טוֹבָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אַתָּה אוֹמֵר לִי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, הֲרֵי אַתָּה עוֹשֶׂה תּוֹרָתְךָ פְּלַסְתֵּר, דִּכְתִיב (דברים כד, טו): בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נוֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ וְלֹא יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה בְךָ חֵטְא, זוֹ הִיא שִׁלּוּם עֲבוֹדָה שֶׁל אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁעָמַלְתִּי עַד שֶׁיִּהְיוּ עַם קָדוֹשׁ וְנֶאֱמָן, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יב, א): וִיהוּדָה עֹד רָד עִם אֵל

וְעִם קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן. מַלְאָךְ סמא"ל הָרְשָׁע רֹאשׁ כָּל הַשְּׂטָנִים הוּא, בְּכָל שָׁעָה הָיָה מְסַפֵּר מִיתָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְאוֹמֵר מָתַי יַגִּיעַ הַקֵּץ אוֹ הָרֵגַע שֶׁבּוֹ יָמוּת מֹשֶׁה שֶׁאֵרֵד וְאֶטֹל נִשְׁמָתוֹ הֵימֶנּוּ, וְעָלָיו אָמַר דָּוִד (תהלים לז, לב): צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ, אֵין לְךָ רָשָׁע בְּכָל הַשְּׂטָנִים כֻּלָּן כְּסמא"ל, וְאֵין לְךָ צַדִּיק בְּכָל הַנְּבִיאִים כְּמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד, י): וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְאָדָם שֶׁנִּזְדַּמֵּן לִסְעוּדַת חָתָן וְכַלָּה, וְהָיָה אוֹתוֹ הָאִישׁ מְצַפֶּה וְאוֹמֵר מָתַי יַגִּיעַ שִׂמְחָתָם וְאֶשְׂמְחָה בָהּ, כְּךָ הָיָה סמא"ל הָרְשָׁע מְצַפֶּה נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְאוֹמֵר מָתַי יִהְיֶה מִיכָאֵל בּוֹכֶה וַאֲנִי מְמַלֵּא פִּי שְׂחוֹק, עַד שֶׁאָמַר לוֹ מִיכָאֵל מָה רָשָׁע אֲנִי בּוֹכֶה וְאַתָּה מְשַׂחֵק (מיכה ז, ח): אַל תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קַמְתִּי כִּי אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ ה' אוֹר לִי, כִּי נָפַלְתִּי מִפְּטִירָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה קַמְתִּי מִפַּרְנָסָתוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ בְּשָׁעָה שֶׁהִפִּיל ל"א מְלָכִים. כִּי אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ בְּחֶרְבַּן בַּיִת רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן, ה' אוֹר לִי לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ, עַד כָּאן עָלְתָה לְמֹשֶׁה שָׁעָה אֶחָת, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם אֵין אַתָּה מַכְנִיס אוֹתִי לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הַנִּיחַ אוֹתִי בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאֶחְיֶה וְלֹא אָמוּת. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אִם לֹא אֲמִיתְךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה הֵיאַךְ אֲחַיְּךָ לָעוֹלָם הַבָּא, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה תּוֹרָתִי פְּלַסְתֵּר, שֶׁכָּתוּב בְּתוֹרָתִי עַל יָדֶךָ (דברים לב, לט): וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם אֵין אַתָּה מַכְנִיס אוֹתִי לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַנִּיחַ אוֹתִי כְּחַיּוֹת הַשָּׂדֶה שֶׁהֵן אוֹכְלִין עֲשָׂבִים וְשׁוֹתִין מַיִם וְחַיִּין וְרוֹאִין אֶת הָעוֹלָם, כָּךְ תְּהֵא נַפְשִׁי כְּאַחַת מֵהֶן. אָמַר לוֹ (דברים ג, כו): רַב לָךְ. אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם וְאִם לָאו, הַנִּיחַ אוֹתִי בָּעוֹלָם הַזֶּה כָּעוֹף הַזֶּה שֶׁהוּא פּוֹרֵחַ בְּכָל אַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם וּמְלַקֵּט מְזוֹנוֹ בְּכָל יוֹם, וּלְעֵת הָעֶרֶב חוֹזֵר לְקִנּוֹ, כָּךְ תְּהֵא נַפְשִׁי כְּאַחַת מֵהֶן. אָמַר לוֹ, רַב לָךְ, מַהוּ רַב לָךְ, אָמַר לוֹ רַב לָךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. כֵּיוָן שֶׁרָאָה מֹשֶׁה שֶׁאֵין בְּרֵירָה יְכוֹלָה לְהַצִּילוֹ מִדֶּרֶךְ הַמָּוֶת, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר (דברים לב, ד): הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא. מֶה עָשָׂה מֹשֶׁה נָטַל אֶת הַמְּגִלָּה וְכָתַב עָלֶיהָ שֵׁם הַמְפֹרָשׁ, וְסָפַר הַשִּׁיר עֲדַיִן לֹא מִלֵּא לִכְתֹּב עַד שֶׁהִגִּיעַ הָרֵגַע שֶׁבּוֹ יָמוּת מֹשֶׁה, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְגַבְרִיאֵל, גַּבְרִיאֵל, צֵא וְהָבֵא נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִי שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד שִׁשִּׁים רִבּוֹא אֵיךְ אֲנִי יָכוֹל לִרְאוֹת בְּמוֹתוֹ, וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דְּבָרִים אֵלּוּ אֵיךְ אֲנִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת לוֹ קֶצֶף. וְאַחַר כָּךְ אָמַר לוֹ לְמִיכָאֵל, צֵא וְהָבֵא נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֲנִי הָיִיתִי לוֹ רַב וְהוּא הָיָה לִי לְתַלְמִיד, וְלֹא יָכוֹל אֲנִי לִרְאוֹת בְּמוֹתוֹ. וְאַחַר כָּךְ אָמַר לְסמא"ל הָרְשָׁע, צֵא וְהָבֵא נִשְׁמָה שֶׁל מֹשֶׁה, מִיָּד לָבַשׁ כַּעַס וְחָגַר חֲרָבוֹ וְנִתְעַטֵּף אַכְזָרִיּוּת וְהָלַךְ לִקְרָאתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, כֵּיוָן שֶׁרָאָה אוֹתוֹ שֶׁהוּא יוֹשֵׁב וְכוֹתֵב שֵׁם הַמְפֹרָשׁ, וְזוֹהַר מַרְאֵהוּ דּוֹמֶה

לַשֶּׁמֶשׁ וְהוּא דּוֹמֶה לְמַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת, הָיָה מִתְיָרֵא סמא"ל מִן מֹשֶׁה, אָמַר וַדַּאי שֶׁאֵין הַמַּלְאָכִים יְכוֹלִין לִטֹּל נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְטָרַם שֶׁהֶרְאָה סמא"ל אֶת עַצְמוֹ לְמֹשֶׁה, הָיָה מֹשֶׁה יוֹדֵעַ שֶׁבָּא סמא"ל, וְכֵיוָן שֶׁרָאָה סמא"ל אֶת מֹשֶׁה אֶחָזַתּוּ רְעָדָה וְחִיל כַּיּוֹלֵדָה, וְלֹא מָצָא פִּתְחוֹן פֶּה לְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה, עַד שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לְסמא"ל (ישעיה מח, כב): אֵין שָׁלוֹם אָמַר ה' לָרְשָׁעִים, מַה תַּעֲשֶׂה בְּכָאן, אָמַר לוֹ לִטֹּל נִשְׁמָתְךָ בָּאתִי, אָמַר לוֹ מִי שִׁגְּרָךְ, אָמַר לוֹ מִי שֶׁבָּרָא אֶת כָּל הַבְּרִיּוֹת. אָמַר לוֹ, אֵין אַתָּה נוֹטֵל נִשְׁמָתִי. אָמַר לוֹ כָּל בָּאֵי הָעוֹלָם נִשְׁמָתָן מְסוּרִין לְיָדִי, אָמַר לוֹ, יֵשׁ בִּי כֹּחַ מִכָּל בָּאֵי הָעוֹלָם. אָמַר לוֹ, מַה כֹּחֶךָ, אָמַר לוֹ אֲנִי בָּן עַמְרָם שֶׁיָּצָאתִי מִמְּעֵי אִמִּי מָהוּל, וְלֹא נִצְרַכְתִּי לְמֻהֲלֵנִי, וּבוֹ בַּיּוֹם שֶׁנּוֹלַדְתִּי מָצָאתִי פִּתְחוֹן פֶּה, וְהָלַכְתִּי בָּרְגָלַי, וְדִבַּרְתִּי עִם אָבִי וְאִמִּי, וַאֲפִלּוּ חָלָב לֹא יָנַקְתִּי, וּכְשֶׁהָיִיתִי בֶּן שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים הִתְנַבֵּאתִי וְאָמַרְתִּי שֶׁעָתִיד אֲנִי לְקַבֵּל תּוֹרָה מִתּוֹךְ לַהֲבֵי אֵשׁ. וּכְשֶׁהָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּחוּץ נִכְנַסְתִּי לְפַלְטְרִין שֶׁל מֶלֶךְ וְנָטַלְתִּי כֶּתֶר מֵעַל רֹאשׁוֹ, וּכְשֶׁהָיִיתִי בֶּן שְׁמוֹנִים שָׁנָה עָשִׂיתִי אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּמִצְרַיִם, וְהוֹצֵאתִי שִׁשִּׁים רִבּוֹא לְעֵינֵי כָּל מִצְרַיִם, וְקָרַעְתִּי אֶת הַיָּם לִשְׁנֵים עָשָׂר קְרָעִים, וְהָפַכְתִּי מֵי מָרָה לְמָתוֹק, וְעָלִיתִי וְדָרַכְתִּי דֶּרֶךְ בַּשָּׁמַיִם, וְהָיִיתִי תּוֹפֵס בְּמִלְחֲמְתָן שֶׁל מַלְאָכִים, וְקִבַּלְתִּי תּוֹרָה שֶׁל אֵשׁ, וְדָרַכְתִּי תַּחַת כִּסֵּא אֵשׁ, וְסָכַתִּי תַּחַת עֲמוּד אֵשׁ, וְדִבַּרְתִּי עִמּוֹ פָּנִים בְּפָנִים, וְנָצַחְתִּי בְּפַמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה, וְגָלִיתִי רָזֵיהֶם לִבְנֵי אָדָם, וְקִבַּלְתִּי תּוֹרָה מִימִינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְלִמַּדְתִּי אוֹתָהּ לְיִשְׂרָאֵל, וְעָשִׂיתִי מִלְחָמָה עִם סִיחוֹן וְעִם עוֹג שְׁנֵי גִּבּוֹרֵי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים שֶׁבְּשָׁעַת הַמַּבּוּל לֹא הִגִּיעוּ מַיִם לְקַרְסֻלֵּיהֶן מִפְּנֵי גָּבְהָן, וְהֶעֱמַדְתִּי חַמָּה וּלְבָנָה בְּרוּם עוֹלָם, וְהִכִּיתִים בַּמַּטֶּה שֶׁבְּיָדִי וַהֲרַגְתִּים. מִי יֵשׁ בְּבָאֵי עוֹלָם שֶׁיָּכוֹל לַעֲשׂוֹת כֵּן, לֵךְ רְשָׁע מִכָּאן אֵין לְךָ לוֹמַר כֵּן, לֵךְ בְּרַח מִלְּפָנַי, אֵינִי נוֹתֵן נִשְׁמָתִי לְךָ. מִיָּד חָזַר סמא"ל וְהֵשִׁיב דָּבָר לִפְנֵי הַגְּבוּרָה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ לְסמא"ל, בּוֹא וְהָבֵא נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, מִיָּד שָׁלַח חַרְבּוֹ מִתַּעֲרוֹ וְעָמַד עַל מֹשֶׁה, מִיָּד קָצַף עָלָיו מֹשֶׁה וְנָטַל אֶת הַמַּטֶּה בְּיָדוֹ שֶׁחָקוּק בּוֹ שֵׁם הַמְפֹרָשׁ וּפָגַע בּוֹ בְּסמא"ל בְּכָל כֹּחוֹ, עַד שֶׁנָּס מִלְּפָנָיו, וְרָץ אַחֲרָיו בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ וְנָטַל עֶרֶן הוֹדוֹ מִבֵּין עֵינָיו וְעִוֵּר אֶת עֵינָיו, עַד כָּאן עָלְתָה לְמֹשֶׁה. סוֹף רֶגַע יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה, הִגִּיעַ סוֹף מִיתָתֶךָ. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם זְכֹר אוֹתוֹ הַיּוֹם שֶׁנִּגְלֵיתָ עָלַי בְּסְנֶה וְאָמַרְתָּ לִי (שמות ג, י): לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם, זְכֹר אוֹתוֹ הַיּוֹם שֶׁהָיִיתִי עוֹמֵד עַל הַר סִינַי אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ אַל תִּמְסְרֵנִי בְּיַד מַלְאַךְ הַמָּוֶת. יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לוֹ אַל תִּתְיָרֵא, אֲנִי בְּעַצְמִי מְטַפֵּל בְּךָ וּבִקְבוּרָתֶךָ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עָמַד מֹשֶׁה וְקִדֵּשׁ עַצְמוֹ כַּשָּׁרָפִים וְיָרַד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִשְּׁמֵי שָׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים לִטֹּל נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וּשְׁלֹשָׁה מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת עִמּוֹ, מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל וְזַגְזַגְאֵל, מִיכָאֵל הִצִּיעַ מִטָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְגַבְרִיאֵל

פֵּרַס בָּגֶד שֶׁל בּוּץ מְרַאֲשׁוֹתָיו, וְזִגְזַאל מַרְגְּלוֹתָיו, מִיכָאֵל מִצַּד אֶחָד וְגַבְרִיאֵל מִצַּד אֶחָד, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, מֹשֶׁה הַשְׁקֵף עֵינֶיךָ זֶה עַל גַּב זֶה, וְהִשְׁקִיף עֵינָיו זֶה עַל גַּב זֶה, אָמַר לוֹ הַנַּח יָדְךָ עַל הֶחָזֶה, וְהִנִּיחַ יָדוֹ עַל הֶחָזֶה, אָמַר לוֹ הַקֵּף רַגְלֶיךָ זֶה עַל גַּב זֶה, הִקִּיף רַגְלָיו זֶה עַל גַּב זֶה, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה קָרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַנְּשָׁמָה מִתּוֹךְ גּוּפוֹ, אָמַר לָהּ בִּתִּי מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה קִצַּבְתִּיךְ הֱיוֹתֵךְ בְּגוּפוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, עַכְשָׁו הִגִּיעַ קִצֵּךְ לָצֵאת, צְאִי אַל תְּאַחֲרִי. אָמְרָה לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, יוֹדַעַת אֲנִי שֶׁאַתָּה אֱלֹהֵי כָּל הָרוּחוֹת וְכָל הַנְּפָשׁוֹת, נָפֶשׁ הַחַיִּים וְהַמֵּתִים מְסוּרִין בְּיָדֶךָ, וְאַתָּה בְּרָאתַנִי וְאַתָּה יְצַרְתַּנִי וְאַתָּה נְתַתַּנִי בְּגוּפוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, וְעַכְשָׁו יֵשׁ גּוּף טָהוֹר בָּעוֹלָם יוֹתֵר מִגּוּפוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁלֹּא נִרְאָה בּוֹ רוּחַ סְרוּחָה מֵעוֹלָם, וְלֹא רִמָּה וְתוֹלֵעָה, לָכֵן אֲנִי אוֹהֶבֶת אוֹתוֹ וְאֵינִי רוֹצָה לָצֵאת מִמֶּנּוּ. אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, נְשָׁמָה, צְאִי אַל תְּאַחֲרִי וַאֲנִי מַעֲלֶה אוֹתָךְ לִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים, וַאֲנִי מוֹשִׁיבֵךְ תַּחַת כִּסֵּא כְבוֹדִי אֵצֶל כְּרוּבִים וּשְׂרָפִים וּגְדוּדִים. אָמְרָה לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מֵאֵצֶל שְׁכִינָתְךָ מִמָּרוֹם יָרַדוּ שְׁנֵי מַלְאָכִים עֻזָּה וַעֲזָאֵל וְחָמְדוּ בְּנוֹת אָרְצוֹת וְהִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם עַל הָאָרֶץ עַד שֶׁתְּלִיתָ אוֹתָם בֵּין הָאָרֶץ לָרָקִיעַ, אֲבָל בֶּן עַמְרָם מִיּוֹם שֶׁנִּגְלֵיתָ אֵלָיו בַּסְּנֶה לֹא בָא לְאִשְׁתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב, א): וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח כִּי אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח, בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ תַּנִּיחֵנִי בְּגוּפוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִשָּׁקוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְנָטַל נִשְׁמָתוֹ בִּנְשִׁיקַת פֶּה, וְהָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בּוֹכֶה (תהלים צד, טז): מִי יָקוּם לִי עִם מְרֵעִים מִי יִתְיַצֵּב לִי עִם פֹּעֲלֵי אָוֶן, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמֵר (דברים לד, י): וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה. שָׁמַיִם בּוֹכִין וְאוֹמְרִים (מיכה ז, ב): אָבַד חָסִיד מִן הָאָרֶץ. אֶרֶץ בּוֹכָה וְאוֹמֶרֶת (מיכה ז, ב): וְיָשָׁר בָּאָדָם אָיִן. וּכְשֶׁבִּקֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ רַבּוֹ וְלֹא מְצָאוֹ הָיָה בּוֹכֶה וְאוֹמֵר (תהלים יב, ב): הוֹשִׁיעָה ה' כִּי גָמַר חָסִיד כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם, וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים (דברים לג, כא): צְדָקַת ה' עָשָׂה, וְיִשְׂרָאֵל הָיוּ אוֹמְרִים (דברים לג, כא): וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל. אֵלּוּ וְאֵלּוּ הָיוּ אוֹמְרִים (ישעיה נז, ב): יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם הֹלֵךְ נְכֹחוֹ, (משלי י, ז): זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה וְנִשְׁמָתוֹ לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא. אָמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן, (תהלים פט, נג): בָּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן.